

Lönebildningen

Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige 2004

Utgiven av
Konjunkturinstitutet
Stockholm 2004

Konjunkturinstitutet (KI) gör analyser och prognoser över den svenska och internationella ekonomin samt bedriver forskning i anslutning till detta. Konjunkturinstitutet är en statlig myndighet under Finansdepartementet och finansieras till största delen med statsanslag. I likhet med andra myndigheter har Konjunkturinstitutet en självständig ställning och svarar själv för de bedömningar som redovisas.

Konjunkturläget innehåller analyser och prognoser över svensk och internationell ekonomi. Rapporten publiceras fyra gånger per år, i mars, juni, augusti och december. *The Swedish Economy* är motsvarande rapport på engelska. *Analysunderlag* publiceras i anslutning till Konjunkturläget (endast på KI:s hemsida i juni) och består av ett omfattande sifferunderlag i tabellform.

Rapporten *Lönebildningen – Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige* analyserar de samhällsekonomiska förutsättningarna för svensk lönebildning. Rapporten är årlig och betecknas *Wage Formation – Economic Conditions in Sweden* på engelska.

I serien *Specialstudier* publiceras rapporter som härrör från utredningar eller andra externa uppdrag. Forskningsresultat publiceras i serien *Working Paper*. Av dessa publiceras vissa i internationella vetenskapliga tidskrifter och utges då på nytt under beteckningen *Reprints*. Rapporter i dessa tre serier kan beställas utan kostnad. Flertalet publikationer kan också laddas ner direkt från Konjunkturinstitutets hemsida, www.konj.se.

Konjunkturinstitutet
Kungsgatan 12–14
Box 3116
SE-103 62 Stockholm
Telefon: 08-453 59 00, Telefax: 08-453 59 80,
E-post: ki@konj.se, Hemsida: www.konj.se

ISSN 1651-050X
ISBN 91-89226-56-9

Förord

Regeringen har givit Konjunkturinstitutet uppdraget att årligen utarbeta en rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen (prop. 1999/2000:32, Lönebildning för full sysselsättning).

Syftet med rapporten är att tillhandahålla ett kvalificerat faktaunderlag som ska underlätta för arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet att uppnå samsyn kring de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildning i allmänhet och löneförhandlingar i synnerhet. Detta innebär bl.a. att rapporten särskilt avser att belysa olika strukturella frågor och i mindre grad är inriktad på kortsiktiga prognoser.

I *kapitel ett* analyseras den svenska arbetsmarknaden ur olika perspektiv. *Kapitel två* fokuserar på de långsiktiga förutsättningarna för lönebildningen i näringslivet, med fokus på arbetskostnader samt produktivets- och prisutvecklingen. I *kapitel tre* analyseras arbetsutbudet på längre sikt, samt hur detta kan påverkas av en förbättrad integration av utrikes födda. I det *fjärde kapitlet* beskrivs förutsättningarna för lönebildningen i den offentliga sektorn. *Kapitel fem* fokuserar på förutsättningarna inför 2005 års avtalsrörelse. Analysen riktar i hög grad in sig på det rådande konjunkturläget samt konkurrenssituationen gentemot omvärlden. I rapportens *sjätte kapitel* beskrivs ett huvudscenario för den svenska ekonomin och lönebildningen 2004–2010. Detta scenario visar den enligt Konjunkturinstitutet mest troliga utvecklingen.

Arbetet med årets rapport har letts av enhetschef Henrik Braconier.

Stockholm i oktober 2004

Ingemar Hansson

Generaldirektör

Sammanfattning

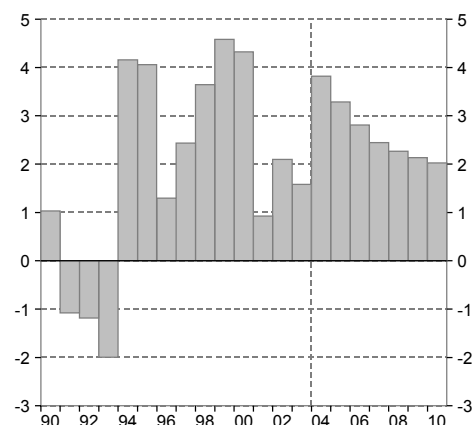
Lönebildningen är av avgörande betydelse för hur arbetslösheten kommer att utvecklas under de närmaste 10 åren. De internationella kapitalmarknadernas avkastningskrav samt Riksbankens inflationsmål sätter bestämda ramar för lönebildningen. Inom dessa ramar kan en väl fungerande lönebildning bidra till varaktigt låg arbetslöshet och hög sysselsättning. Om de svenska arbetskostnaderna är alltför höga så blir avkastningen på investeringar i Sverige lägre än i omvärlden, vilket bromsar investeringarna och sysselsättningen. En balanserad ekonomisk utveckling kräver därför att arbetskostnaderna inte överstiger näringslivets betalningsförmåga. Konjunkturinstitutets bedömning är att arbetskostnaderna i svenskt näringsliv för närvarande är på en sådan nivå att lönsamheten ligger i nivå med omvärldens. Det finns således ur denna synvinkel inget behov av att anpassa arbetskostnaderna nedåt, utan de kan öka i takt med pris- och produktivitetsutvecklingen framöver utan att detta leder till ett ohållbart högt kostnadsläge. Under perioden 2004–2010 innebär detta en årlig genomsnittlig ökning av arbetskostnaderna med uppskattningsvis 4,2 procent. Den relativt snabba ökningen i arbetskostnaderna möjliggörs av en stark produktivitetstillväxt 2004–2010.

Sedan konjunkturen vände uppåt sommaren 2003 har den svenska ekonomin vuxit relativt snabbt. BNP-tillväxten i år revideras nu upp till 3,8 procent främst som en följd av att exporten utvecklats ännu starkare än väntat. Tillväxten blir relativt hög 2005 och 2006 för att därefter dämpas (se diagram 1). Hittills har konjunkturuppgången drivits av den starka exporten, men under 2005 och 2006 kommer även investeringarna samt hushållens konsumtion att öka snabbt bl.a. som en följd av expansiv penningpolitik.

Hittills har den stigande efterfrågan kunnat tillgodoses genom snabbt ökande produktivitet medan sysselsättningen sjunkit och arbetslösheten ökat (se diagram 2). Såväl sysselsättning som arbetslöshet har nu stabiliserats och arbetslösheten beräknas sjunka gradvis till 4,3 procent 2006 och därefter ligga nära jämviktsnivån 4,2 procent. Den sjunkande arbetslösheten medför att arbetskostnaderna ökar allt snabbare fram till och med 2007, då arbetslösheten planar ut som en följd av att penningpolitiken stramas åt 2005–2008 (se diagram 3). Därefter faller arbetskostnadsutvecklingen successivt ned mot den långsiktiga öknings-takten, som bedöms vara 4,3 procent per år. Arbetskostnaderna år 2010 ligger på en balanserad nivå, dvs. investeringar i Sverige är konkurrenskraftiga jämfört med investeringar i omvärlden.

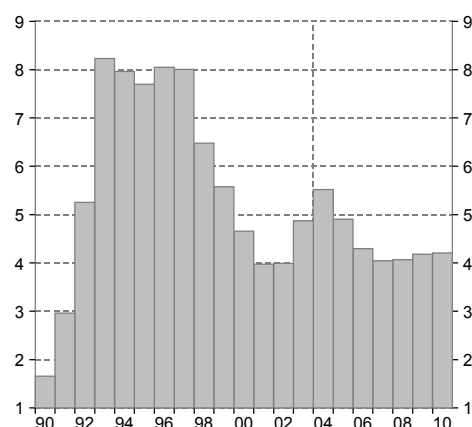
Under 2004 har avtal slutits för flertalet anställda inom näringslivet. Förhandlingarna genomfördes mot bakgrund av den påbörjade konjunkturuppgången men i ett svagt arbetsmarknadsläge. Timlönerna i näringslivet beräknas öka med i genomsnitt 3,4 procent per år 2004–2006, vilket innebär en nedväxling med 0,2 procentenheter jämfört med föregående treårsperiod.

Diagram 1 BNP
Årlig procentuell förändring

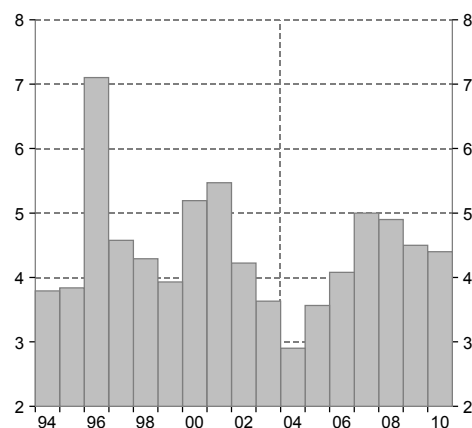
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 2 Öppen arbetslöshet
Procent av arbetskraften

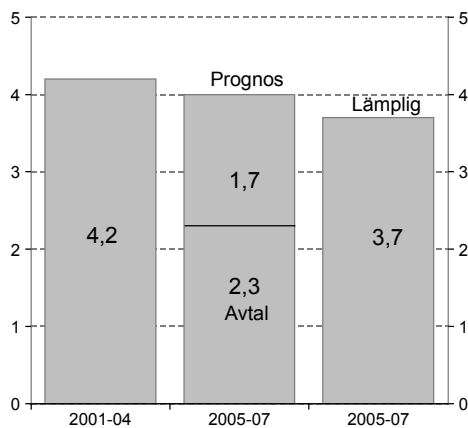
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 3 Arbetskostnader per timme i hela ekonomin enligt nationalräkenskaperna (NR)
Årlig procentuell förändring

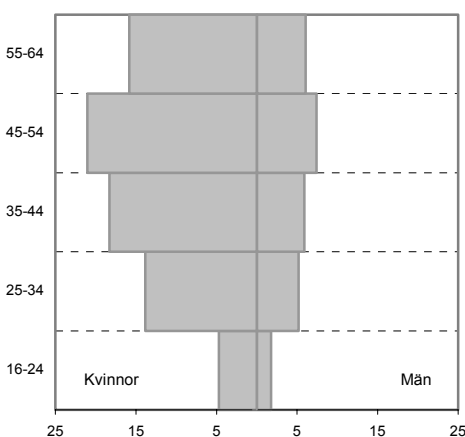
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 4 Timlön i kommunerna
Årlig procentuell förändring

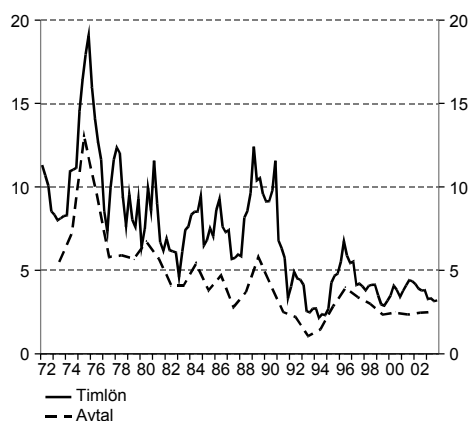
Anm. Konjunkturlönestatistik.
Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 5 Sysselsatta i offentlig sektor 2003
per åldersgrupp
Andel av totalt antal sysselsatta i offentlig sektor,
procent

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 6 Timlön och avtal i näringslivet
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källa: Medlingsinstitutet.

Under 2005 omförhandlas avtalen i den kommunala sektorn. Dessa förhandlingar genomförs i ett något starkare arbetsmarknadsläge. För 2005–2007 prognostiseras de avtalsenliga löneökningarna i kommunerna uppgå till 2,3 procent per år. Totalt förväntas timlönerna i den kommunala sektorn öka med 4,0 procent per år 2005–2007, vilket innebär att lönerna ökar något långsammare än 2001–2004 (se diagram 4). Lönerna i kommunerna kommer därmed att växa snabbare än i näringslivet hela perioden 2002–2006, vilket är normalt när resursutnyttjandet är lågt medan motsatsen gäller när resursutnyttjandet är högt. En förklaring till de högre kommunala löneökningarna 2005 och 2006 är att ökade statsbidrag leder till högre sysselsättning och högre löner i kommunerna.

I ett något längre tidsperspektiv tenderar lönerna i kommunerna att öka snabbare än i näringslivet genom att Sveriges åldrande befolkning kommer att efterfråga alltmer vård och omsorg, vilket leder till att den offentliga sektorns efterfrågan på arbetskraft ökar snabbare än näringslivets efterfrågan. På längre sikt påverkar även de relativt stora pensionsavgångarna inom offentlig sektor löneutvecklingen (se diagram 5). Därmed behöver den offentliga sektorn nyrekrytera förhållandevis fler personer än näringslivet, vilket driver upp den relativa lönen i offentlig sektor. De stora pensionsavgångarna i offentlig sektor innebär dock samtidigt att äldre personal med förhållandevis höga löner ersätts av yngre med något lägre löner, vilket håller tillbaka genomsnittslönen.

Den svenska lönebildningen bygger sedan 1998 på en hög grad av central koordination, men det finns också ett betydande lokalt inslag. Denna förhandlingsordning har i huvudsak fungerat väl och har bidragit till att löneökningarna växlat ned, varvid arbetslösheten har kunnat sjunka utan att inflationsmålet har hotats (se diagram 6).

Samtidigt står lönebildningen inför flera utmaningar. Om förhandlingarna inom den kommunala sektorn leder till högre avtalade löneökningar än enligt prognosen så bedöms detta leda till högre löneökningar i näringslivet bl.a. i samband med den omfattande avtalsrörelsen 2007. En sådan utveckling bedöms leda till en varaktigt högre arbetslöshet.

På samma sätt kan en högre grad av koordination i lönebildningen bidra till en varaktigt lägre arbetslöshet. Om förhandlingarna inom den kommunala sektorn leder till något lägre löneökningar än de prognostiserade så bedöms löneökningarna i näringslivet bli något lägre framöver. Arbetslösheten skulle då kunna bli varaktigt lägre utan att inflationen tar fart. Enligt Konjunkturinstitutets bedömning är därför något lägre löneökningar än enligt prognosen samhällsekonomiskt önskvärda.

Som ett första steg i riktning mot en lönebildning som tar än större samhällsekonomisk hänsyn kan det enligt Konjunkturinstitutets bedömning vara lämpligt att löneökningarna i kommunerna 2005–2007 begränsas till 3,7 procent per år i stället för prognostiserade 4,0 procent. Nedväxlingen kan ske såväl genom

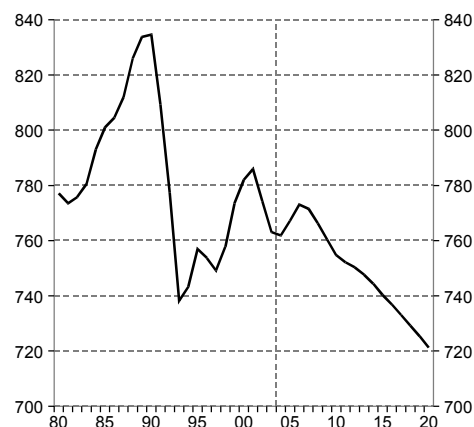
lägre avtalsenliga löneökningar som genom lägre löneökningar utöver avtalen (se diagram 4). En sådan utveckling ger utrymme för näringslivets parter att i nästa steg hålla tillbaka löneökningarna från och med 2007 års avtal, så att arbetslösheten varaktigt kan sjunka till en lägre nivå. Den relativa löneutvecklingen för de två sektorerna skulle då kunna bli densamma som i huvudscenariot, vilket bedöms vara väl avvägd med hänsyn till den framtida demografiska utvecklingen.

En väl fungerande lönebildning kräver också att lönerna anpassas efter arbetsmarknadens ständigt förändrade utbuds- och efterfrågeförhållanden. De stora pensionsavgångarna inom den offentliga sektorn framöver är ett exempel. Vid en flexibel lönebildning anpassas löneutvecklingen till förändrade förhållanden inom olika branscher, regioner och yrken så att varaktiga obalanser undviks, vilket också bidrar till en varaktigt låg arbetslöshet.

Under de kommande åren prognostiseras arbetsutbudet och antalet arbetade timmar att sjunka i förhållande till den totala befolkningen (se diagram 7). Detta innebär lägre BNP och därmed lägre utrymme för privat och offentlig konsumtion än om antalet arbetade timmar per invånare hade varit konstant. Eftersom den offentliga sektorns skatteinkomster i huvudsak bestäms av antalet arbetade timmar medan önskemålen om offentliga utgifter snarast följer befolkningsutvecklingen medför det sjunkande antalet arbetade timmar per invånare ansträngda offentliga finanser. Vid huvudscenariots antagande om oförändrade regler efter budgetpropositionen för 2005 stiger det offentliga sparandet endast långsamt trots den förbättrade konjunkturen (se diagram 8). Om regeringens och riksdagens mål om två procents överskott ska uppnås i snitt för 2006–2010 genom permanenta skattehöjningar eller besparingar 2006 så måste dessa uppgå till 10 miljarder kronor.

Den svaga utvecklingen av antalet arbetade timmar i huvudscenariot kan dock motverkas genom åtgärder som höjer arbetsutbudet eller reducerar jämviktsarbetslösheten. En möjlighet är att på olika sätt förbättra integrationen av utlandsfödda. I ett sidoscenario antas skillnaderna i sysselsättningsgrad för utlandsfödda och svenskfödda reduceras med 50 i stället för huvudscenariots 10 procent fram till 2013. Därmed kommer den reguljära sysselsättningsgraden 2013 att uppgå till 78,2 procent i stället för huvudscenariots 76,3 procent (se diagram 9). I inget av scenarierna nås regeringens och riksdagens sysselsättningsmål på 80 procent. Jämfört med huvudscenariot leder detta till att BNP är ca 80 miljarder högre och att det offentliga sparandet är ca 50 miljarder högre 2013. Andra möjligheter som ger likartade effekter på BNP och offentliga finanser är minskad ohälsa, senare pensionsavgångar samt tidigare arbetsmarknadsinträde genom effektivare studier. Arbetsmarknadens parter kan medverka till en samhällsekonomiskt mera fördelaktig utveckling avseende bl.a. integration, ohälsa, medelarbetsstid och pensionsregler. Parterna kan därutöver bidra till en varaktigt lägre arbetslöshet genom en väl fungerande lönebildning.

Diagram 7 Antal arbetade timmar per invånare

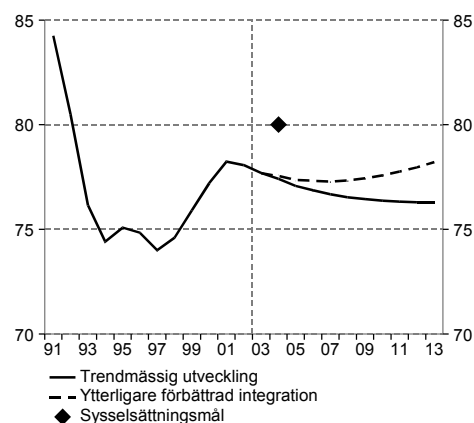
Anm. Kalenderkorrigerad arbetade timmar.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 8 Offentliga sektorns finansiella sparande vid oförändrade regler efter BP 2005 Procent av BNP

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 9 Reguljär sysselsättningsgrad Procent av befolkningen 20–64 år

Anm. Perioden efter 2002 avser trendmässig utveckling, dvs. exklusive konjunkturvariationer.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Innehåll

1 Den svenska arbetsmarknaden	11
Kännetecken på en flexibel arbetsmarknad.....	11
Utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden	20
2 Förutsättningar för lönebildningen i näringslivet.....	27
Internationella förutsättningar.....	27
Arbetsproduktivitet	32
Relativpriser och bytesförhållande.....	37
Betalningsförmåga i näringslivet	39
3 Det långsiktiga arbetsutbudet.....	41
4 Förutsättningar för lönebildningen i offentlig sektor.....	51
5 Läget på arbetsmarknaden 2004	57
Arbetsmarknad.....	57
Löner, arbetskostnader och konkurrensläge	59
Inflationsutveckling och förväntningar.....	66
6 Huvudscenariot för lönebildningen 2004–2010.....	69
Efterfrågeutvecklingen.....	69
Sysselsättning och produktion.....	73
Löner, arbetskostnader och vinster	74

Fakta- och fördjupningsrutor

Jämviktsarbetslöshet	18
Tre ekonometriska skattningar av jämviktsarbetslösheten.....	24
Betalningsförmåga, kapitalavkastning och arbetskostnadsandel	31
Förädlingsvärdepris i nationalräkenskaperna	35
Effekter av ytterligare förbättrad integration av utlandsfödda.....	46
Avtalsrörelsen och lönebildningen	61
Konjunkturinstitutets rekommendationer inför avtalsrörelsen 2005	78

1 Den svenska arbetsmarknaden

En väl fungerande arbetsmarknad bidrar till en låg och stabil arbetslöshet samt ett högt arbetsutbud. Sveriges ekonomi påverkas ständigt av förändringar genom t.ex. nya produktionsteknologier, förändrade efterfrågemönster och förändrade konkurrensförhållanden. Denna typ av förändringar bör i de flesta fall inte pareras med generell stabiliseringspolitik. Däremot kan en väl fungerande arbetsmarknad med en flexibel lönebildning, som uppmuntrar rörlighet och relativlöneförändringar mellan olika branscher, regioner och yrken, bidra till att mildra de negativa konsekvenserna och förstärka de positiva effekterna av sådana förändringar. Särskilt under perioder med snabb strukturomvandling är det viktigt att arbetsmarknaden fungerar på ett flexibelt sätt så att rörligheten mellan branscher, regioner och yrken är hög. Annars riskerar det att uppstå arbetslöshet och bristsituationer samtidigt.

I detta kapitel analyseras hur väl den svenska arbetsmarknaden fungerar. Först analyseras vad som kännetecknar en flexibel arbetsmarknad och hur arbetsmarknadens parter samt regering och riksdag kan påverka flexibiliteten på arbetsmarknaden. Därefter diskuteras utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden samt jämviktsarbetslöshetens nivå och utveckling under de närmaste åren.

Kännetecknen på en flexibel arbetsmarknad

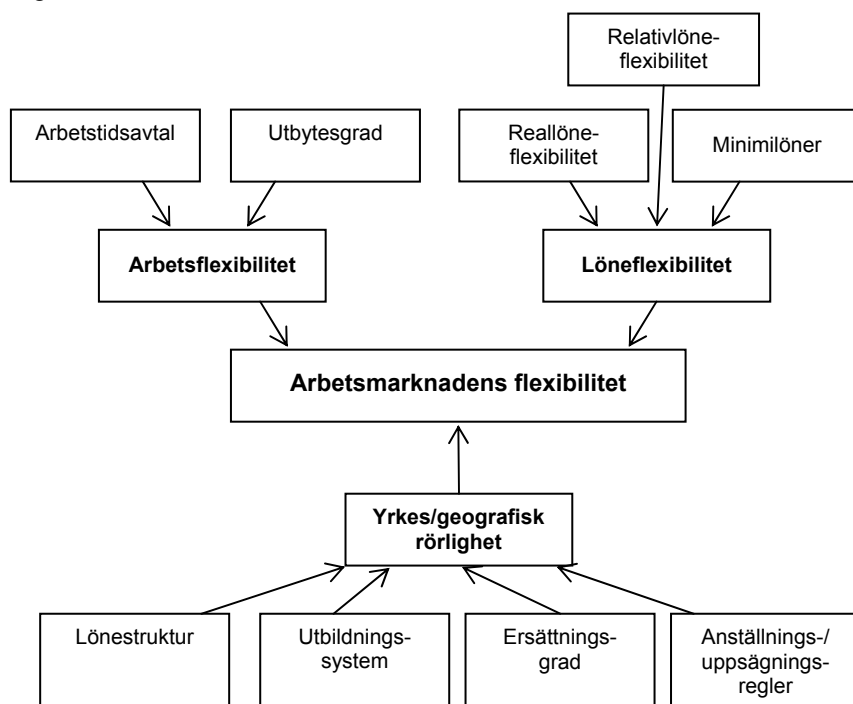
Arbetsmarknaden utsätts hela tiden för olika störningar som påverkar arbetsutbudet, sysselsättningen och arbetslösheten såväl totalt som inom olika regioner, branscher och yrken. Flexibiliteten på arbetsmarknaden avgör hur fort arbetsutbud, sysselsättning och arbetslöshet återhämtar sig efter störningar och i vilken grad störningarna får varaktiga effekter på arbetslöshet och sysselsättning.

Olika typer av flexibilitet

Beroende på karaktären på de förändringar som inträffar är olika typer av flexibilitet viktig för att anpassningen ska ske på ett samhällsekonomiskt effektivt sätt. Vid en konjunkturell förändring kan flexibla löner, s.k. reallöneflexibilitet, bidra till att dämpa fluktuationerna i sysselsättningen genom att den genomsnittliga löneutvecklingen i ekonomin anpassas efter det rådande konjunkturläget. Vidare kan en hög grad av arbetsflexibilitet i form av flexibla arbetstider bidra till att utbudet av arbetade timmar bättre svarar mot efterfrågan på arbetskraft. Detta bidrar till att dämpa nedgången i sysselsättningen vid en lågkonjunktur och minskar risken att det uppkommer brist på arbetskraft när efterfrågan är hög.

I perioder med stora strukturella förändringar är det viktigt att rörligheten mellan branscher, regioner och yrken är hög, då det annars riskerar att uppstå arbetslöshet och bristsituationer samtidigt. En faktor som påverkar rörligheten är lönestrukturen, dvs. löneskillnader mellan olika branscher, regioner och yrkeskategorier. Lönestrukturen påverkar bl.a. individers yrkes- och utbildningsval samt individers incitament att byta arbetsort. En lönestruktur som anpassas när relativ efterfrågan eller utbud ändras bidrar därför till att sysselsättningen och arbetslösheten återhämtar sig fortare efter strukturella förändringar.

Figur 1

Institutionella faktorer viktiga för flexibiliteten

Det är framför allt de strukturella förhållandena på arbetsmarknaden, som institutioner och regelverk, som påverkar flexibiliteten på arbetsmarknaden. Faktorer som skatter, minimilöner, ersättningsgrad vid arbetslöshet, anställnings- och uppsägningsregler, utformningen av de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna och utbildningssystemets utformning påverkar individers incitament att t.ex. byta yrke, skola om sig eller flytta. Dessa faktorer påverkar också individers sökintensitet vid arbetslöshet och incitamenten att jobba fler timmar samt arbetsgivares incitament att anställa och avskeda personal.

I figur 1 illustreras schematiskt hur olika faktorer kan påverka flexibiliteten på arbetsmarknaden. Med utbytesgrad menas den andel av arbetskostnadsökningen vid en marginellt ökad arbetsinsats som tillfaller individen i form av högre disponibel in-

komst. En låg utbytesgrad kan bidra till en låg flexibilitet på arbetsmarknaden genom att individers incitament att öka sin arbetsinsats vid t.ex. en högkonjunktur är låg. Beräkningar visar att utbytesgraden i år uppgår till 36,2 procent och att den har minskat med 1,0 procentenheter sedan 2002, främst till följd av höjda kommunalskatter.¹

Individers ekonomiska incitament att skola om sig och flytta påverkas bl.a. av den s.k. ersättningsgraden vid arbetslöshet, dvs. den andel av den disponibla inkomsten som hushållet får behålla när individen blir arbetslös. En högre ersättningsgrad kan därför påverka rörligheten på arbetsmarknaden negativt. Den genomsnittliga ersättningsgraden vid arbetslöshet beräknas ha ökat från 77 procent 1997 till 79 procent 2003.² Ersättningsgraden varierar kraftigt mellan olika individer. Personer med högre inkomster har i allmänhet lägre ersättningsgrad. Var femte person hade 2003 en ersättningsgrad vid arbetslöshet på minst 90 procent.

Även arbetsmarknadens parter spelar en viktig roll

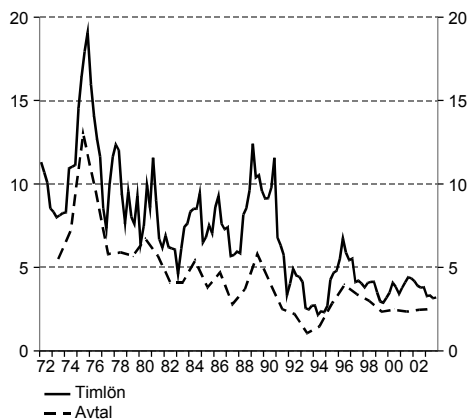
Arbetsmarknadens parter kan påverka flexibiliteten på flera olika sätt. För det första kan parterna påverka reallöneflexibiliteten genom att i högre grad anpassa löneutvecklingen efter konjunkturläget. Därmed kan lönebildningen bidra till att dämpa de konjunkturrella svängningarna i sysselsättningen. Arbetsmarknadens parter kan även påverka de relativa lönerna för olika branscher, yrken och regioner och anpassningen av dessa vid olika typer av förändringar. Sådan flexibilitet, s.k. relativlöneflexibilitet, kan bl.a. uppnås genom att lokala förhållanden får spela en viktig roll i lönebildningen. Anpassningen av relativa löner underlättas om det finns en samsyn på central nivå om att vissa avtalsområden är i behov av en snabbare löneutveckling än andra. Slutligen kan överenskommelser om arbetstider och minimilöner i samband med löneförhandlingarna påverka flexibiliteten på arbetsmarknaden.

Frågan om hur olika förhandlingssystem påverkar arbetsmarknaden har varit föremål för mycket forskning. I en stor del av litteraturen hävdas att mer koordinerade förhandlingar bidrar till större återhållsamhet i löneuppgörelserna och därmed till lägre arbetslöshet och högre sysselsättning. Med koordinerade förhandlingar menas här förhandlingar som implicit tar hänsyn till de totala samhällsekonomiska kostnaderna av arbetslöshet i ekonomin. Den förhandlingsordning som byggts upp kring Industriavtalet är av denna typ (se fördjupningsrutan "Avtalsrörelsen och lönebildningen"). I koordinerade förhandlingar tar parterna mer hänsyn till de totala samhällsekonomiska konsekvenserna av alltför hög arbetslöshet än vid decentraliserade förhandlingar. En variant av denna teori (Calmfors–Driffill) betonar att

¹ Se fördjupningsrutan "KI uppmärksammar drivkrafterna för arbete" i *Konjunkturläget*, augusti 2004.

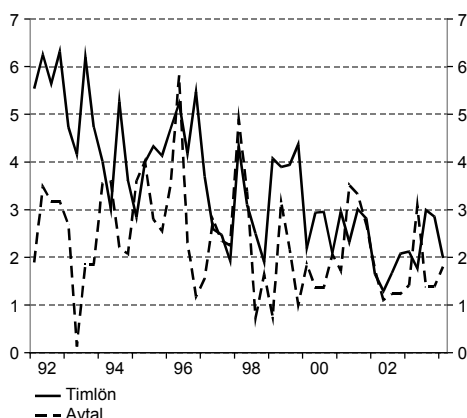
² Se LU 2003/04, bilaga 14 "Vem tjänar på att arbeta?".

Diagram 10 Timlön och avtal i näringslivet
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källa: Medlingsinstitutet.

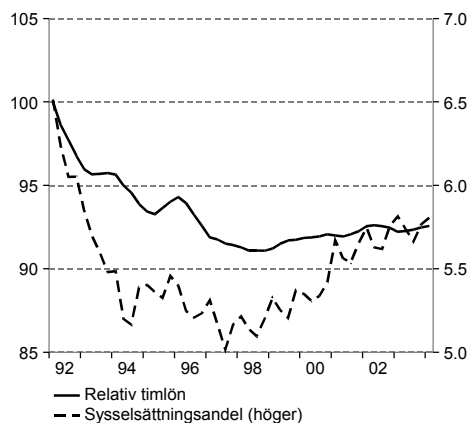
Diagram 11 Skillnad mellan högsta och lägsta löneutveckling
Procentenheter, kvartalsvärden

Anm. Omfattar 8 avtalsområden inom näringslivet, kommuner och staten.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 12 Bygginndustri
Index 1992 kvartal 1=100 respektive procent av totalt antal sysselsatta, kvartalsvärden

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

både starkt koordinerade och starkt decentraliserade förhandlingar leder till lägre arbetslöshet och högre sysselsättning än om förhandlingarna sker på en mellanliggande nivå.

Förhandlingssystemets betydelse för den makroekonomiska utvecklingen har undersökts i ett stort antal empiriska studier.³ Det finns emellertid ingen samsyn om vilket förhandlingssystem som leder till lägst arbetslöshet. Det finns visst stöd för att hög grad av koordinering befrämjar låg arbetslöshet, men det finns också en del stöd för att decentralisering till företagsnivå gör det. En möjlig förklaring till de delvis motstridiga resultaten är att samhällsekonomiskt lämplig grad av koordinering är beroende på den makroekonomiska utvecklingen. Starkt koordinerade förhandlingar kan vara bättre för att parera konjunkturstörningar, eftersom koordinering kan bidra till hög reallöneflexibilitet. Starkt decentraliserade avtal kan vara bättre när ekonomin utsätts för stora strukturella förändringar, eftersom decentralisering kan bidra till ökad relativlöneflexibilitet.

Den svenska lönebildningen har historiskt sett i hög grad varit centraliserad. Under 1980-talet och början av 1990-talet skedde en betydande decentralisering, vilken senare under 1990-talet övergick i en ökad koordinering i lönebildningen (se fördjupningsrutan "Avtalsrörelsen och lönebildningen"). Den ökade koordineringen på arbetsmarknaden i kombination med inflationsmålets ökande trovärdighet resulterade i en nedväxling av löneökningstakten under senare delen av 1990-talet (se diagram 10). En rimlig slutsats är att den ökade koordineringen av lönebildningen medfört en varaktigt lägre arbetslöshet. En naturlig konsekvens av den starkare koordineringen har också varit att variationen i såväl avtalade som faktiska löneökningar minskat mellan olika avtalsområden (se diagram 11).

Det är svårt att utvärdera hur flexibel den svenska relativlönestrukturen är och hur den påverkas av lönebildningssystemet. Diagram 12 och 13 visar att det i byggindustrin och kommunerna har funnits ett visst samband mellan relativ efterfrågan, mätt som sysselsättningsandel, och relativ lön. Till detta kommer att det har skett en betydande decentralisering av lönebildningen, bl.a. inom landstingssektorn, de senaste åren.⁴ Samtidigt kan en koordinerad lönebildning, där en stor andel av löneutrymmet fördelas på central nivå, lätt innebära inflexibla relativlöner. För att lönebildningen skall kunna bidra till låg arbetslöshet och hög BNP krävs att hög flexibilitet i löneutveckling såväl mellan som inom avtalsområden kombineras med en sammantagen löneutveckling som inte är inflationsdrivande även vid låg arbetslöshet.

³ Se bl.a. Aidt, T. och Tzannatos, Z. *Unions and Collective Bargaining, Economic Effects in a Global Environment*, Världsbanken, 2002, och *Employment Outlook 2004*, OECD.

⁴ Se t.ex. Calmfors, L och Richardson, K. "Marknadskrafterna och lönebildningen i landsting och regioner", Rapport 2004:9, IFAU.

Flexibiliteten påverkar jämviktsarbetslösheten

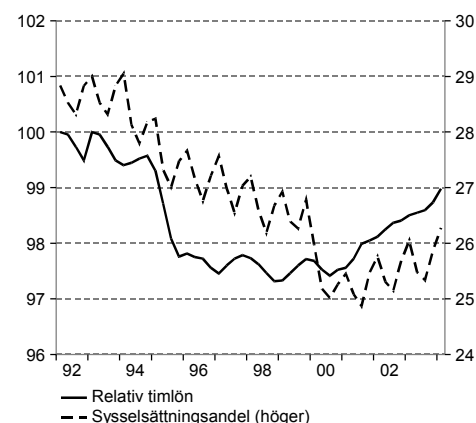
Flexibiliteten på arbetsmarknaden och lönebildningens funktionssätt avspeglas i den s.k. jämviktsarbetslösheten. Konjunkturinstitutets analys skiljer mellan kortsiktig och långsiktig jämviktsarbetslöshet (se figur 2). Kortsiktig jämviktsarbetslöshet är den arbetslöshet som på några års sikt är förenlig med en inflation på 2 procent, givet de störningar som för närvarande påverkar ekonomin, som t.ex. konjunkturellt hög arbetslöshet. Långsiktig jämviktsarbetslöshet är den arbetslöshet som ekonomin strävar mot på lång sikt, vid nu givna regler och institutioner, om inga nya störningar sker.

Om faktisk arbetslöshet understiger kortsiktig jämviktsarbetslöshet uppkommer brist på arbetskraft i vissa branscher och regioner som medför allt snabbare löne- och prisökningar. Detta leder till att Riksbanken höjer reporäntan för att dämpa efterfrågan och därmed inflationstrycket. Omvänt gäller att om faktisk arbetslöshet överstiger kortsiktig jämviktsarbetslöshet så finns det outnyttjad arbetskraft som kan sysselsättas utan att lönebildningen leder till en ohållbar inflationsutveckling.

Den långsiktiga jämviktsarbetslösheten bestäms framför allt av strukturella faktorer på arbetsmarknaden, som institutioner och regelverk samt lönebildningens funktionssätt (se figur 2). I fördjupningsrutan "Jämviktsarbetslöshet" presenteras en teori-ram, där den långsiktiga jämviktsarbetslösheten bestäms av lönebildningen samt matchningen av arbetslösa och lediga platser. Enligt denna teori-ram medför högre ersättningsnivåer och längre ersättningstider i arbetslöshetsförsäkringen samt högre inkomstskatter i regel högre lönekrav och därmed en högre långsiktig jämviktsarbetslöshet. Även ersättningsnivåer i alternativa försörjningssystem, såsom sjukersättningen, har liknande effekter. Orsaken är att incitamenten att undvika arbetslöshet genom återhållsamma löneökningar blir svagare när arbetslöshet blir mindre kostsam för berörda arbetstagare. Vidare bidrar högre arbetslöshetsersättningar och inkomstskatter till att sökintensiteten vid arbetslöshet blir lägre. Den högre jämviktsarbetslösheten är därmed en konsekvens av att både lönebildningen och matchningen förändras.

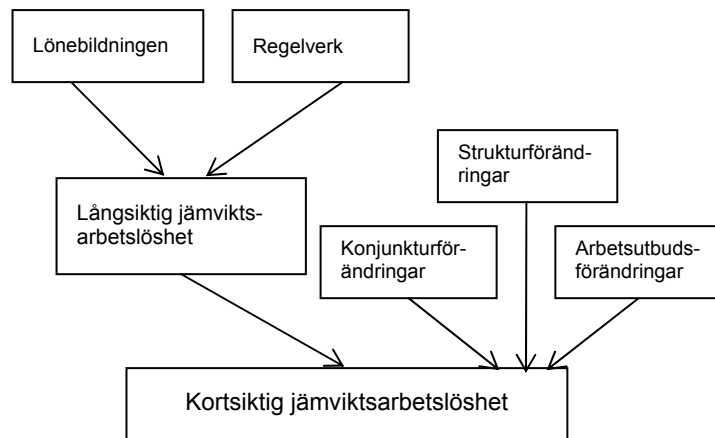
Det är oklart hur ett förstärkt anställningsskydd påverkar jämviktsarbetslösheten. Å ena sidan blir det dyrare för företagen att säga upp personal, vilket tenderar att minska arbetslösheten. Å andra sidan innebär ökade kostnader för avskedanden att det blir mer riskfyllt att anställa personal, vilket tenderar att öka arbetslösheten. Det är även oklart hur arbetsmarknadspolitiska åtgärder påverkar jämviktsarbetslösheten. Mer omfattande åtgärder kan minska incitamenten att hålla tillbaka lönekraven genom att risken för öppen arbetslöshet minskar. Samtidigt kan t.ex. omskolningsåtgärder som ökar utbudet inom områden med bristsituationer leda till lägre löneökningar. Nettoeffekten kan därmed vara olika för olika typer av arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Diagram 13 Kommuner
Index 1992 kvartal 1=100, andel av totalt antal sysselsatta, kvartalsvärden

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Figur 2

Den kortsiktiga jämviktsarbetslösheten påverkas även av förändringstakten i ekonomin, t.ex. genom produktivitets- och arbetsutbudsförändringar samt konjunkturrella förändringar (se figur 2). Strukturförändringar leder till högre kortsiktig jämviktsarbetslöshet, då det tar tid för individer att flytta och skola om sig. Hur snabb denna process är beror bl.a. på hur snabbt de relativa lönerna förändras. Den högre arbetslösheten kan bestå flera år. Generellt innebär en högre strukturomvandlingstakt att matchningen mellan arbetssökande och lediga platser blir svårare, vilket bidrar till att bristsituationer med åtföljande löne- och pris-höjningar uppkommer vid en högre arbetslöshetsnivå.

Ett liknande resonemang kan föras när det gäller förändringar i arbetsutbudet. Ökat arbetsutbud liksom en förändring av utbudets sammansättning kan leda till högre kortsiktig jämviktsarbetslöshet. Exempelvis kan en stor ökning av antalet unga och oerfarna på arbetsmarknaden bidra till att matchningen mellan arbetssökande och lediga platser blir sämre, vilket bidrar till en högre kortsiktig jämviktsarbetslöshet. På lång sikt kommer dock det högre arbetsutbudet att resultera i motsvarande högre sysselsättning, dvs. den långsiktiga jämviktsarbetslösheten påverkas inte.

Även konjunkturvariationer kan påverka den kortsiktiga jämviktsarbetslösheten. Forskare brukar framhålla två typer av orsaker till att en konjunkturmässig uppgång i arbetslösheten kan bli varaktig.⁵ En orsak till högre kortsiktig jämviktsarbetslöshet är att de som är arbetslösa under lång tid förlorar kunskap och anknytning till arbetsmarknaden, vilket gör det svårt för dem att konkurrera på arbetsmarknaden. Den andra utgår ifrån att lönebildningen främst styrs av dem som har jobb, s.k. ”insiders”. När sysselsättningen minskar, ökar risken att ”insiders” ska förlora jobbet. Men när arbetslösheten väl stabiliserats på en högre

⁵ Se bl.a. Blanchard, O. J. ”Wage bargaining and unemployment persistence”, *Journal of Money, Credit and Banking* 23, 1991, och Bean, C. ”European Unemployment: A Survey”, *Journal of Economic Literature* 32, 1993.

nivå, upplever de som fortfarande har sysselsättning inte risken att förlora jobbet som särskilt hög. Enligt denna teori är arbetslöshetsrisken för en enskild arbetstagare mer knuten till förändringar av arbetslösheten än till arbetslöshetsnivån. Konstant hög arbetslöshet behöver därför inte ha så stor effekt på lönerna om inte lönebildningen tar full hänsyn till de arbetslösas situation. Enligt denna teori sätts lönerna på en nivå som innebär att de som har jobb får behålla dem, men de faller inte tillräckligt för att de som blivit arbetslösa åter ska komma tillbaka i sysselsättning i tillräcklig grad.

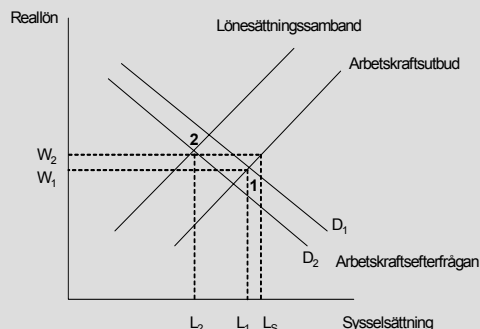
Jämviktsarbetslöshet

I denna ruta beskrivs den modell för bestämning av den långsiktiga jämviktsarbetslösheten som används i Konjunkturinstitutets makroekonomiska modell KIMOD.⁶ I modellen finns två förklaringar till varför jämviktsarbetslöshet uppkommer. Den första ansatsen fokuserar på imperfekt konkurrens på arbets- och produktmarknaderna. Den andra förklaringen kompletterar den första, genom att föra in arbetsmarknadens sökprocesser som en ytterligare orsak till arbetslöshet. Enligt denna modell bestäms den långsiktiga jämviktsarbetslösheten således av en rad olika faktorer som påverkar prisbildning, lönebildning, företagens rekryteringsbeteende och de arbetslösas sökbeteende.

Reallön och sysselsättning styrs bl.a. av konkurrensförhållandena på arbets- och produktmarknaderna. I figur 3 visas sambandet mellan reallön och sysselsättning. Arbetskraftsutbudskurvan visar hur många som vill arbeta vid olika reallöner. En högre reallön innebär att fler vill arbeta, dvs. kurvan har en positiv lutning. Arbetskraftsefterfrågekurvan D_1 visar hur mycket arbetskraft som efterfrågas vid olika reallöner. En högre reallön medför att företagen vill ha färre anställda, dvs. kurvan har en negativ lutning. Om både företag och arbetstagare agerar under perfekt konkurrens kommer reallönen och sysselsättningen att bestämmas av skärningen mellan dessa två kurvor, i punkt 1. Sysselsättningen blir L_1 och reallönen W_1 . I denna enkla modell är utbud lika med efterfrågan, dvs. jämviktsarbetslösheten är noll.

I verkligheten finns det en rad avvikelser från perfekt konkurrens. Ett vanligt antagande är att priserna på varumarknaden bestäms under monopolistisk konkurrens, vilket innebär att det enskilda företaget har ett visst inflytande över sitt pris. Det innebär att företaget sätter ett högre pris än vid perfekt konkurrens, vilket tenderar pressa ner reallönen. I figur 3 motsvaras det av att arbetskraftsefterfrågekurvan vid monopolistisk konkurrens, D_2 , ligger under efterfrågekurvan vid perfekt konkurrens, D_1 .

Figur 3 Reallön och sysselsättning

På arbetsmarknaden är det vanligt att lönerna bestäms i förhandlingar mellan fackliga organisationer och arbetsgivare. Fackföreningarna får därmed ett stort inflytande över lönerna, då de kan utnyttja sin kollektiva förhandlingsstyrka. Detta innebär att den s.k. lönesättningskurvan ligger ovanför arbetsutbudskurvan i figur 3, dvs. arbetstagarna kräver en högre lön än vid perfekt konkurrens. Den positivt lutande lönesättningskurvan speglar att ju högre sysselsättningen är desto större möjligheter har fackföreningarna att pressa upp lönerna. En bidragande orsak är att en arbetstagare som blir arbetslös har större möjligheter att hitta ett nytt arbete när sysselsättningen är hög.

Skärningen mellan arbetskraftsefterfråge- och lönesättningskurvorna ger jämvikten, markerad 2, med sysselsättningen L_2 och lönen W_2 . Sysselsättningen är lägre än vid perfekt konkurrens (se figur 3). Huruvida reallönen blir högre eller lägre beror bl.a. på om imperfektionerna är störst på produkt- eller arbetsmarknaden. Om kurvorna skiftar som i diagrammet blir reallönen något högre än vid perfekt konkurrens. Vid denna lön är arbetsutbudet L_s , dvs. L_s personer vill arbeta, vilket resulterar i jämviktsarbetslösheten $L_s - L_2$. Arbetslösheten är således högre och sysselsättningen lägre än vid perfekt konkurrens som en följd av imperfekt konkurrens på produkt- och arbetsmarknaderna.

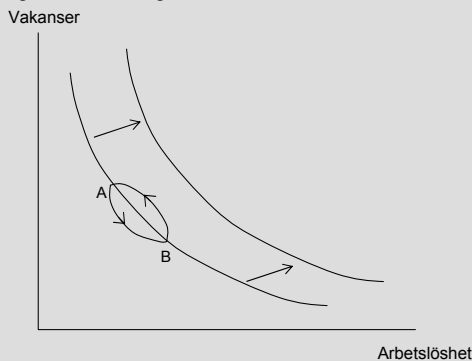
Den långsiktiga jämviktsarbetslösheten i KIMOD påverkas även av hur lätt det är att para ihop lediga jobb med arbetssökanden. På arbetsmarknaden finns vakanser samtidigt som det finns arbetslösa personer. Detta speglar en ständig matchningsprocess där nya anställningar skapas samtidigt som andra anställningar upphör t.ex. genom att personer säger upp sig eller företag läggs ner. Processen att sammanföra vakanser med arbetslösa tar tid. Speciellt under perioder med stora strukturomvandlingar

⁶ För en mer rigorös analys se Lindén, J. "The labour market in KIMOD", Working Paper No. 89, 2004, Konjunkturinstitutet.

kan matchningen mellan arbetssökande och lediga platser ta förhållandevis lång tid bl.a. som en följd av att arbetslösa måste omskolas.

Matchningsprocessen på arbetsmarknaden illustreras ofta av sambandet mellan vakanser och arbetslöshet, den s.k. Beveridgekurvan (se figur 4). Ju fler vakanser som finns, desto större är sannolikheten för en person att finna ett arbete, dvs. desto lägre blir arbetslösheten. Beveridgekurvan lutar därför nedåt. Genom att studera utvecklingen av vakanser och arbetslöshet erhålls information om huruvida förändringar på arbetsmarknaden är av konjunkturell eller strukturell natur. En konjunkturell förändring innebär att arbetslöshet och vakanser rör sig i motsatt riktning och efter en övergångsperiod återvänder till en given Beveridgekurva. Exempelvis leder fallande efterfrågan i ekonomin till att vakanserna minskar samtidigt som arbetslösheten stiger. I figur 4 motsvaras detta av en rörelse nedåt från punkt A till B på en given kurva. När konjunkturen vänder och efterfrågan i ekonomin ökar stiger antalet vakanser och arbetslösheten minskar. Detta innebär en rörelse uppåt tillbaka till punkt A. En strukturell förändring som t.ex. en försämrad matchningsprocess på grund av minskad rörlighet hos arbetskraften innebär i stället att Beveridgekurvan förskjuts utåt. Detta innebär att en given mängd vakanser är förknippad med högre arbetslöshet.

Figur 4 Beveridgekurva

Vilken punkt på en given Beveridgekurva som motsvarar jämviktsläget bestäms utifrån lönebildningen. Ju längre tid det tar för ett företag som vill nyrekrytera att hitta lämplig arbetskraft, desto större blir de kostnader som är förknippade med nyanställningar och desto mindre kan arbetskraftsefterfrågan antas bli. I figur 5 medför matchningskostnader att arbetskraftsefterfrågekurvan skiftar från D_2 till D_3 .

Långa rekryteringstider gör det också svårare att ersätta personal som har slutat. Detta kan tvinga företag att betala högre löner. I figur 5 motsvaras det av att lönesättningskurvan skiftar från lönesättningssamband 2 till lönesättningssamband 3.

Skärningen mellan arbetskraftsefterfråge- och lönesättningskurvorna ger en jämvikt med sysselsättningen L_3 och lönen W_2 . Sysselsättningen är lägre när matchningskostnader införts i modellen, dvs. jämviktsarbetslösheten blir högre genom att även inkludera s.k. friktionsarbetslöshet. Den på detta sätt bestämda jämviktsarbetslösheten bestämmer i kombination med den givna Beveridgekurvan jämviktsnivån för vakanserna i figur 4.

Enligt denna teoriram bestäms således den långsiktiga jämviktsarbetslösheten av underliggande faktorer som styr pris- och lönebildningen inklusive hur väl matchningen mellan arbetssökande och lediga platser fungerar. Reallönen bestäms dock enbart av pris- och lönebildningen, medan vakanserna beror på matchningsprocessens effektivitet.

Figur 5 Reallön och sysselsättning vid försämrad matching

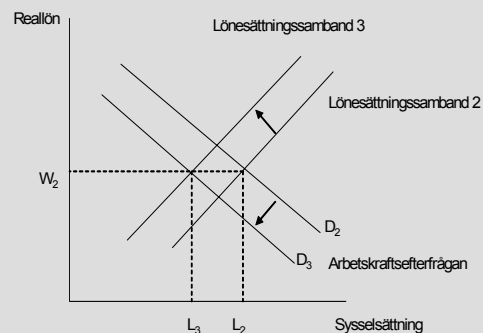
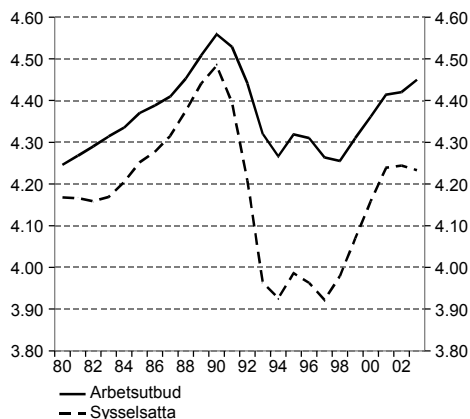
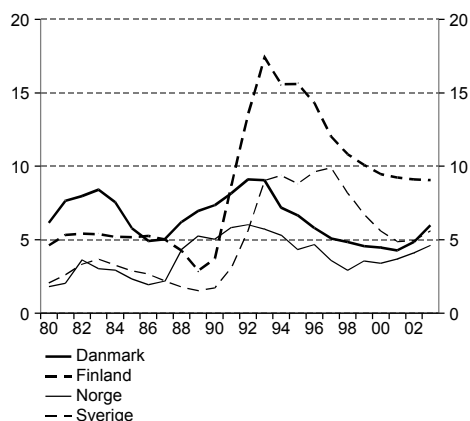
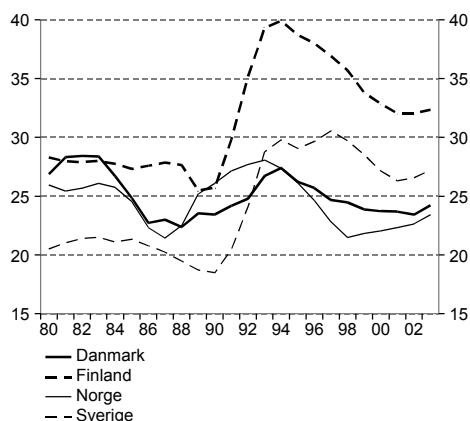

Diagram 14 Arbetsutbud och sysselsatta
Miljoner

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 15 Öppen arbetslöshet
Procent av arbetskraftenAnm. Arbetslöshet enligt ILO-definitionen.
Källa: OECD.Diagram 16 Andel av befolkningen i åldern
16–64 år som inte är sysselsatt
Procent

Källa: OECD.

Utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden

Under 1980-talet hade Sverige en låg och stabil arbetslöshet på omkring 2 procent, samtidigt som sysselsättningen ökade kontinuerligt tack vare kvinnornas successivt ökande arbetsutbud (se diagram 14). I samband med den ekonomiska krisen i början av 1990-talet försämrades emellertid förhållandena på arbetsmarknaden dramatiskt. År 1990 var ca 4,5 miljoner sysselsatta. Tre år senare hade sysselsättningen minskat med drygt 10 procent. Nedgången i sysselsättningen medförde att arbetslösheten ökade från ca 2 till 8 procent.

I samband med konjunkturuppgången under slutet av 1990-talet förbättrades villkoren på arbetsmarknaden och sysselsättningen ökade starkt. Arbetslösheten minskade och jämfört med våra nordiska grannländer har Sverige under de senaste åren haft en arbetslöshet i linje med Danmark och Norge (se diagram 15).⁷

Redovisningen ovan gäller öppen arbetslöshet. Denna definieras som kvoten mellan antalet arbetslösa och arbetskraften. I Sverige har dock arbetsutbudet uppvisat stark samvariation med konjunkturen (se diagram 14). Under perioder med hög arbetslöshet anser många det meningslöst att söka arbete. Många väljer studier eller annan aktivitet utanför den reguljära arbetsmarknaden. När efterfrågan på arbetskraft sedan ökar återvänder många till arbetsmarknaden. Vidare ökar andelen äldre som lämnar arbetsmarknaden i förtid under perioder med hög arbetslöshet. Därtill är antalet personer i arbetsmarknadspolitiska utbildningsåtgärder, som inte inräknas i arbetskraften, normalt högre under lågkonjunkturer. Dessa faktorer bidrar till att den öppna arbetslösheten normalt inte varierar lika mycket som sysselsättningen.

Andelen av befolkningen i åldern 16–64 som inte är sysselsatt har permanentats på en betydligt högre nivå än under 1980-talet. I jämförelse med våra nordiska grannländer har Sverige och Finland högst andel icke-sysselsatta (se diagram 16). Den betydligt större ökningen i andelen icke-sysselsatta än i arbetslösheten indikerar att arbetslösheten i Sverige hållits nere från och med 1990-talet bl.a. genom att en stor andel av de som haft svårt att få arbete har lämnat arbetskraften.

Personer utanför arbetskraften har i diagram 17 delats in i tre grupper efter s.k. huvudsaklig verksamhet, nämligen heltidsstuderande, sjuka och avtalspensionärer samt övriga. I gruppen

⁷ I diagram 15 redovisas den öppna arbetslösheten enligt ILO-definitionen. Det finns flera definitioner av arbetslöshet. För att räknas som arbetslös enligt SCB:s arbetskraftsundersökning (AKU) måste tre kriterier vara uppfyllda. En arbetslös måste vilja ha ett arbete, kunna ta ett sådant samt aktivt ha sökt arbete under den senaste månaden. Personer som uppger sig studera på heltid anses dock inte stå till arbetsmarknadens förfogande och räknas därför inte som arbetslösa även om de tre kriterierna är uppfyllda. Öppet arbetslösa enligt AKU skiljer sig här från den internationella ILO-definitionen just på denna punkt. Enligt ILO-definitionen är även heltidsstudenter arbetslösa om de uppfyller övriga kriterier.

heltidsstuderande ingår personer som deltar i arbetsmarknadspolitiska utbildningsåtgärder. I gruppen sjuka ingår personer som har förtidspensionerats av hälsoskäl. I gruppen övriga ingår exempelvis hemarbetande och lediga. Gruppen heltidsstuderande har ett ganska tydligt konjunktorellt mönster. Antalet heltidsstuderande ökade kraftigt under början av 1990-talet, samt minskade kraftigt i samband med konjunkturuppgången under slutet av 1990-talet. Förändringar av antalet heltidsstuderande ska emellertid tolkas med försiktighet, eftersom antalet även påverkas av strukturella förändringar som inte direkt har med arbetsmarknadens funktionssätt att göra. Ökningen av antalet heltidsstuderande beror bl.a. på att efterfrågan på utbildad arbetskraft har ökat vilket, i kombination med trendmässigt fler utbildningsplatser, har bidragit till att studietiden har förlängts och att en större andel studerar på högskola och universitet.

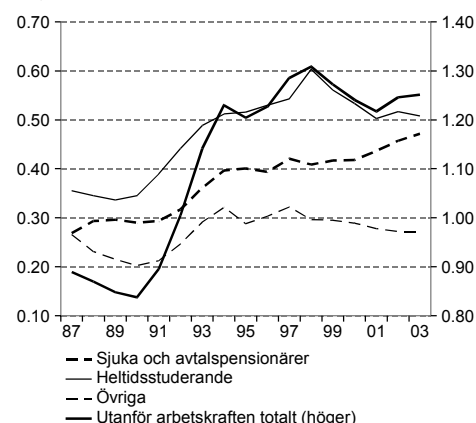
En mer oroväckande utveckling är att antalet sjuka och avtalspensionärer har ökat markant. En förklaring är att många långtidssjukskrivna, speciellt under de senaste åren, har lämnat arbetskraften genom förtidspensionering (se kapitel 3 "Det långsiktiga arbetsutbudet").

Strukturomvandling och brist på arbetskraft

Särskilt under perioder med snabb strukturomvandling är det viktigt att arbetsmarknaden fungerar på ett flexibelt sätt så att rörligheten mellan branscher, regioner och yrken är tillräckligt hög. Annars riskerar det att uppstå arbetslöshet och bristsituationer samtidigt. I diagram 18 visas utvecklingen av arbetslöshet och vakanser i en s.k. Beveridgekurva (se fördjupningsrutan "Jämviktsarbetslöshet" för en beskrivning av sambandet). Under 1980-talet kan tydliga konjunktorella rörelser ses kring en given Beveridgekurva. Under början av 1980-talet föll vakanserna medan arbetslösheten ökade och i samband med högkonjunkturen under andra hälften av 1980-talet ökade vakanserna samtidigt som arbetslösheten minskade. Detta speglar konjunktorella variationer. I samband med den ekonomiska krisen i början av 1990-talet är dock utvecklingen mer dramatisk. Mellan 1991 och 1995 ökade arbetslösheten med nästan 5 procentenheter samtidigt som vakansgraden i stort sett var oförändrad. Det kan tolkas som att effektiviteten i matchningen av arbetslösa och vakanser försämrades, dvs. Beveridgekurvan skiftade utåt. Denna tolkning får stöd av utvecklingen sedan dess. Efter mitten på 1990-talet har vakanserna ökat men arbetslösheten är högre än under 1980-talet vid motsvarande vakansgrad.

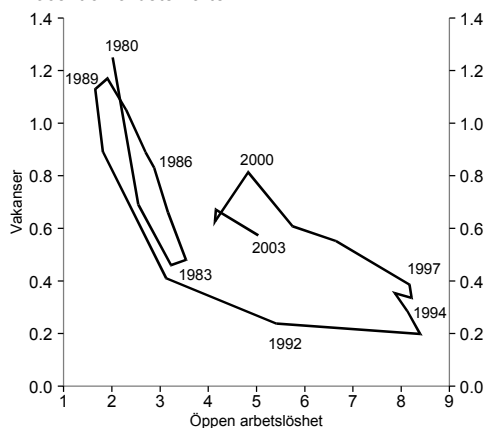
En faktor som kan bidra till att förklara skiftet i Beveridgekurvan är att strukturomvandlingstakten i vår ekonomi har ökat. Ökad strukturomvandlingstakt försvårar matchning mellan arbetssökande och lediga platser, vilket i sin tur dämpar sysselsättningsutvecklingen och bidrar till en högre arbetslöshet. Diagram 19 illustrerar hur sysselsättningen i Sverige har utvecklats inom

Diagram 17 Personer utanför arbetskraften efter huvudsaklig verksamhet
Miljoner

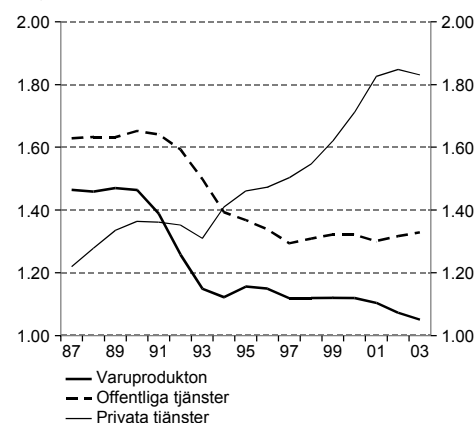
Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 18 Beveridgekurva 1980–2003
Procent av arbetskraften

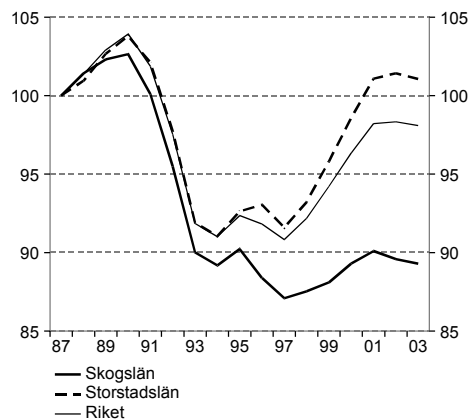
Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 19 Sysselsatta inom olika delar av arbetsmarknaden
Miljoner

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 20 Sysselsatta
Index 1987=100

Anm. Skogsläna är Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands, Västernorrlands, Gävleborgs, Dalarnas och Värmlands län. Storstadslän är Stockholms, Skåne och Västra Götalands län.
Källa: Statistiska centralbyrån.

olika branscher mellan 1987 och 2003.⁸ Struktumvandlingen har inneburit en minskad sysselsättning inom varuproduktionen och en ökad sysselsättning inom privat tjänsteproduktion. Struktumvandlingen från varuproduktion till tjänsteproduktion gick relativt långsamt under slutet av 1980-talet. En bidragande faktor var att devalveringarna i början av 1980-talet och den internationella högkonjunkturen i slutet av 1980-talet gynnade exportföretag i varuproduktionen, vilket motverkade omvandlingen från varu- till tjänsteproduktion under denna period. Under 1990-talet var omvandlingstakten högre. Företag inom framför allt tillverkningsindustrin slogs ut eller tvingades till rationaliseringar i samband med lågkonjunkturen i början av 1990-talet och merparten av sysselsättningsökningen under slutet av 1990-talet uppkom i den privata tjänstenäringen.

Ökade regionala obalanser

Sysselsättningen minskade och arbetslösheten ökade drastiskt i samtliga regioner under lågkonjunkturen i början av 1990-talet (se diagram 20). 1991 hade Norrbottens län den högsta arbetslösheten på ca 5 procent. Två år senare hade Kronobergslän den lägsta arbetslösheten på drygt 6 procent. Under andra halvan av 1990-talet förbättrades arbetsmarknaden och sysselsättningen ökade. Sysselsättningsuppgången var emellertid ojämnt fördelad över riket. Sysselsättningen ökade främst i den privata tjänstesektorn i storstadsregioner. Denna utveckling bidrog till att bl.a. Stockholm under slutet av 1990-talet hade stor brist på arbetskraft och relativt låg arbetslöshet, samtidigt som skogsläna hade få vakanser och fortsatt hög arbetslöshet. Detta indikerar att större regionala obalanser kan vara en ytterligare förklaring till varför matchning mellan arbetssökande och lediga platser fungerade sämre under 1990-talet, vilket i sin tur dämpade sysselsättningsutvecklingen och bidrog till en högre arbetslöshet.

Konjunkturinstitutets bedömning av kortsiktig och långsiktig jämviktsarbetslöshet

Såväl kortsiktig som långsiktig jämviktsarbetslöshet varierar över tiden då ekonomin utsätts för olika typer av störningar och då de strukturella förhållandena på arbetsmarknaden ändras. I diagram 21 visas Konjunkturinstitutets samlade bedömning av den kort- och långsiktiga jämviktsarbetslösheten under perioden 1993–2006. Bedömningen baseras på olika typer av utvärderingar av hur arbetsmarknaden och lönebildningen fungerar, de ekonometrisk analyser som redovisas i fördjupningsrutan ”Tre ekonometrisk skattningar av jämviktsarbetslösheten”, samt andra

⁸ Den kraftiga minskningen av antalet anställda i offentlig sektor under första halvan av 1990-talet förklaras till viss del av bolagiseringen av statligt ägda företag. Under 1994 övergick exempelvis drygt 50 000 anställda inom posten från offentlig till privat anställning.

indikatorer som exempelvis Konjunkturbarometerns frågor om brist på arbetskraft.⁹

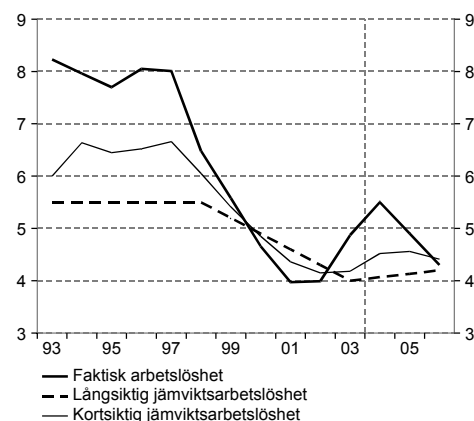
Den långsiktiga jämviktsarbetslösheten bedöms under perioden 1993–1997 ha varit 5,5 procent. I linje med skattningarna i fördjupningsrutan ”Tre ekonometrisk skattningar av jämviktsarbetslösheten” bedöms den kortsiktiga jämviktsarbetslösheten under den perioden ha varit något högre. Det beror bl.a. på att lågkonjunkturen i början av 1990-talet i kombination med den snabba struktumvandlingen medförde att bristsituationer med medföljande löne- och prishöjningar uppkom vid en högre arbetslöshetsnivå.

Ett antal faktorer talar för att såväl den kortsiktiga som den långsiktiga jämviktsarbetslösheten sjönk från 1997 till 2003. För det första bedöms Industriavtalet och dess efterföljare inom andra områden innebära att lönebildningen i högre grad tar samhällsekonomisk hänsyn bl.a. genom att kombinera en stark koordinering på central nivå med en relativt flexibel lokal lönebildning. För det andra har många lämnat arbetskraften genom att erhålla förtidspension. Detta har bidragit till en lägre jämviktsarbetslöshet, eftersom de som var arbetslösa innan de fick förtidspension i regel hade relativt små chanser att få ett arbete. Till exempel har många individer gått från arbetslöshet till sjukskrivning och därefter till förtidspension. För det tredje har effekterna av den ekonomiska krisen i början av 1990-talet börjat klinga av. Denna utveckling har bidragit till att den kortsiktiga jämviktsarbetslösheten har sjunkit, eftersom en del av dem som blev arbetslösa under 1990-talet har fått nya arbeten genom att flytta eller genom att skola om sig samtidigt som de med svagast anknytning till arbetsmarknaden har lämnat arbetskraften.

Det försämrade konjunkturläget under de senaste åren med stigande faktisk arbetslöshet som följd medför att den kortsiktiga jämviktsarbetslösheten stiger svagt 2003 och 2004. Den bedöms för närvarande uppgå till 4,5 procent samt sjunker till 4,3 procent mot slutet av 2006.

Utifrån en demografisk framskrivning beräknas såväl den kortsiktiga som den långsiktiga jämviktsarbetslösheten öka svagt under de närmaste åren. Detta förklaras till stor del av att utlandsfödda som har högre arbetslöshet, ökar som andel av befolkningen i åldern 16–64 (se kapitel 3 ”Det långsiktiga arbetsutbudet”).

Diagram 21 Öppen arbetslöshet
Procent av arbetskraften

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

⁹ När Konjunkturinstitutet bedömer jämviktsarbetslösheten och därmed resursutnyttjandet används ett arbetslöshetsmått som kallas utvidgad arbetslöshet. Detta mått inkluderar förutom öppet arbetslösa även s.k. latent arbetssökande. Den senare gruppen inkluderar förutom heltidsstuderande som sökt arbete även personer som uppger sig vilja ha och kunna ta ett arbete men som av någon anledning inte sökt arbete den senaste månaden. Utvidgad arbetslöshet speglar bättre mängden lediga resurser på arbetsmarknaden. Av pedagogiska skäl redovisas emellertid i denna rapport den kortsiktiga och den långsiktiga öppna jämviktsarbetslösheten. Dessa serier är konstruerade utifrån en bedömning av den kortsiktiga och den långsiktiga utvidgade jämviktsarbetslösheten 1993–2006 med ett avdrag på 2,5 procentenheter, vilket är skillnaden mellan utvidgad och öppen arbetslöshet 2003.

Tre ekonometriska skattningar av jämviktsarbetslösheten

Hur väl arbetsmarknaden fungerar visas av den s.k. jämviktsarbetslösheten, dvs. den arbetslöshet som är förenlig med 2 procents inflation. Konjunkturinstitutet använder två olika mått, nämligen kortsiktig och långsiktig jämviktsarbetslöshet. Kortsiktig jämviktsarbetslöshet är den arbetslöshet som på några års sikt är förenlig med 2 procents inflation givet de störningar som för närvarande påverkar ekonomin. Långsiktig jämviktsarbetslöshet är den arbetslöshet som ekonomin strävar mot på lång sikt, vid nu givna regler och institutioner, om inga nya störningar sker (se avsnittet ”Flexibiliteten påverkar jämviktsarbetslösheten” för en utförligare diskussion).

I denna ruta redovisas tre ekonometriska skattningar av den svenska jämviktsarbetslösheten under perioden 1980–2003.¹⁰ De tre skattningarna ger tämligen likartade resultat och utgör centrala underlag för Konjunkturinstitutets samlade bedömning av kort- och långsiktig jämviktsarbetslöshet och därmed resursutnyttjandet i ekonomin.

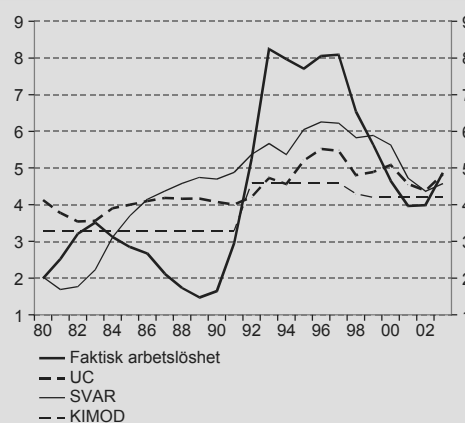
I den s.k. UC-modellen delas arbetslösheten upp i en konjunkturrell och en strukturell komponent.¹¹ Den konjunkturrella komponenten identifieras som den del av arbetslösheten som samvarierar med förändringar av inflationstakten. Den kortsiktiga jämviktsarbetslösheten identifieras som den del av arbetslösheten som är förenlig med oförändrad inflation.¹²

I den s.k. SVAR-modellen uppskattas den kortsiktiga jämviktsarbetslösheten genom estimering av en ekonomisk modell som innehåller ekvationer för utbud, efterfrågan, prissättning och lönesättning samt fem störningar, nämligen produktivitet, arbetsutbud, efterfrågan, lönenivå och vinstmarginaler.¹³ Metoden går ut på att beräkna hur hög arbetslösheten skulle ha varit i avsaknad av vissa störningar. I denna modell bestäms den kortsiktiga jämvikts-

arbetslösheten som den arbetslöshet som skulle råda i avsaknad av störningar från efterfrågan, lönenivå och vinstmarginaler.¹⁴

I den tredje modellen estimeras den långsiktiga jämviktsarbetslösheten med hjälp av den sök- och lönebildningsmodell som ingår i Konjunkturinstitutets modell KIMOD.¹⁵ Enligt denna modell bestäms den långsiktiga jämviktsarbetslösheten av underliggande faktorer som bestämmer pris- och lönebildning samt hur väl matchningen mellan arbetssökande och lediga platser fungerar.

Diagram 22 Olika uppskattningar av jämviktsarbetslösheten
Procent av arbetskraften

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

De två första metoderna ger förhållandevis likartade uppskattningar av den kortsiktiga jämviktsarbetslösheten och den tredje metoden ger en mindre varierande och i genomsnitt något lägre uppskattning av den långsiktiga jämviktsarbetslösheten (se tabell 1 och diagram 22). Under större delen av 1980-talet var den faktiska arbetslösheten lägre än såväl den kortsiktiga som den långsiktiga jämviktsarbetslösheten. Speciellt under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet var den faktiska arbetslösheten betydligt lägre. Såväl den faktiska arbetslösheten som den kortsiktiga och den långsiktiga jämviktsarbetslösheten steg under första hälften av 1990-talet som en följd av den djupa ekonomiska krisen samt den snabba strukturomvandlingen. Sedan slutet av 1990-talet har både den kortsiktiga och den långsiktiga

¹⁰ Modellerna har skattats för såväl öppen som utvidgad arbetslöshet (se fotnot 9 för en diskussion av skillnaden mellan arbetslöshetsbegreppen). Resultaten är tämligen likartade och därför redovisas endast resultaten för den öppna arbetslösheten.

¹¹ Modellen benämns UC efter dess engelska namn ”Unobserved Component model”.

¹² Se Apel, M. och Jansson, P. ”System Estimates of Potential Output and NAIRU”, Working Paper No. 41, 1997, Sveriges Riksbank, för en detaljerad beskrivning av metoden.

¹³ Modellen benämns SVAR efter dess engelska namn ”Structural Vector Autoregressiv model”.

¹⁴ Se Fabiani, S., Oneto, G. och Sestito, P. ”The sources of unemployment fluctuations: An empirical application to the Italian case” Working Paper No 29, 2000, ECB, för en utförligare beskrivning av modellen.

¹⁵ Se Lindén, J. ”The labour market in KIMOD”, Working Paper No. 89, 2004, Konjunkturinstitutet.

jämviktsarbetslösheten sjunkit, vilket bl.a. kan förklaras av stigande ohälsa och en förbättrad lönebildning (se avsnittet ”Flexibiliteten påverkar jämviktsarbetslösheten” för en utförligare diskussion).

Tabell 1 Öppen arbetslöshet

Procent av arbetskraften

	1980–91	1992–98	1999–03
Kortsiktig jämviktsarbetslöshet			
SVAR	3,5	5,8	5,0
UC	4,0	4,9	4,7
Långsiktig jämviktsarbetslöshet			
KIMOD	3,3	4,6	4,2
Faktisk arbetslöshet	2,4	7,4	4,6

Källor: Konjunkturinstitutet och Statistiska centralbyrån.

Det faktum att de två skattningarna av den kortsiktiga jämviktsarbetslösheten skiljer sig åt pekar på att resultaten är känsliga för vilka metoder som används, hur modellen är specificerad samt vilka antaganden som görs i övrigt. Till detta kommer att utvecklingen av svensk arbetslöshet varit speciell. Längre låg den öppna arbetslösheten kring 2 procent, för att sedan stiga kraftigt i början av 1990-talet och därefter falla ned mot 4 procent. Denna utveckling gör det svårt att ekonometriskt skatta stabila relationer mellan en begränsad mängd förklaringsfaktorer och den beräknade jämviktsarbetslösheten. Skattningar av den kortsiktiga och den långsiktiga jämviktsarbetslösheten bör därför tolkas med försiktighet.

2 Förutsättningar för lönebildningen i näringslivet

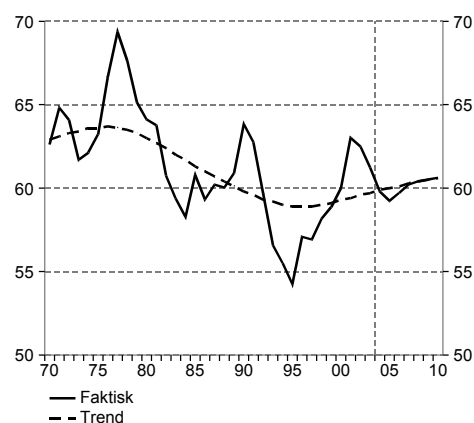
Utrymmet för löneökningar i näringslivet begränsas av Riksbankens inflationsmål och av den internationella kapitalmarknadens avkastningskrav. Inflationsmålet innebär att konsumentpriserna kommer att öka med i genomsnitt 2 procent per år. Avkastningskravet innebär att investeringar i svenskt näringsliv måste vara tillräckligt lönsamma för att klara internationell konkurrens om investeringskapital. För lönebildningen innebär dessa två restriktioner att näringslivets betalningsförmåga för de anställdas arbetskostnader (löner och kollektiva avgifter) begränsas. Om kapitalavkastningen är i nivå med de internationella avkastningskraven kan arbetskostnaderna i princip endast öka om arbetskraften blir mer produktiv eller om näringslivets priser, mätta som s.k. förädlingsvärdepris, ökar. Under vissa förutsättningar bestämmer den internationella kapitalmarknadens avkastningskrav arbetskostnadernas andel av förädlingsvärdet (se fördjupningsrutan "Betalningsförmåga, kapitalavkastning och arbetskostnadsandel"). Arbetskostnadsandelen är spegelbilden av vinstandelen, dvs. om arbetskostnadsandelen stiger så faller vinstandelen. En hög arbetskostnadsandel, jämfört med en långsiktig jämviktsnivå eller jämfört med andra länder, kan tyda på en alltför låg kapitalavkastning. I så fall krävs att arbetskostnaderna växer långsammare än näringslivets betalningsförmåga så att kapitalavkastningen och arbetskostnadsandelen anpassas till jämviktsnivån. Övergångsvis kan arbetskostnaderna öka snabbare eller långsammare än betalningsförmågan, vilket innebär att arbetskostnadsandelen varierar (se diagram 23). För en hållbar utveckling och vid ett över tiden konstant kapitalavkastningskrav fordras dock att arbetskostnaderna utvecklas i takt med betalningsförmågan över en längre tidsperiod.

I detta kapitel analyseras först huruvida svenskt näringsliv idag uppfyller det internationella kravet på kapitalavkastning eller om det behövs en anpassning av arbetskostnaderna för att nå dit. Sedan analyseras produktivitetens och förädlingsvärdeprisets utveckling på lång sikt. Detta resulterar i en bedömning av näringslivets betalningsförmåga på lång sikt.

Internationella förutsättningar

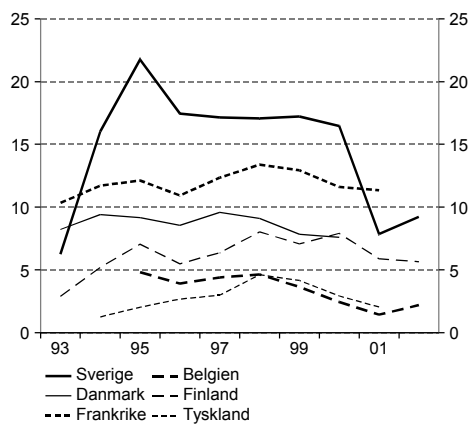
Näringslivet i Sverige är i hög grad beroende av vad som händer i omvärlden. Det gäller inte bara företag som verkar på varumarknader med internationell konkurrens utan även andra företag, t.ex. inom olika tjänstenäringslag, som är beroende av kapitalinvesteringar. Investerare har idag stora möjligheter att investera kapital där det, i en vid mening, ger bäst avkastning. Investeringar som sker i Sverige måste därmed ge en avkastning som inte är lägre än för en lika riskfylld investering utomlands.

Diagram 23 Arbetskostnadsandel i näringslivet
Procent av förädlingsvärdet

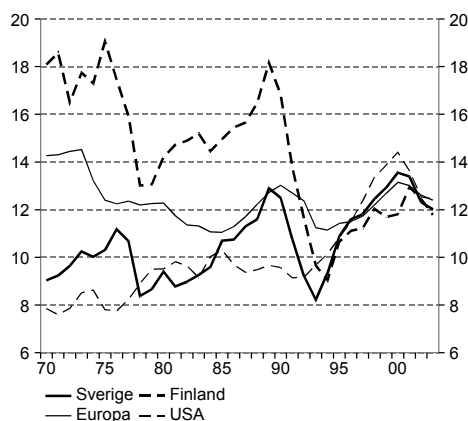
Anm. Trenden är beräknad med HP-filter.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 24 Kapitalavkastning i tillverkningsindustrin
Procent

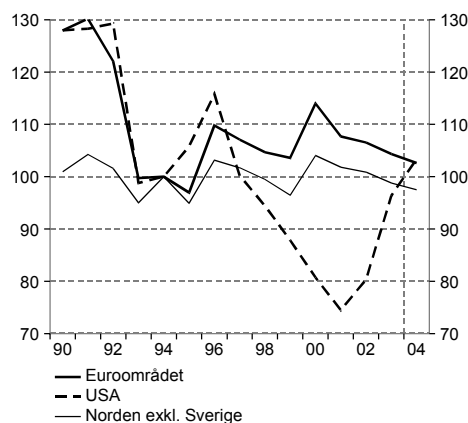
Källa: OECD.

Diagram 25 Bruttoinvesteringar exkl. bostäder i näringslivet
Procent av förädlingsvärdet

Källa: OECD.

Diagram 26 Relativa enhetsarbetskostnader i näringslivet, gemensam valuta
Index 1994=100

Källa: OECD.

I detta avsnitt undersöks om kapitalavkastningen i svenskt näringsliv idag uppfyller det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet, dvs. om arbetskostnadsnivån är balanserad för närvarande eller om den behöver justeras. Därtill görs en bedömning om det finns tendenser till trendmässiga förändringar i detta avkastningskrav, dvs. om avkastningskravet kommer att förändras fram till 2010. Fyra indikatorer studeras: vinster i förhållande till kapitalstocken, investeringar i förhållande till förädlingsvärdet, enhetsarbetskostnad relativt omvärlden samt arbetskostnadsandelen av förädlingsvärdet.

Fyra indikatorer på kapitalavkastning

Den första indikatorn avser faktisk kapitalavkastning i Sverige och jämförbara länder. I diagram 24 visas tillverkningsindustrins sammanlagda driftsöverskott (vinst) i förhållande till kapitalstocken enligt nationalräkenskaperna. Enligt denna indikator var kapitalavkastningen i svensk industri 2001 och 2002 hög jämfört med övriga Europa men låg jämfört med det svenska genomsnittet 1993–2000. Jämförelsen mellan olika länder är dock högst osäker, bl.a. som en följd av svårigheter att mäta kapitalstockens storlek.

En annan indikator, med färre mätproblem, är investeringsvolymen i förhållande till produktionen. Om avkastningen skulle vara lägre än i omvärlden under en längre tid skulle det resultera i lägre investeringar. Diagram 25 visar att investeringarna i svenskt näringsliv under de senaste åren ligger på ungefär samma relativa nivå som i omvärlden. Detta indikerar att kapitalavkastningen inte markant avviker från den internationellt bestämda nivån, dvs. att arbetskostnadsnivån är balanserad.

En tredje indikator är den relativa enhetsarbetskostnaden för svenskt näringsliv. Den mäter hur svenska arbetskostnader, justerade för produktivitet och växelkurs, utvecklats i förhållande till omvärldens (se även avsnittet "Löner, arbetskostnader och konkurrensläge" i kapitel 5). Den relativa enhetsarbetskostnaden ligger 2004 ganska nära genomsnittet för perioden med flytande växelkurs, dvs. efter 1992, jämfört med såväl euroområdet och USA som övriga Norden (se diagram 26). Även detta indikerar att kapitalavkastningen idag inte markant avviker från den internationellt bestämda nivån.

En fjärde indikator är aktuell arbetskostnadsandel i Sverige jämfört med andra länder och jämfört med tidigare år. En fördel med denna indikator är att jämförbara data finns på branschnivå och att det inte krävs någon skattning av den svårämnade kapitalstocken.

Arbetskostnadsandelen i näringslivet visas i diagram 27 för Sverige, övriga Europa och USA.¹⁶ Sedan slutet på 1970-talet har andelarna minskat trendmässigt i dessa tre områden. Tänkbara förklaringar är allt större kapitalstock i förhållande till produktionen, allt högre kapitalavkastningskrav och allt svagare förhandlingsstyrka hos arbetstagarna. Den nedåtgående trenden är inte lika tydlig sedan mitten på 1990-talet. Osäkerheten är betydande men bedömningen är att den trendmässiga nedgången brutits och att arbetskostnadsandelen kommer att variera kring en konstant jämviktsnivå framöver.

Arbetskostnadsandelen i Sverige var markant högre än i omvärlden under 1970- och 1980-talen. I början av 1990-talet sjönk andelen till internationell nivå men därefter har den åter ökat och var väsentligt högre än i omvärlden 2002. Ökningen beror till stor del på stigande arbetskostnadsandelar i byggindustri samt handel, hotell och restaurang, där bl.a. kapitalstocken i förhållande till produktionen liksom graden av konkurrens kan variera ganska mycket mellan olika länder. Detta begränsar den internationella jämförbarheten (se diagram 28).¹⁷

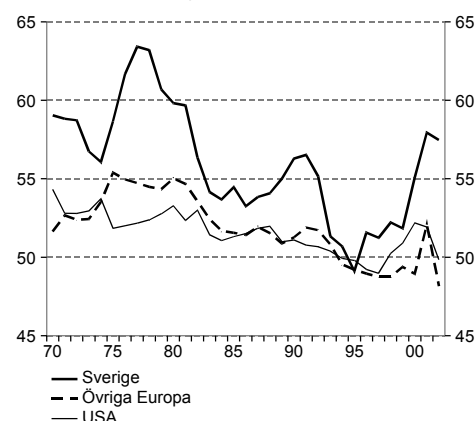
Den internationella jämförbarheten är bättre för tillverkningsindustrin eftersom produktionsteknologin liksom graden av konkurrens är mera likartad. Under 1970-talet var arbetskostnadsandelen påtagligt högre i Sverige än i omvärlden, vilket resulterade i anpassningar genom devalveringar av den svenska kronan 1976, 1977, 1981 och 1982 (se diagram 29). Höga löneökningar i slutet av 1980-talet resulterade i en ohållbart hög arbetskostnadsandel och därmed en försvagning av kronan vid övergången till flytande växelkurs 1992. Uppgången 2001–2002 kan förklaras med teleproduktindustrins svaga utveckling dessa år. År 2002 var arbetskostnadsandelen i svensk tillverkningsindustri hög, såväl jämfört med omvärlden som jämfört med genomsnittet under den senaste tioårsperioden. Om teleproduktindustrin exkluderas var arbetskostnadsandelen i stället förhållandevis låg (se diagram 30).¹⁸

¹⁶ Här används data från OECD, *STructural ANalysis (STAN) database*, juni 2004. Notera att arbetskostnadsandelen mäts på olika sätt i OECD-databasen och i de svenska nationalräkenskaperna. Nivån i diagram 23 är därmed i genomsnitt ca 5 procentenheter högre än i diagram 27. Övriga Europa är ett genomsnitt för Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Italien, Nederländerna, Storbritannien, Tyskland och Österrike.

¹⁷ För dessa branscher, som inte är direkt utsatta för internationell konkurrens, kan arbetskostnadsandelen avvika från internationell nivå utan att kapitalavkastningen blir för låg. Detta beror på att priserna kan vara motsvarande högre så att vinstnivån ändå är i linje med det internationella kapitalavkastningskravet. Byggindustrin i Sverige avviker stort från europeisk nivå, men lika höga arbetskostnadsandelar rapporteras dock för byggindustrin i Kanada och Japan. De relativt Europa höga arbetskostnadsandelarna i handel, hotell och restaurang kan vara en följd av relativt låg grad av lönespridning i Sverige, vilket innebär att lönerna liksom priserna inom dessa låglönebranscher kan vara höga i jämförelse med genomsnittet i Europa.

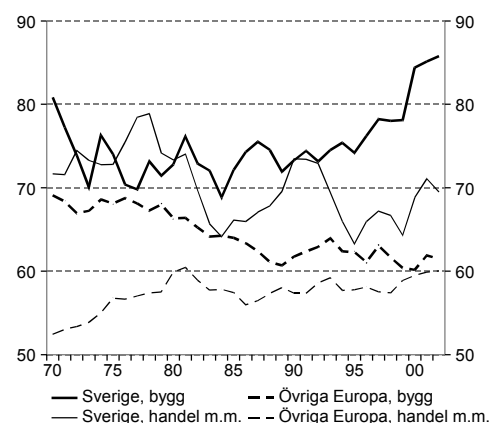
¹⁸ Försäljningsintäkterna i teleproduktindustrin minskade radikalt dessa år, medan lönekostnaderna inte minskade lika mycket. Arbetskostnadsandelen steg då kraftigt, speciellt i Sverige. Den återhämtning som redan skett i branschen och som kan förväntas fortsätta kommer, i kombination med rationaliseringar, att innebära att arbetskostnadsandelen faller tillbaka.

Diagram 27 Arbetskostnadsandelar i näringslivet
Procent av förädlingsvärdet

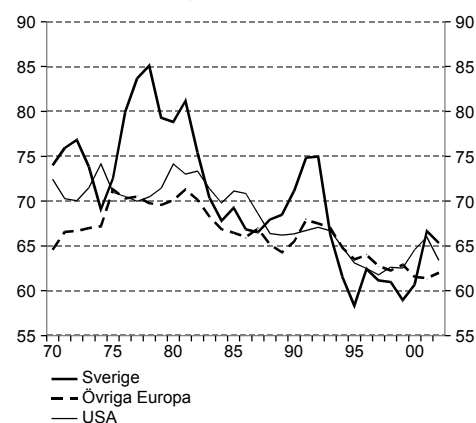
Källa: OECD.

Diagram 28 Arbetskostnadsandelar i byggindustri samt handel, hotell och restaurang
Procent av förädlingsvärdet

Källa: OECD.

Diagram 29 Arbetskostnadsandelar i tillverkningsindustrin
Procent av förädlingsvärdet

Källa: OECD.

Diagram 30 Arbetskostnadsandelar i tillverkningsindustrin exkl. teleprodukter
Procent av förädlingsvärdet

Källa: OECD.

Slutsatsen är att arbetskostnadsandelen i svensk tillverkningsindustri 2002 bedöms ligga på en hållbar nivå förutom för teleproduktindustrin. Även denna fjärde indikator antyder därmed att kapitalavkastningen i Sverige 2002 inte markant avviker från den internationellt bestämda nivån, åtminstone inte om teleproduktindustrin exkluderas.

Sammantaget visar de diskuterade fyra indikatorerna att kapitalavkastningen i Sverige 2002–2004 inte markant avviker från den internationellt bestämda nivån. Arbetskostnaderna ligger således på en balanserad nivå. Arbetskostnadsandelen för hela näringslivet uppgick till 62,5 procent 2002 och 61,2 procent 2003 samt prognostiseras minska till 59,8 procent 2004 när vinsterna i teleproduktindustrin normaliseras (se diagram 23). Mot denna bakgrund antas jämviktsnivån för arbetskostnadsandelen i svenskt näringsliv uppgå till 61 procent samt vara konstant 2004–2010. I det huvudscenario för den ekonomiska utvecklingen fram till 2010 som presenteras i kapitel 6 anpassas arbetskostnadsandelen till denna jämviktsnivå 2010.

Betalningsförmåga, kapitalavkastning och arbetskostnadsandel

I denna fördjupningsruta visas först förutsättningar för att lika höga arbetskostnadsandelar i två länder ska vara en bra indikator på att kapitalavkastningen på en investering är lika i länderna. Vidare förklaras vilka faktorer som påverkar företagets betalningsförmåga för arbetskostnader om kapitalavkastningen är given och konstant över tiden. Därvid används en matematisk modell som överensstämmer med grundläggande nationalekonomisk teori och som även ligger till grund för nationalräkenskaperna.

Arbetskostnadsandel som indikator för kapitalavkastning

Förädlingsvärdet (till s.k. faktorpris) av ett företags produktion delas mellan produktionsfaktorerna arbetskraft och kapital. Formellt brukar det skrivas som

$$pY = wL + rK,$$

där pY är förädlingsvärdet, wL arbetskostnader (dvs. löner och kollektiva avgifter) och rK driftsöverskott. Förädlingsvärdet i reala termer betecknas med Y , antal arbetade timmar som använts i produktionen med L och företagets realkapital med K . Förädlingsvärdepris, arbetskostnad per timme och avkastning per enhet kapital betecknas med p , w respektive r .¹⁹ Arbetskostnadsandelen (α) blir då

$$\alpha = \frac{wL}{pY}.$$

Genom omskrivning fås²⁰

$$\alpha = 1 - \frac{r}{p} \left(\frac{K}{Y} \right),$$

vilket säger att arbetskostnadsandelen bestäms av kapitalkvoten (K/Y) under förutsättning att kapitalavkastningen (r/p) är given.

Kapitalkvoten skiljer sig naturligtvis åt mellan enskilda företag och mellan länder. Det kan dock vara en rimlig utgångspunkt att anta att tillverkningsindustrin i de OECD-länder som jämförs i detta avsnitt har tillgång till samma produktionsteknologi och att företagen kan utnyttja den på ett likvärdigt sätt. Vid internationella jämförelser av den aggregerade tillverkningsindustrin kan det då vara rimligt att anta att kapitalkvoten inte skiljer sig signifikant åt på lång sikt. Detta innebär att om kapitalavkastningen bestäms på den internationella kapitalmarknaden så kommer arbetskostnadsandelarna vara lika på lång sikt. Förutsättningar för att arbetskostnadsandelen ska vara en bra indikator på kapitalavkastningen (r/p) i olika länder är sålunda att kapitalkvoten kan antas vara på samma nivå.

Betalningsförmåga vid given avkastning

Om villkoren ovan är uppfyllda och kapitalavkastningen är internationellt given, så är alltså arbetskostnadsandelen given. Om ekonomin dessutom befinner sig i långsiktig jämvikt och kapitalavkastningen är konstant över tiden så är arbetskostnadsandelen konstant över tiden. Företagens betalningsförmåga för arbetskostnader ökar då med summan av företagets prishöjningar och produktivitetstillväxten.

Detta kan förklaras formellt om uttrycken ovan skrivs som

$$w = p\alpha \left(\frac{Y}{L} \right).$$

Om arbetskostnadsandelen är given innebär det att

$$\frac{\Delta w}{w} = \frac{\Delta p}{p} + \frac{\Delta \left(\frac{Y}{L} \right)}{\left(\frac{Y}{L} \right)},$$

dvs. arbetskostnaderna ökar med summan av utvecklingstakterna för förädlingsvärdepriset och arbetsproduktiviteten.

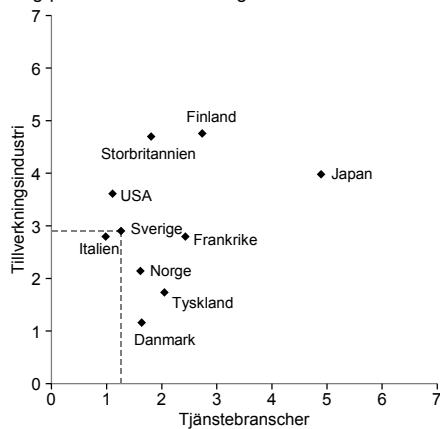
Företagens betalningsförmåga för arbetskostnader ökar således med prisökningstakten plus produktivitetstakten om kapitalavkastningskravet är givet och konstant över tiden.

¹⁹ r betecknar egentligen det pris (i kronor) företaget betalar för att hyra en enhet kapital, r/p är detta pris i reala termer. Utan s.k. övervinster motsvarar det investerarnas avkastning.

²⁰ $\alpha = \frac{wL}{pY} = \frac{pY - rK}{pY} = 1 - \frac{rK}{pY}$

Diagram 31 Produktivitet i näringslivet 1981–1990

Årlig procentuell förändring

Anm. Förädlingsvärde per sysselsatt.
Källa: OECD.

Arbetsproduktivitet

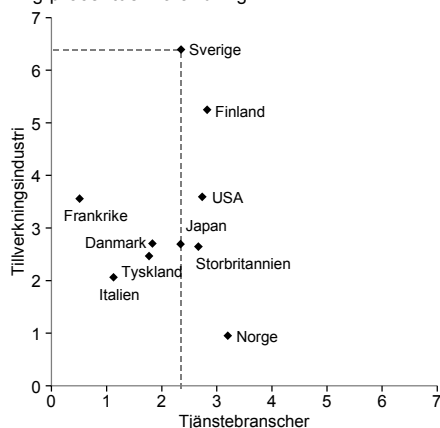
Vid en given arbetskostnadsandel ökar företagens betalningsförmåga för arbetskostnader med summan av tillväxten i förädlingsvärdepris och tillväxten i arbetsproduktivitet (se fördjupningsrutan ”Betalningsförmåga, kapitalavkastning och arbetskostnadsandel”). Sålunda är produktivitetsutvecklingen en viktig faktor för att kunna prognostisera och bedöma löneökningstakten.

Stark svensk produktivitetsutveckling i ett internationellt perspektiv

Produktiviteten i näringslivet har under 1990-talet ökat betydligt snabbare i Sverige än i omvärlden, se tabell 2.²¹

Diagram 32 Produktivitet i näringslivet 1991–2001

Årlig procentuell förändring

Anm. Förädlingsvärde per sysselsatt.
Källa: OECD.

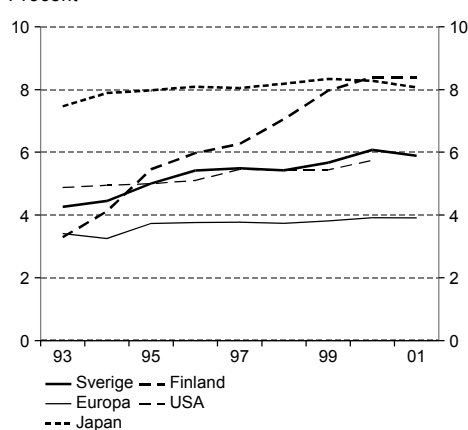
Tabell 2 Produktivitet i näringslivet

Årlig procentuell förändring

	1981–90	1991–01
Sverige	2,1	3,3
Danmark	1,7	2,2
Finland	3,2	3,3
Frankrike	2,7	1,2
Tyskland	1,5	1,9
Japan	4,3	1,7
USA	1,5	2,5

Anm. Näringslivet exkl. jordbruk, skog, fiske och fastighetsverksamhet.
Arbetsproduktivitet mätt som förädlingsvärde per sysselsatt.
Källa: OECD.

Diagram 33 Sysselsatta i teleproduktindustrin, andel av totala tillverkningsindustrin

Anm. Europa exkl. Finland och Storbritannien.
Källa: OECD.

Diagram 31 och diagram 32 visar arbetsproduktivitetens tillväxt i tillverkningsindustrin och näringslivets tjänstebranscher under 1980-talet och 1990-talet.²² Som framgår har produktiviteten inom svensk tillverkningsindustri ökat snabbt under 1990-talet, både jämfört med 1980-talet och jämfört med omvärlden. En delförklaring är att Sverige är överrepresenterat inom teleproduktsektorn, vilken har haft en mycket stark produktivitetsutveckling. Detsamma gäller för Finland som också har en stor teleproduktsektor (se diagram 33).

Även tjänstebranschernas produktivitetstillväxt var hög i Sverige under 1990-talet, såväl jämfört med 1980-talet som jämfört med omvärlden. En förklaring kan vara de omfattande IT-

²¹ Det är svårt att jämföra produktivitet mellan länder över tiden, i synnerhet om man jämför mellan olika sektorer i ekonomin. För det första kan definitionerna i nationalräkenskaperna vara olika i olika länder. För det andra kan storleken på den offentliga sektorns åtaganden försvåra jämförelser mellan produktivitetstillväxt i t.ex. näringslivet. Exempelvis bedrivs sjukvård i olika utsträckning i privat regi i olika länder, vilket gör att denna sektor räknas till näringslivet i vissa länder och till den offentliga sektorn i andra länder.

²² Arbetsproduktivitet mätt som förädlingsvärde per sysselsatt. Mätt per timme minskar skillnaderna något.

investeringar som gjorts i Sverige. En annan kan vara att tjänstesektorn i Sverige har blivit mer konkurrensutsatt än i många andra länder. Det måste dock framhållas att produktivitet inom tjänstesektorn är svårsmått.

En viktig fråga är om Sverige även fortsättningsvis kommer att ha en högre produktivitetstillväxt än omvärlden. Svaret beror till stor del på om Sverige även fortsättningsvis kommer att vara överrepresenterat inom teleproduktsektorn och om den starka produktivitetstillväxten inom sektorn kommer att bestå. Förädlingsvärdepriserna på teleprodukter har fallit kraftigt till följd av de kvalitetsjusteringar som SCB gör för att kompensera för att nyare teleprodukter har en större kapacitet jämfört med äldre produkter. Detta innebär att den uppmätta produktivitetstillväxten blir förhållandevis hög, även vid en måttlig utveckling av det nominella förädlingsvärdet. Fram till 2010 finns det inga skäl att tro att den tekniska utvecklingen av teleprodukter kommer att avstanna eller att Sveriges överrepresentation inom teleprodukter skulle upphöra. Därför kommer antagligen Sveriges produktivitetstillväxt att vara högre än omvärldens även de kommande åren.

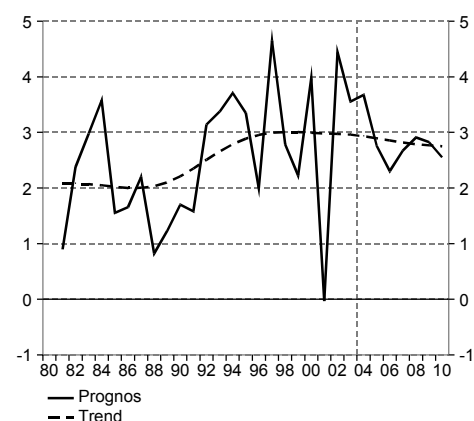
Svensk produktivitetstillväxt

De senaste årens höga produktivitetstillväxt i Sverige har haft starka konjunkturella inslag (se diagram 34), men har också aktualiserat frågan om även den trendmässiga produktivitetstillväxten är högre än enligt tidigare bedömningar. I år är den huvudsakliga förklaringen till industrins mycket starka produktivitetstillväxt återhämtningen inom teleproduktsektorn. För att bedöma den svenska trendproduktiviteten fram till 2010 analyseras den historiska utvecklingen med avseende på vad som är uthållig respektive övergående produktivitetstillväxt.

Jämfört med 1980-talet är den trendmässiga produktivitetstillväxten högre såväl i industrin som i ett flertal tjänstebranscher (se diagram 35 och tabell 3). En möjlig förklaring är att näringslivet har blivit mer konkurrensutsatt jämfört med 1980-talet, i synnerhet vad gäller handeln och konsumtionsvaruindustrin, vilket främjat produktivitetstillväxten. De allra senaste årens uppgång i uppmätt produktivitetstillväxt för företagstjänster beror till stor del på att tjänsteprisindex har tagits i bruk som i högre grad tar hänsyn till produktivitetsförändringar (se diagram 36). Denna effekt blir bestående och i takt med att tjänsteprisindex införs på fler områden väntas den uppmätta produktiviteten öka i fler tjänstebranscher. Nettoeffekten för hela näringslivet blir dock relativt liten (se fördjupningsrutan "Förädlingsvärdepris i nationalräkenskaperna").

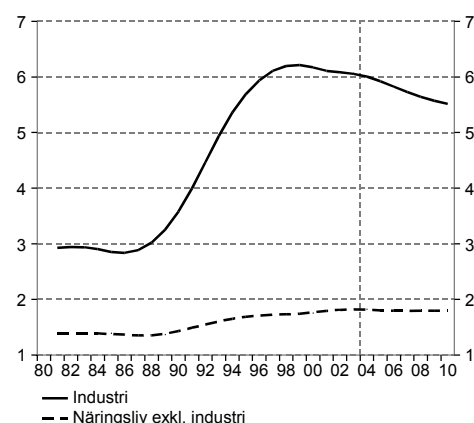
En del av uppgången i produktivitetstillväxten sedan 1980-talet bedöms dock vara övergående. Under första hälften av 1990-talet ökade produktiviteten kraftigt till följd av strukturomvandling och utslagning av lågproduktiva företag i samband med

Diagram 34 Arbetsproduktivitet i näringslivet
Årlig procentuell förändring, kalenderkorrigerad

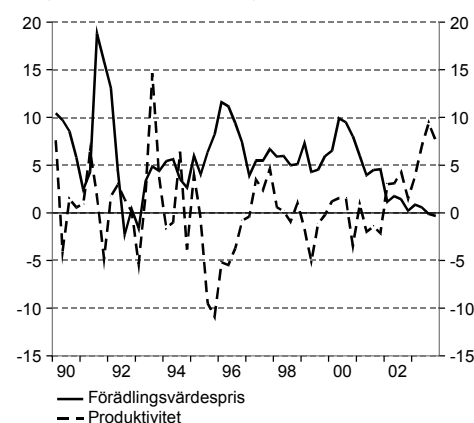
Anm. Trenden är beräknad med ett HP-filter.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 35 Trender i arbetsproduktivitet
Årlig procentuell förändring

Anm. Trenden är beräknad med HP-filter.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 36 Företagstjänster
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källa: Statistiska centralbyrån.

1990-talskrisen. Andra hälften av 1990-talet präglades av teleproduktsektorns exceptionella utveckling, då sektorn växte snabbt och därtill hade mycket hög produktivitetstillväxt. Jämfört med denna period väntas produktivitetstillväxten bli något lägre och sektorn utgöra en mindre andel av näringslivet. Det är också troligt att IT-investeringarna i tjänstebranscherna successivt bidragit till högre produktivitetstillväxt under 1990-talet. Ett exempel är införandet av datoriserade kassaapparater. Till stor del bedöms produktivitetsvinster av den ökade datoriseringen redan ha realiserats. Därmed dämpas produktivitetstillväxten något av detta skäl framöver. Sammantaget bedöms den trendmässiga tillväxten i produktiviteten i näringslivet, exklusive teleproduktsektorn, uppgå till ca 2,2 procent per år 2004–2010.

Med en relativt försiktig bedömning för teleproduktsektorn ökar produktiviteten i hela näringslivet med i genomsnitt 2,8 procent per år 2004–2010.

Tabell 3 Produktivitetsutveckling i näringslivet

Årlig procentuell förändring

	1981–92	1993–03	2004–10	Lång sikt
Näringslivet	2,0	3,1	2,8	2,4
Industri	2,7	6,3	6,1	4,0
Näringsliv exkl. industri	1,4	1,9	1,7	1,8
Näringslivet exkl. teleprodukter		2,4 ¹	2,2	2,2
Industri exkl. teleprodukter		4,1 ¹	3,7	3,3

¹ 1994–2003.

Anm. Arbetsproduktivitet mätt som förädlingsvärde per arbetad timme.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

På lång sikt väntas teleproduktsektorns betydelse minska medan tjänstesektorn blir allt viktigare, vilket innebär lägre produktivitetstillväxt. Produktivitetstillväxten i näringslivet bedöms på lång sikt uppgå till 2,4 procent.

Förädlingsvärdepris i nationalräkenskaperna

Förädlingsvärdet i näringslivet beräknas enligt nationalräkenskaperna (NR) som skillnaden mellan värdet av producerade varor och tjänster (bruttoproduktion) och förbrukning av insatsprodukter, dvs. de produkter som används i produktionen. De senare kan t.ex. vara lokalyr, förbrukningsmaterial och energi. Värdet av förbrukningen utgör drygt hälften av bruttoproduktionsvärdet i näringslivet (se tabell 4). Förädlingsvärdet är alltså nettoproduktionen i näringslivet och fördelas huvudsakligen mellan arbetskraftskostnader och bruttoöverskott (vinst).

Statistiska centralbyrån samlar in uppgifter om priser på varor och tjänster så att bruttoproduktion och förbrukning kan beräknas i både löpande och fasta priser. Förädlingsvärdet i fast pris beräknas som skillnaden mellan bruttoproduktionen och förbrukningen i fast pris. Kvoten mellan förädlingsvärdena i löpande pris och fast pris ger ett implicitprisindex, det s.k. förädlingsvärdepriset. Detta innebär att ett stigande pris på bruttoproduktionen (produktpriset) höjer förädlingsvärdepriset. Då förbrukningen dras ifrån bruttoproduktionen när förädlingsvärdet beräknas, innebär ett stigande pris på förbrukningen (förbrukningspriset) ett lägre förädlingsvärdepris. I år väntas produktpriserna stiga med 1,8 procent medan förbrukningspriserna stiger nästan en procentenhet snabbare. Det medför att förädlingsvärdepriset bara ökar med 0,6 procent (se tabell 4).

Tabell 4 Förädlingsvärde i näringslivet

Miljarder kronor respektive procentuell förändring

	Löpande pris		Fast pris ¹		Procentuell förändring 2004		
	2003	2004	2003	2004	Värde	Volym	Pris
Bruttoproduktion	3 741	3 954	3 741	3 885	5,7	3,9	1,8
Förbrukning	2 102	2 232	2 102	2 174	6,2	3,4	2,7
Förädlingsvärde	1 639	1 722	1 639	1 711	5,1	4,4	0,6

¹ Referensår 2003.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Bruttoproduktion, förbrukning och förädlingsvärde beräknas först i löpande pris. Uppdelningen i volym- och prisförändring görs med hjälp av prisindex som samlas in i separata enkätundersökningar, *producentprisindex*. För en given utveckling i löpande pris påverkas därmed volymutvecklingen av den uppskattade prisutvecklingen. Om förädlingsvärdepriset ökar långsammare kommer volymtillväxten, och därmed produktivitetstillväxten, att bli högre och vice versa.

För många produkter är det svårt att uppskatta prisutvecklingen eftersom produkternas kvalitet förändras snabbt. Prisutvecklingen ska avse likvärdiga varor och tjänster. Förändras innehållet i varan eller tjänsten, dvs. kvaliteten, ska priset justeras

så att det avser oförändrad kvalitet. Principen följer internationella konventioner för hur prisutveckling och därmed volymutveckling ska beräknas i nationalräkenskaperna. Beräkningarna är dock osäkra och metoderna skiljer sig avsevärt mellan länder, vilket begränsar jämförbarheten mellan länder, branscher och över tiden.

Ett för Sverige relevant exempel där kvaliteten har förbättrats snabbt och där priset är svåruppskattat är teleprodukter. I praktiken har kvalitetsjustering för dessa produkter inneburit fallande priser. Ett i sammanhanget nyligen uppmärksammat mätproblem är hur man bör mäta prisutvecklingen för elektroniska komponenter (SNI321). Dessa är till allra största del importerade och används som förbrukning i bl.a. teleproduktsektorn. Om kvalitetsförbättringen på elektroniska komponenter underskattas, vilket har hävdats på senare tid, överskattas prisutvecklingen på den importerade förbrukningen. Det betyder i sin tur att förädlingsvärdet i fast pris och därmed produktivitetens utvecklingen i svenskt näringsliv har överskattats.²³ Det är viktigt att komma ihåg att utvecklingen i löpande pris inte påverkas av denna mätproblematik. Därmed påverkas inte lönebetalningsförmågan. Den uppmätta utvecklingen för Sveriges bytesförhållande med omvärlden (dvs. exportpris/importpris) skulle förbättras i exakt motsvarande grad. Sveriges reala köpkraft påverkas därmed inte.

En annan bransch där prismätningen är svår och har stor betydelse är företagstjänster. Sedan några år tillbaka arbetar SCB med att ta fram direkta prismått i branscher som producerar företagstjänster. Successivt har s.k. tjänsteprisindex ersatt löneutvecklingen som deflator för att beräkna förädlingsvärdetillväxten i fast pris i företagstjänstebranschen. Hittills har tjänsteprisindex införts för bl.a. datakonsulter och juridiska tjänster. Med de nya prisindexen utvecklas förädlingsvärdepriset påtagligt långsammare än tidigare när löneindex användes (se diagram 36). Det innebär att förädlingsvärdet i fast pris, och därmed produktiviteten, enligt NR nu ökar betydligt snabbare. I framtiden kommer fler tjänsteprisindex att införas, vilket kommer att höja den uppmätta produktivitetens utvecklingen ytterligare i företagstjänsterna. Precis som i fallet med elektroniska komponenter påverkas emellertid inte utvecklingen i löpande pris och därmed inte lönebetalningsförmågan av denna förändring.²⁴ Dessa metodförändringar har ändå stor betydelse när man gör prognoser och jämförelser mellan länder och över tiden.

²³ Enligt Edqvist, H. "Det svenska IKT-undret – myt eller verklighet?", *Ekonomisk Debatt*, 5, 2004, underskattar SCB kvalitetsförbättringen på elektroniska komponenter och därmed skulle den årliga produktivitetstillväxten i tillverkningsindustrin ha överskattats med 1–2 procentenheter 1997–2000.

²⁴ Dessutom används den största delen av företagstjänstebranschens produktion som insatsförbrukning inom övriga näringslivet. Införandet av tjänsteprisindex innebär då att uppmätt insatsförbrukning i övriga näringslivet ökar snabbare och därmed att förädlingsvärdet i fast pris ökar långsammare. Nettoeffekten på BNP-tillväxten i fast pris blir därmed antagligen liten.

Relativpriser och bytesförhållande

Utvecklingen i företagens långsiktiga betalningsförmåga bestäms av produktivitets- och förädlingsvärdeprisernas utveckling. Riksbanken har som mål att konsumentpriserna ska öka med 2 procent per år. I detta avsnitt analyseras vilken ökning av förädlingsvärdepriserna som är förenlig med en ökning av konsumentpriserna med 2 procent per år. Förädlingsvärdepriserna mäter priserna på allt som produceras i näringslivet, vilket omfattar varor och tjänster som används för konsumtion såväl som investeringar och export. I den mån det finns långsiktiga skillnader mellan förändringarna av näringslivets förädlingsvärdepriser och konsumentpriserna måste dessa beaktas vid bedömningen av utvecklingen av företagens betalningsförmåga.

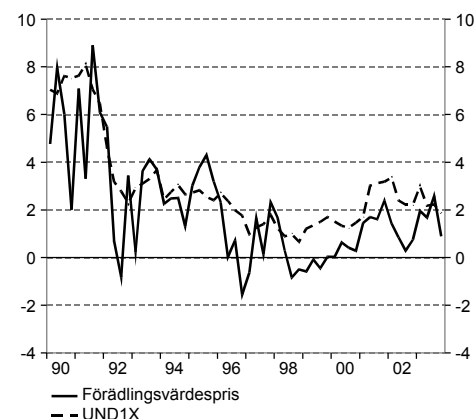
Konsumentpriserna enligt det underliggande måttet UND1X har sedan 1990-talets början ökat snabbare än näringslivets förädlingsvärdepris (se diagram 37). Skillnaden de senaste elva åren har i genomsnitt uppgått till 0,8 procentenheter (se tabell 5). Denna skillnad beror på flera faktorer, såsom olika genomslag från förändringar i bytesförhållande (dvs. exportpris/importpris) och växelkurs, olika produktsammansättning samt metodskillnader i beräkningarna. Av dessa faktorer har bytesförhållandet spelat störst roll sedan 1993.

Fortsatt försämrat bytesförhållande

Om näringslivets produktivitet ökar, kommer, vid ett givet bytesförhållande, det reala löneutrymmet öka i motsvarande grad. Skulle emellertid bytesförhållandet samtidigt försämrats håller detta tillbaka lönebetalningsförmågan. Om t.ex. priset på svenska exportprodukter faller, leder detta till att exportföretagens lönsamhet minskar, vilket pressar lönerna i exportsektorn. De lägre lönerna inom exportsektorn tenderar sedan att sprida sig till övriga delar av ekonomin.

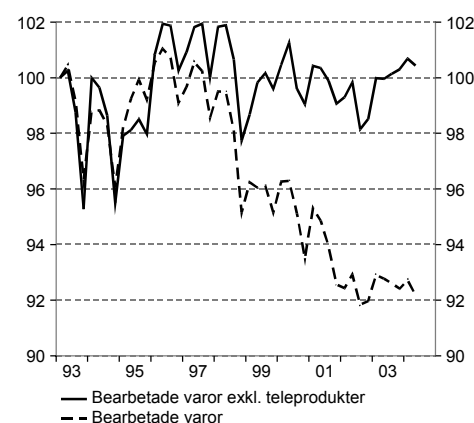
Sveriges fallande bytesförhållande sedan mitten på 1990-talet beror främst på att Sverige har en, relativt omvärlden, stor teleproduktsektor som upplevt ett kraftigt prisfall. Teleproduktsektorn har samtidigt haft en kraftig produktivitetstillväxt, vilket motverkat de fallande prisernas effekt på företagens betalningsförmåga. Bortsett från teleproduktsektorn har bytesförhållandet för bearbetade varor i princip varit oförändrat sedan mitten av 1990-talet (se diagram 38). Sannolikt kommer Sveriges bytesförhållande även fortsättningsvis att försämrats till följd av Sveriges stora teleproduktsektor. Under 2004–2010 beräknas emellertid den inhemska efterfrågan öka starkt, vilket pressar upp kostnadsläget i exportsektorn. Detta leder till att exportföretagen tar ut högre priser än de annars skulle göra, vilket bromsar såväl exporten som fallet i bytesförhållandet. I genomsnitt beräknas bytesförhållandet försämrats med 0,3 procent per år. Merparten

Diagram 37 Producent- och konsumentpriser
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 38 Bytesförhållande
Index 1993=100, kvartalsvärden

Anm. Bytesförhållande = exportpris/importpris
Källa: Statistiska centralbyrån.

av denna försämring kommer från fortsatt fallande priser på teleprodukter.

Lägre prisutveckling i producentled än i konsumentled

Försämringen i bytesförhållandet är en viktig förklaring till att förädlingsvärdepriserna ökat långsammare än konsumentpriserna sedan 1993. Detta beror på att exportpriserna enbart ingår i förädlingsvärdepriset medan importpriserna har störst inverkan på UND1X, som till 30 procent består av importerade varor och tjänster. När bytesförhållandet försämras kommer förädlingsvärdepriserna normalt att öka långsammare än UND1X.

Kortsiktiga och oväntade variationer i växelkursen har historiskt fått ett större genomslag på förädlingsvärdepriserna än på UND1X. Försvagning av kronan under 1990-talet ökade därmed förädlingsvärdepriserna mer än UND1X, vilket delvis balanserade det negativa bidraget från det försämrade bytesförhållandet.

Tabell 5 Priser

Årlig procentuell förändring, respektive skillnad i procentenheter

	1981–92	1993–03	2004–10	Lång sikt
Förädlingsvärdepris i näringslivet	6,7	1,3	1,4	1,9
Bytesförhållande	0,3	–1,2	–0,3	0,0
Växelkurs	2,7	2,2	–0,5	0,0
Konsumentpris enligt UND1X	6,8	2,1	1,8	2,0
Differens mellan förädlingsvärdepris och UND1X	–0,1	–0,8	–0,4	–0,1
Bidrag till differens ¹				
Bytesförhållande och växelkurs	0,2	–0,5	–0,2	0,0
Produktsammansättning	–0,1	–0,1	–0,1	–0,1
Metodskillnad	–0,2	–0,2	0,0	0,0

¹Avrundningar kan göra att bidrag inte summerar till total differens.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Kombinationen av ett försämrat bytesförhållande och en starkare krona skapar 2004–2010 en differens mellan förädlingsvärdeprisernas utveckling och UND1X-inflationen som beräknas uppgå till –0,2 procentenheter per år.

Tjänster utgör en större andel av konsumtionen än av produktionen. Den lägre produktivitetensutvecklingen i tjänstesektorn medför därmed en ytterligare skillnad mellan förädlingsvärdeprisernas utveckling och UND1X-inflationen. Denna skillnad har bidragit, och bedöms fortsätta bidra, med –0,1 procentenheter per år till skillnaden mellan utvecklingen i förädlingsvärdepriserna och UND1X-inflationen.

Fram till årsskiftet 2004/2005 ger olika beräkningsmetoder upphov till en differens mellan ökningen av förädlingsvärdepriserna och UND1X-inflationen. Vid beräkning av UND1X-inflationen beaktas inte att konsumenterna ändrar sitt beteende som en följd av relativprisförändringar, som t.ex. att de ökar konsumtionen av de varor och tjänster som har en långsammare prisökningstakt. Metodskillnaderna leder till att UND1X-inflationen i genomsnitt är 0,2 procentenheter högre per år än ökningen i förädlingsvärdepriserna, där denna typ av effekter inkluderas.

Från och med årsskiftet 2004/2005 införs emellertid en ny beräkningsmetod för UND1X-inflation som innebär att sådana effekter beaktas (se fördjupningsrutan ”Metodmässiga förändringar i beräkningen av inflationen och KPI” i *Konjunkturläget*, juni 2004). Metodskiftet innebär att beräkningsmetoderna för förändringen av konsumentpriser och förädlingsvärdepriser blir mer likartade. Då Riksbanken har valt att bibehålla inflationsmålet på 2 procent betyder det i praktiken att UND1X tillåts öka något snabbare än vid oförändrad beräkningsmetod. På lång sikt ökar därmed även företagets betalningsförmåga med 0,2 procentenheter per år jämfört med om beräkningsmetoden inte hade ändrats. Således försvinner bidraget från metodskillnaden framöver.

På lång sikt bedöms UND1X-inflationen vara i linje med Riksbankens mål på 2 procent. Både bytesförhållande och växelkurs antas vara konstanta. Även på lång sikt bedöms konsumtionen ha en större andel tjänster än produktionen, vilket medför att förädlingsvärdepriserna ökar 0,1 procentenheter långsammare än UND1X, alltså med 1,9 procent per år (se tabell 5).

Under 2004–2010 ökar både UND1X och förädlingsvärdepriserna i genomsnitt något långsammare än på lång sikt. Lågt resursutnyttjande och låga importpriser gör att UND1X-inflationen i nuläget är låg, men den kommer successivt att närma sig 2 procent de kommande åren.

Betalningsförmåga i näringslivet

Om arbetskostnadsandelen är oförändrad ökar arbetskostnaderna med summan av produktivitets- och förädlingsvärdeprisets ökningstakter. Branscher med relativt hög produktivitetsutveckling tenderar att ha relativt låg prisutveckling. Därmed ökar betalningsförmågan i olika branscher ungefär lika snabbt, särskilt på lång sikt (se tabell 6). Förändringen av betalningsförmågan kan alltså i princip härledas från hela eller delar av näringslivet. Exempelvis betydde den högre produktivitetstillväxten i teleproduktindustrin inte motsvarande ökning av betalningsförmågan eftersom förädlingsvärdepriset sjönk. Det motiverar att utvecklingen av betalningsförmågan för prognosåren kan beräknas för näringslivet som helhet.

Tabell 6 Betalningsförmåga i näringslivet 1994–2003

Årlig procentuell förändring

	Förädlingsvärdepris	Produktivitet	Betalningsförmåga
Näringslivet	1,1	3,1	4,2
Näringslivet exkl. teleprod.	1,9	2,4	4,3
Industri	–1,4	6,2	4,8
Industri exkl. teleprod.	1,0	4,1	5,1
Näringslivet exkl. industri	2,2	1,8	4,0

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Under perioden 2004–2010 bedöms produktiviteten i näringslivet öka med i genomsnitt 2,8 procent per år (se tabell 3), samtidigt som förädlingsvärdepriserna bedöms öka med 1,4 procent (se tabell 5). Därmed ökar näringslivets betalningsförmåga för arbetskostnader, vid en konstant arbetskostnadsandel, med 4,2 procent per år. Produktivitetstillväxten under denna period bedöms vara högre men prisutvecklingen lägre än på lång sikt (se tabell 7). Sammantaget bedöms betalningsförmågan öka något långsammare 2004–2010 än på lång sikt.

Tabell 7 Betalningsförmåga i näringslivet

Årlig procentuell förändring

	1981–92	1993–03	2004–10	Lång sikt
Produktivitet	2,0	3,1	2,8	2,4
Förädlingsvärdepris	6,7	1,3	1,4	1,9
Betalningsförmåga	8,7	4,4	4,2	4,3

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

De fyra olika indikatorer som diskuterades i början av detta kapitel ledde till bedömningen att kapitalavkastningen i svenskt näringsliv 2002–2004 inte markant avviker från den internationellt bestämda nivån, dvs. att arbetskostnaderna ligger på en balanserad nivå, samt att jämviktsnivån för arbetskostnadsandelen 2004–2010 bedöms vara konstant och uppgå till 61 procent. Eftersom arbetskostnadsandelen 2003 var 61,2 procent innebär det att arbetskostnaderna i genomsnitt kan öka i samma takt som betalningsförmågan, dvs. 4,2 procent per år 2004–2010, utan att arbetskostnadsandelen avviker från jämvikt 2010. Vid en sådan utveckling är kapitalavkastningen och därmed arbetskostnaderna i svenskt näringsliv på internationellt konkurrenskraftiga nivåer även slutåret 2010. Den prognostiserade utvecklingen 2004–2010 leder till att arbetskostnadsandelen är 61 procent 2010 och innebär således att kapitalavkastningen och arbetskostnaderna ligger på internationellt konkurrenskraftiga nivåer 2010 (se kapitel 6 ”Huvudscenariot för lönebildningen 2004–2010”).

3 Det långsiktiga arbetsutbudet

Utbudet av arbetskraft på lång sikt är av central betydelse eftersom det tillsammans med den långsiktiga jämviktsarbetslösheten bestämmer sysselsättningen och därmed har en avgörande betydelse för BNP och välbefinnande på lång sikt (för en diskussion av bestämningsfaktorer för jämviktsarbetslösheten, se kapitel 1 ”Den svenska arbetsmarknaden”).

Den långsiktiga utvecklingen av arbetsutbudet avseende såväl antalet personer som antalet arbetade timmar påverkas i hög grad av utvecklingen av befolkningen och dess sammansättning. Av befolkningen i arbetsför ålder (16–64 år) har de yngre och äldre åldersgrupperna både ett lägre arbetskraftsdeltagande, till följd av exempelvis studier och förtidspensionering, och en lägre medelarbetstid än åldersgruppen 25–54 år. Sammansättningen av befolkningen i arbetsför ålder kommer framöver att präglas av att andelen i åldern 25–54 år minskar samtidigt som andelen utlandsfödda ökar. Båda dessa faktorer bidrar negativt till arbetsutbudets utveckling. Om inte de utlandsfödda i högre grad integreras på arbetsmarknaden så kommer sysselsättningen och arbetade timmar att utvecklas svagt under kommande decennier.

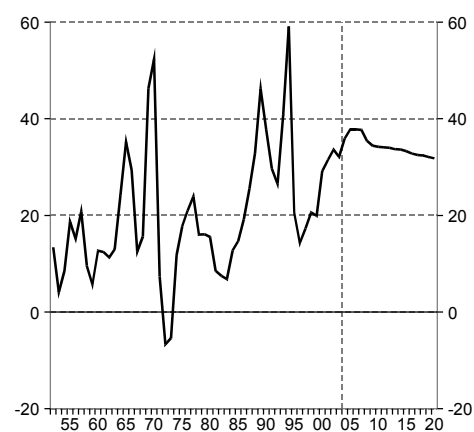
Den trendmässiga utveckling som beskrivs i detta kapitel avviker från Konjunkturinstitutets prognos, som presenteras i kapitel 6 ”Huvudscenariot för lönebildningen 2004–2010”. Huvudscenariot tar även hänsyn till konjunkturella variationer i bl.a. arbetsutbud och arbetslöshet.

Ändrad ålderssammansättning och ökad andel utlandsfödda

Under de närmaste fem åren kommer befolkningen i arbetsför ålder i Sverige att öka med i genomsnitt ca 33 000 personer per år enligt SCB:s befolkningsprognos. Därefter sker en stagnation och från 2010 till 2013 kommer befolkningen i åldrarna 16–64 år att minska.

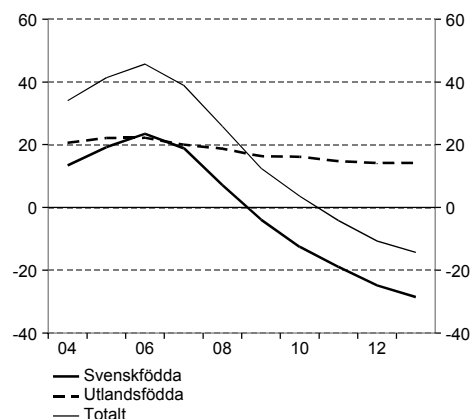
Antalet utlandsfödda ökar kontinuerligt i den svenska befolkningen. SCB antar i sin befolkningsprognos att nettoinvandringen av utlandsfödda de närmaste tio åren kommer att uppgå till i genomsnitt ca 35 000 personer per år. Invandringen till Sverige påverkas av många faktorer, som t.ex. regelverket för migration och de nätverk som byggs upp av personer i utflyttningsländer och Sverige genom tidigare invandring. Nettoinvandringen av utlandsfödda har ökat trendmässigt de senaste femtio åren (se diagram 39). SCB:s invandringsantagande bygger på att invandringsöverskottet på sikt är lika med genomsnittet under de senaste 20 åren.²⁵

Diagram 39 Nettoinvandring av utlandsfödda Tusental

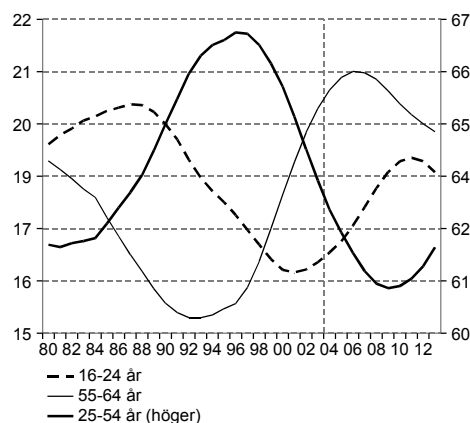

Källa: Statistiska centralbyrån.

²⁵ Se ”Sveriges framtida befolkning 2003–2020. Svensk och utländsk bakgrund”, Demografiska rapporter 2003:5, Statistiska Centralbyrån.

Diagram 40 Befolkning 16–64 år
Förändring i tusental

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 41 Befolkning i olika åldersgrupper
Procent av befolkningen 16–64 år

Källa: Statistiska centralbyrån.

Antalet utlandsfödda i arbetsför ålder väntas öka med i genomsnitt 17 000 personer per år de närmaste tio åren medan de svenskfödda däremot minskar i antal från 2009 (se diagram 40). Därmed ökar utlandsfödda sin andel av befolkningen i arbetsför ålder. Sammantaget ökar andelen utlandsfödda från 14,6 procent 2003 till 17,3 procent 2013.

Åldersstrukturen ändras genom att andelen i åldersgruppen 16–24 ökar fram till 2011, varefter den minskar något. Andelen i åldersgruppen 25–54 sjunker till 2009 men ökar sedan något till 2013 medan andelen i åldersgruppen 55–64 år ökar inledningsvis för att därefter minska (se tabell 8 och diagram 41).

Att andelen i åldersgruppen 25–54 år minskar och andelen utlandsfödda ökar har en negativ påverkan på arbetsutbudet.

Tabell 8 Befolkningen i arbetsför ålder (16–64 år)

Nivå i tusental personer respektive procent av total befolkning

	2003	2003	2008	2010	2013
Totalt					
16–24	945	16,6	18,2	18,8	18,6
25–54	3 615	63,4	61,1	61,1	61,9
55–64	1 141	20,0	20,7	20,1	19,5
Svenskfödda					
16–24	830	14,6	16,1	16,8	16,6
25–54	3 037	53,3	50,0	49,5	49,7
55–64	999	17,5	18,0	17,3	16,4
Utlandsfödda					
16–24	115	2,0	2,1	2,1	2,0
25–54	578	10,1	11,1	11,5	12,3
55–64	142	2,5	2,7	2,8	3,0

Källa: Statistiska centralbyrån.

Svag utveckling av arbetskraften

I Konjunkturinstitutets beräkningar av den trendmässiga utvecklingen på arbetsmarknaden skrivs arbetsutbud, jämviktsarbetslöshet och medelarbetstid fram med hänsyn till ändrade demografiska förhållanden. Den arbetsföra befolkningen delas därvid in i 56 olika grupper med avseende på ålder, kön och födelse-land.²⁶ För varje delgrupp antas andelen i arbetskraften vara konstant på 2002 års nivå, vilket var ett förhållandevis normalt år konjunkturmässigt. Eftersom sammansättningen av befolkningen i arbetsför ålder förändras så förändras arbetsutbudets andel av befolkningen i arbetsför ålder vid denna framskrivning.

Utöver de rent demografiska förändringarna antas de utlandsföddas ställning på arbetsmarknaden förbättras något. Det-

²⁶ Indelningen sker i sju åldersgrupper: 16–19, 20–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–59 och 60–64 år samt fyra grupper efter födelseland: Sverige, Norden exkl. Sverige, EU25 exkl. Sverige och Finland samt resten av världen.

ta trots att det genom invandringen även framöver kommer att finnas många med kort vistelsetid i Sverige. Under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet var antalet inflyttade till Sverige jämförelsevis högt. Den mycket svaga arbetsmarknadssituationen under första hälften av 1990-talet försvårade möjligheterna för de som invandrade att integreras på den svenska arbetsmarknaden. Under den närmaste tioårsperioden antas invandringen vara lägre än under perioden 1988–1994, samtidigt som arbetsmarknadsläget bedöms bli mer normalt, vilket bidrar till att öka utlandsföddas arbetskraftsdeltagande. Mellan 2002 och 2013 antas därför skillnaden mellan svensk- och utlandsföddas arbetskraftsdeltagande minska med 10 procent i varje delgrupp.

Arbetsutbudet beror på i vilken utsträckning de i arbetsför ålder är utanför arbetskraften, t.ex. på grund av utbildning eller sjukdom. Från mitten av 1990-talet har den totala ohälsan ökat kraftigt och den demografiska utvecklingen med fler äldre i arbetskraften under de närmaste åren väntas leda till att ohälsan fortsätter att öka (se diagram 42). Den totala ohälsan omfattar både sjukfrånvarande i arbetskraften och sjuka utanför arbetskraften. Under det senaste året har antalet nya heltidssjukskrivna minskat, vilket har pressat ned sjukfrånvaron i arbetskraften. Denna utveckling väntas fortsätta. Men sjukfrånvaron minskar framförallt på grund av att många långtidssjukskrivna lämnar arbetskraften genom att de i stället får sjuk- och aktivitetsersättning (tidigare benämnd förtidspension). Detta bidrar till att antalet sjuka utanför arbetskraften fortsätter att öka under de närmaste åren. Utöver den demografiska utvecklingen antas antalet sjuka utanför arbetskraften öka med 30 000 personer mellan 2004 och 2007. Den förändrade befolkningssammansättningen medför därefter en fortsatt men allt svagare ökning av den totala ohälsan fram till 2010 när den börjar minska något.

Det totala arbetskraftsdeltagandet minskar fram till 2009 trots den något förbättrade integrationen (se diagram 43). Sammantaget beräknas arbetsutbudet trendmässigt öka med i genomsnitt 0,15 procent per år 2003–2013. Befolkningen i arbetsför ålder ökar med i genomsnitt 0,33 procent per år men ändrad ålderssammansättning och ökad andel utlandsfödda bromsar ökningen av arbetsutbudet (se tabell 9).

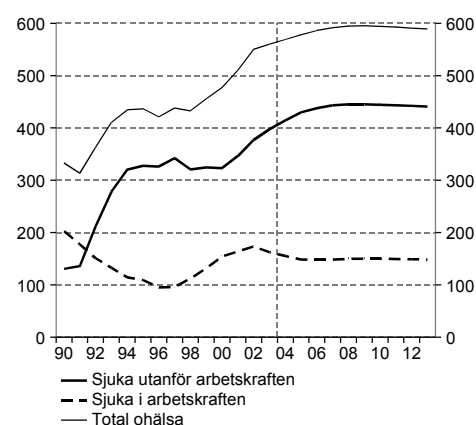
Tabell 9 Trendmässig utveckling av arbetskraften och bidrag från olika komponenter

Genomsnittlig årlig procentuell förändring och bidrag till utvecklingen per år

	2003–13
Arbetskraften	0,15
Bidrag från	
Befolkningsförändring	0,33
Ändrad ålderssammansättning	–0,08
Ökad andel utlandsfödda	–0,14
Andra faktorer	0,03

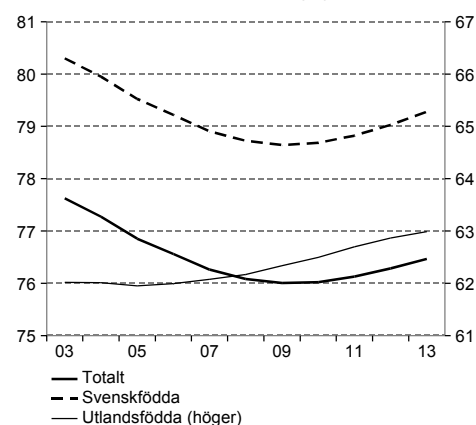
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 42 Ohälsa
Tusental

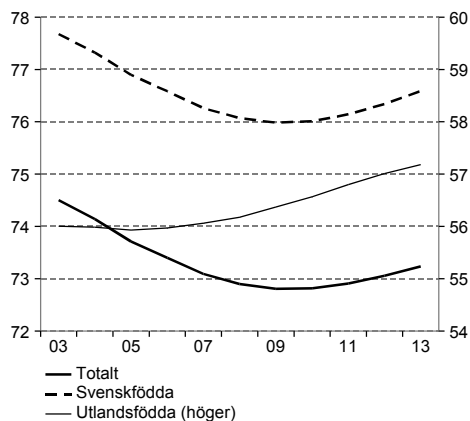

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

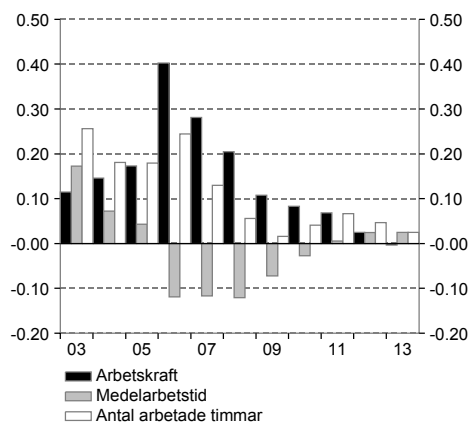
Diagram 43 Trendmässigt arbetskraftsdeltagande
Procent av respektive befolkningsgrupp

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

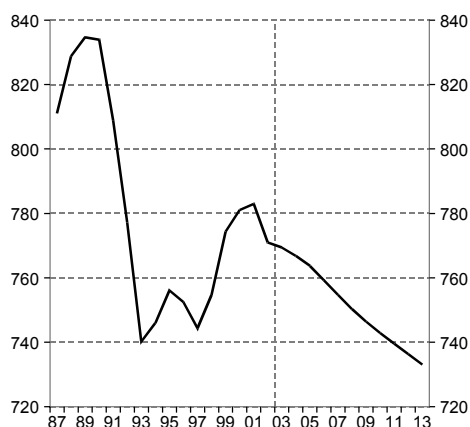
Diagram 44 Trendmässig sysselsättningsgrad
Procent av respektive befolkningsgrupp

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 45 Trendmässigt arbetsutbud
Procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 46 Antal arbetade timmar per invånare

Anm. Perioden efter 2002 avser trendmässig utveckling, dvs. exklusive konjunkturvariationer.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Svag ökning av sysselsatta och arbetade timmar på lång sikt

Befolkningens förändrade sammansättning har också effekter på jämviktsarbetslöshetens utveckling. Utifrån en renodlad demografisk framskrivning beräknas den långsiktiga jämviktsarbetslösheten öka med 0,3 procentenheter från 2002 till 2013. Detta beror till stor del av att utlandsfödda, som är överrepresenterade bland de arbetslösa, ökar sin andel av den arbetsföra befolkningen. Den ökade integrationen av utlandsfödda i form av relativt sett stigande arbetsutbud och sjunkande arbetslöshet mildrar denna negativa effekt på den långsiktiga jämviktsarbetslösheten till 0,2 procentenheter.

Givet den trendmässiga utvecklingen av arbetsutbudet och den långsiktiga jämviktsarbetslöshetens utveckling kommer sysselsättningsgraden under den närmaste tioårsperioden att, bortsett från konjunkturvariationer, utvecklas svagt. Förklaringen är att befolkningsgrupper med låg sysselsättningsgrad ökar sin andel av den totala befolkningen i arbetsför ålder. Sysselsättningsgraden totalt sjunker från 74,5 procent 2003 till 73,2 procent 2013 (se diagram 44) medan antalet sysselsatta ökar med i genomsnitt ca 0,1 procentenheter per år.

Den trendmässiga utvecklingen av medelarbetstiden, dvs. antal arbetade timmar per sysselsatt, är vid en renodlad demografisk framskrivning svagt negativ. Åldersgrupper med lägre medelarbetstider ökar sin andel av befolkningen i åldern 16–64 år. Därtill antas medelarbetstiden minska genom vissa avtalade arbetstidsförkortningar motsvarande 0,05 procentenheter per år. En motverkande effekt är den sjunkande sjukfrånvaron som ökar medelarbetstiden eftersom sjukfrånvarande räknas som sysselsatta. Sammantaget beräknas medelarbetstiden vara oförändrad i genomsnitt 2003–2013. Tillsammans med ovan beskriven sysselsättning innebär detta att arbetade timmar ökar med i genomsnitt 0,1 procent per år (se diagram 45 och tabell 10).

Antalet arbetade timmar per invånare minskar trendmässigt under perioden (se diagram 46), vilket beror på att hela befolkningen växer snabbare än befolkningen 16–64 år. Jämfört med om antalet arbetade timmar per invånare varit konstant innebär detta lägre BNP och därmed mindre utrymme för privat och offentlig konsumtion. Den ökande andelen över 65 år innebär ökande åtaganden för offentlig sektor när det gäller offentlig service och transfereringar. Detta medför finansieringsproblem för offentlig sektor eftersom skattebaserna växer förhållandevis långsamt som en följd av den svaga timutvecklingen, vilken analyseras närmare i kapitel 6 "Huvudscenariot för lönebildningen 2004–2006".

Tabell 10 Trendmässig utveckling på arbetsmarknaden

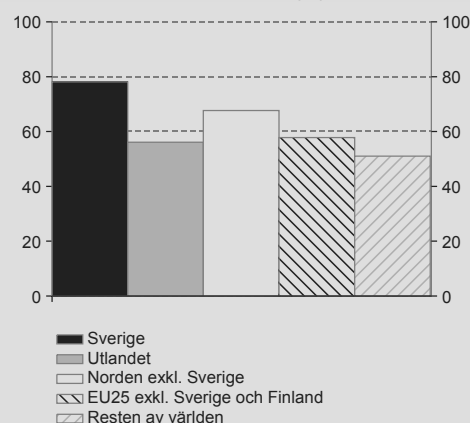
Årlig procentuell förändring

	2003	2004	2005–07	2008–10	2011–13
Arbetskraften	0,11	0,15	0,28	0,13	0,03
Långsiktig jämvikts- arbetslöshet ¹	4,0	4,1	4,1	4,2	4,2
Sysselsatta	0,08	0,11	0,24	0,11	0,03
Medelarbetstid	0,14	0,04	–0,10	–0,09	0,02
Antal arbetade timmar	0,26	0,18	0,18	0,04	0,05

¹ Procent av arbetskraften.

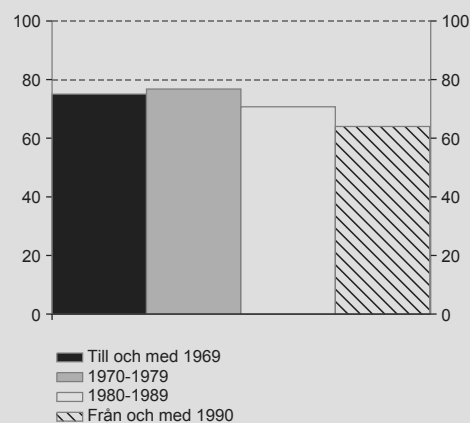
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 47 Sysselsättningsgrad efter födelse-land, 2002
Procent av respektive befolkningsgrupp

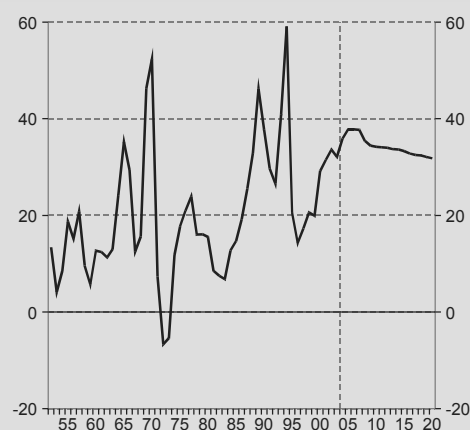
Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 48 Sysselsättningsgrad efter invand-ringsår, 2002
Procent av respektive befolkningsgrupp

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 49 Nettoinvandring av utlandsfödda
Tusental

Källa: Statistiska centralbyrån.

Effekter av ytterligare förbättrad integration av utlandsfödda

Det finns stora skillnader i sysselsättningsgrad hos den svenska befolkningen både med avseende på ålder och födelseland (se tabell 11 och diagram 47).

Tabell 11 Sysselsättningsgrad

Nivå i tusentals personer respektive procent av befolkning

	2003	2003	2008	2010	2013
Svenskfödda					
16–24	399	48,1	47,0	47,7	49,7
25–54	2 671	87,9	87,7	87,7	87,7
55–64	710	71,1	69,5	69,8	70,3
Utlandsfödda					
16–24	37	32,4	34,5	35,5	35,8
25–54	360	62,2	62,6	62,8	63,2
55–64	71	49,9	47,6	47,0	46,7
Totalt					
16–24	436	46,2	45,5	46,4	48,2
25–54	3 030	83,8	83,1	83,0	82,8
55–64	781	68,4	66,7	66,5	66,6

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Yngre och äldre har lägre sysselsättningsgrad jämfört med personer i åldern 25–54 år och utlandsfödda har lägre sysselsättningsgrad än svenskfödda. Sysselsättningsgraden är lägst för utomeuropeiskt födda och lägre för utomnordiskt födda än för nordiskt födda. För utlandsfödda finns även stora skillnader i sysselsättningsgrad beroende på hur länge man har vistats i Sverige (se diagram 48). Ju kortare vistelsetid i Sverige en utlandsfödd har, desto lägre tenderar sysselsättningsgraden att vara. Det tar uppenbarligen lång tid innan inflyttade från andra länder kommer in på den svenska arbetsmarknaden. Över tiden har inflyttningen varit av olika karaktär, vilket också har betydelse för sysselsättningsgraden. Nettoinvandringen var särskilt hög 1964–1970 och bestod till stor del av arbetskraftsinvandring från Finland och Sydeuropa. Nettoinvandringen var också hög 1988–1994 och bestod då till stor del av asylsökande från Mellanöstern och Balkan.

Sedan 1950-talet har nettoinvandringen till Sverige successivt ökat även bortsett från perioderna med ovanligt höga nivåer på inflyttningen. Under den närmaste tioårsperioden väntas nettoinvandringen av utlandsfödda vara i genomsnitt ca 35 000 personer per år (se diagram 49). Ökningen av utlandsfödda i befolkningen ger således ett betydande tillskott av en grupp som idag präglas av en betydligt lägre sysselsättningsgrad än svenskfödda.

Ovan beskrivs den trendmässiga utvecklingen av arbetskraften som innefattar en viss förbättring av utlandsföddas situation på arbetsmarknaden. Detta innebär att utlandsföddas sysselsättningsgrad ökar både genom ökat arbetskraftsdeltagande och minskad arbetslöshet. I denna ruta analyseras ett scenario med en större förbättring av integrationen av utlandsfödda. Scenariot förutsätter att de skillnader i arbetskraftsdeltagande som rådde mellan svensk- och utlandsfödda 2002 halveras i varje delgrupp under den närmaste tioårsperioden. I den trendmässiga utvecklingen reduceras dessa skillnader istället med 10 procent. Den större förbättringen av integrationen medför att den totala arbetskraften ökar med ytterligare ca 92 000 personer 2013 (se diagram 50), vilket innebär att arbetskraften växer med i genomsnitt 0,20 procentenheter mer per år jämfört med den trendmässiga utvecklingen (se tabell 12). Frågan om ökad integration av utlandsfödda på den svenska arbetsmarknaden är således av stor vikt för att arbetskraften ska kunna växa, särskilt på några års sikt.

Den ytterligare förbättrade integrationen pressar även ner den långsiktiga arbetslösheten jämfört med den trendmässiga utvecklingen. Detta innebär att sysselsättningen växer 0,23 procentenheter snabbare per år och att antalet sysselsatta 2013 blir 107 000 högre jämfört med den trendmässiga utvecklingen. Trots den högre sysselsättningen uppnås inte riksdagens och regeringens mål om 80 procents reguljär sysselsättning (se diagram 51).

Tabell 12 Förbättrad integration

Årlig procentuell förändring, genomsnittlig skillnad per år

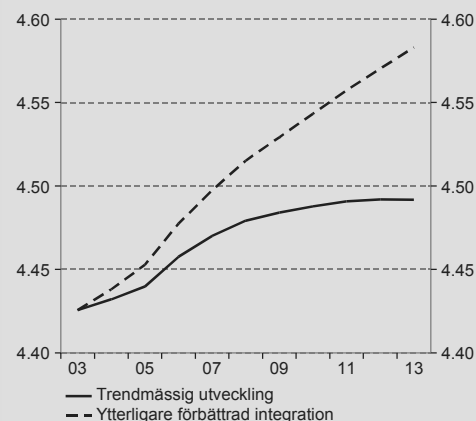
	2004–13
Arbetskraften	0,20
Långsiktig jämviktsarbetslöshet ¹	–0,41
Sysselsatta	0,23
Medelarbetstid	0,00
Antal arbetade timmar	0,25
Produktivitet	0,00
BNP	0,25

¹ Skillnad 2013 i procentenheter.

Källa: Konjunkturinstitutet.

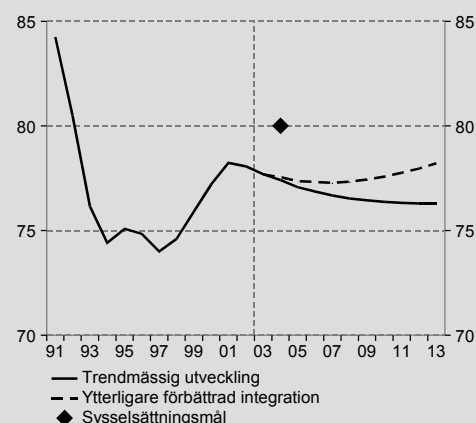
Givet den trendmässiga utvecklingen av medelarbetstiden ökar antalet arbetade timmar med 0,25 procentenheter mer i genomsnitt per år. Med den trendmässiga utvecklingen av produktiviteten skulle detta innebära en BNP-tillväxt som är i genomsnitt 0,25 procentenheter högre per år än annars. Antagandet om oförändrad produktivitet kan möjligen vara en överskattning då de som inte är sysselsatta, oberoende av etnisk härkomst, tenderar att initialt ha en lägre produktivitet än de som är sysselsatta. Även med ett något lägre produktivitetsantagande skulle den större förbättringen av integrationen stärka utrymmet för privat och offentlig konsumtion samt de offentliga finanserna.

Diagram 50 Arbetskraften
Miljoner personer

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

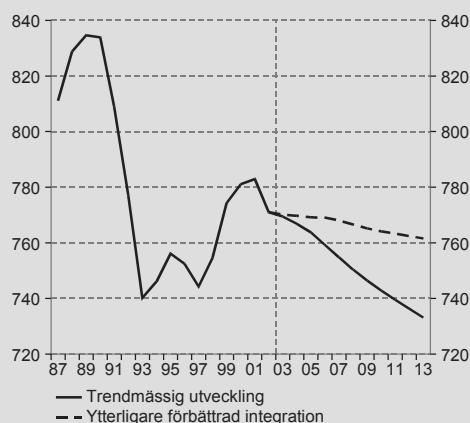
Diagram 51 Reguljär sysselsättningsgrad
Procent av befolkningen 20–64 år

Anm. Perioden efter 2002 avser trendmässig utveckling, dvs. exklusive konjunkturvariationer.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 52 Antal arbetade timmar per invånare

Anm. Perioden efter 2002 avser trendmässig utveckling, dvs. exklusive konjunkturvariationer.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Den ytterligare förbättrade integrationen innebär fler arbetade timmar per invånare jämfört med den trendmässiga utvecklingen (se diagram 52), vilket innebär att BNP per invånare inte bromsas så mycket. I scenariot med ytterligare förbättrad integration beräknas BNP-nivån bli 76 miljarder högre 2013 i dagens penningvärde. Högre BNP medför större intäkter från arbetsgivaravgifter, inkomstskatt och mervärdesskatt samt lägre kostnader för bl.a. arbetsmarknadsersättningar. Sammantaget förstärks de offentliga finanserna med 53 miljarder i dagens penningvärde 2013 jämfört med den trendmässiga utvecklingen. Jämfört med huvudscenariot skapar således den ytterligare förbättringen av integrationen utrymme för ofinansierade skattesänkningar eller utgiftsökningar på 53 miljarder.

Vägar till ett ökat arbetsutbud

Antalet arbetade timmar är av avgörande betydelse för den svenska ekonomins framtida utveckling. De demografiska faktorerna talar för att antalet timmar per invånare kommer att falla (se diagram 52). En sådan utveckling påverkar tillväxten negativt.²⁷

Strukturella faktorer som förändringar av befolkningens ålder, hälsa och utbildning har stor inverkan på utvecklingen av arbetskraften och därmed antalet arbetade timmar. Såväl regering och riksdag som arbetsmarknadens parter kan på olika sätt bidra till att bromsa minskningen i antalet arbetade timmar per invånare.

En förbättrad integration bidrar positivt till det totala utbudet av arbetskraft och därmed till högre BNP och framtida konsumtionsutrymme. Resultaten i fördjupningsrutan ovan visar att en halvering av de skillnader som råder mellan svensk- och utlandsföddas sysselsättningsgrad under en tioårsperiod skulle innebära en BNP-tillväxt som är i genomsnitt 0,25 procentenheter högre per år samt ett ökat utrymme för ofinansierade skattesänkningar eller utgiftshöjningar med 53 miljarder kronor i dagens penningvärde.

Andra faktorer som på motsvarande sätt skulle öka arbetsutbudet är åtgärder som minskar den totala ohälsan, senarelägger den genomsnittliga pensionsåldern och ökar genomströmningen i studiesystemen. Även åtgärder som ökar den genomsnittliga arbetstiden per sysselsatt, t.ex. att undvika att avtala om arbetstidsförkortningar istället för löneökningar, ökar antalet arbetade timmar i ekonomin och därmed BNP samt ökar utrymmet för ofinansierade skattesänkningar och utgiftshöjningar.

²⁷ För vidare diskussion av långsiktiga konsekvenser av ett lägre arbetsutbud, se Braconier, H., Hjelm, G. och Nilsson, J. "Arbetsutbud och offentliga finanser", *Ekonomisk debatt*, 4, 2004 samt "Samhällsekonomiska effekter av en allmän arbetstidsförkortning", Konjunkturinstitutet 2002.

4 Förutsättningar för lönebildningen i offentlig sektor

Våren 2005 planeras avtal slutas för nära en miljon kommunalt anställda. Förhandlingarna kommer att föras mot bakgrund av ett stadigt förbättrat konjunkturläge. Situationen på den svenska arbetsmarknaden har stabiliserats och arbetslösheten har börjat falla. Sysselsättningen väntas dock växa förhållandevis långsamt även nästa år.

I ett lite längre perspektiv kommer den offentliga sektorn att ställas inför rekryteringsproblem. Efterfrågan på offentliga tjänster beräknas öka av rent demografiska skäl under de kommande tio åren. Antalet anställda i offentlig sektor beräknas därför öka mer än det samlade arbetsutbudet. Det innebär att sysselsättningen i näringslivet måste minska.

Under de kommande tio åren kommer nästan en tredjedel av de offentliganställda att lämna arbetsmarknaden och företrädesvis gå i ålders- eller förtidspension. Den stora 40-talistgenerationen lämnar i huvudsak arbetsmarknaden under denna period, vilket påverkar den offentliga sektorn i särskilt stor utsträckning eftersom 40-talistgenerationen utgör en förhållandevis stor andel av de offentliganställda. Till detta kommer att de anställda inom offentlig sektor i hög grad utgörs av kvinnor, vilka tenderar att förtidspensioneras tidigare än män.

Skatteinkomsterna bestämmer löneutrymmet i offentliga sektorn

En naturlig utgångspunkt vid bedömning av löneutrymmet i offentlig sektor är oförändrade skattesatser. Om den offentliga sektorns utgifter finansieras av en konstant proportionell inkomstskatt så växer skatteinkomsterna i takt med de totala arbetsinkomsterna. Om de övriga offentliga utgifterna växer i samma takt och andelen offentliganställda hålls konstant så kan de offentliga arbetskostnaderna per timme växa i samma takt som de i näringslivet. Detta gäller trots att produktivitetstillväxten är betydligt lägre i den offentliga sektorn. Löneutrymmet som ges av den högre produktivetsutvecklingen i näringslivet kan således sägas spilla över till de offentliganställda. I den mån lönerna i den offentliga sektorn växer snabbare än i näringslivet krävs dock stigande skattesatser, långsammare ökning av övriga utgifter eller sjunkande andel offentliganställda.

Ovanstående resonemang gäller om de anställda i näringslivet tar ut hela sin produktivetsökning i form av högre löner som i sin tur genererar högre skatteintäkter. Om en del av produktivetsökningen i stället tas ut genom förkortad arbetstid så ökar skatteintäkterna långsammare. Vid en given utveckling av antalet arbetade timmar i offentlig sektor leder detta till ett mindre utrymme för löneökningar i offentlig sektor än om arbetstiden i näringslivet inte förkortas.

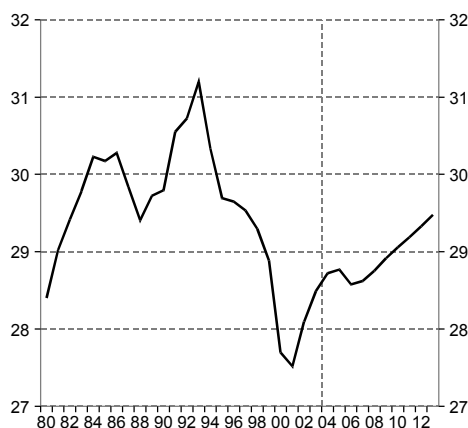
En alltför hög löneökningstakt i näringslivet, t.ex. till följd av ett oväntat högt efterfrågeläge, medför ett högt inflationstryck. Detta leder till en åtstramning av penningpolitiken genom att Riksbanken höjer reporäntan, vilket dämpar efterfrågan och pressar upp arbetslösheten. Detta dämpar i sin tur löneökningstakten och inflationen, varefter räntan kan sänkas och ekonomin uppnå jämvikt.

Ett sådant direkt samband mellan löneökningar och Riksbankens reporänta finns inte för löneutvecklingen i den offentliga sektorn. Eftersom den offentliga sektorn inte säljer sin produktion på en marknad, medför en högre löneökningstakt inte någon inflation i konsumentpriserna. Offentliga tjänster är i huvudsak gratis för nyttjaren och är i stället skattefinansierade. De ingår därför inte i konsumentprisindex, vilket endast omfattar priser på varor och tjänster som betalas direkt av konsumenten.²⁸ En högre löneökningstakt i den offentliga sektorn leder i stället till skatte- eller avgiftshöjningar eller nedskärningar i offentlig verksamhet och sysselsättning.

Detta innebär att de offentliga lönerna kan öka snabbare utan att inflationen ökar, under förutsättning att detta inte påverkar löneutvecklingen i näringslivet. En sådan utveckling kan närmast ses som en omfördelning av köpkraft, t.ex. genom skattehöjningar, mellan olika löntagargrupper utan att det allmänna efterfrågeläget påverkas.

Det finns dock flera sätt varigenom en alltför hög löneökningstakt i offentlig sektor indirekt kan komma i konflikt med inflationsmålet. För det första kan en ofinansierad löneökning, som skapar underskott i de offentliga finanserna, stimulera efterfrågan och därmed driva upp inflationen. För det andra kan höga löneökningar för offentliganställda, liksom höjda skatter för att finansiera dessa, leda till högre löneökningar i näringslivet. Denna indirekta effekt är större om det inte finns en allmän acceptans bland anställda i näringslivet och deras fackföreningar om att lönerna i offentlig sektor bör öka snabbare än i näringslivet.

Diagram 53 Andel arbetade timmar i offentlig sektor
Procent

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Efterfrågan på arbetade timmar i offentlig sektor

Andelen arbetade timmar i offentlig sektor har varierat med ett par procentenheter de senaste två decennierna (se diagram 53). Under 1980-talet ökade andelen, medan den sjönk relativt kraftigt under 1990-talet främst som en följd av besparingar men delvis också på grund av privatisering och bolagisering av offentlig verksamhet. Utvecklingen de kommande åren är svårbedömd. Å ena sidan finns ett tryck nedåt på skatterna i och med ökad internationalisering, vilket gör det svårare att finansiera offentliga tjänster med skatter. Å andra sidan finns en stor efterfrågan på

²⁸ Vissa administrativt satta priser, såsom avgifter för vatten och sophämtning, TV-licenser, biljettpriser för lokaltrafik, m.m. ingår dock i KPI och påverkar därmed inflationstakten.

välståndstjänster, vilken tenderar att öka när befolkningen åldras och blir allt rikare.

I denna rapport skrivs antalet arbetade timmar i offentlig sektor fram med utgångspunkt i nuvarande konsumtionsmönster och den framtida förväntade förändringen av befolkningen. Detta innebär ett antagande om oförändrad personaltäthet i offentlig verksamhet, vilket kan vara en överskattning eller en underskattning av den framtida utvecklingen. BNP väntas öka med drygt 2 procent per år och den medföljande inkomstökningen bör rimligen öka efterfrågan även på välfärdstjänster. Å andra sidan kan oförändrad personaltäthet ge en ökad kvalitet i vissa sektorer. Exempel på detta kan vara att större operationer inom sjukvården ersätts med titthålsoperationer och att nya läkemedel kan ersätta andra dyrare behandlingsmetoder. I slutändan är nivån på offentlig service, liksom dess finansiering via avgifter eller skatter en politisk fråga som Konjunkturinstitutet inte gör någon bedömning av. Framskrivningen i huvudscenariot utgör i stället ett beräkningstekniskt antagande.

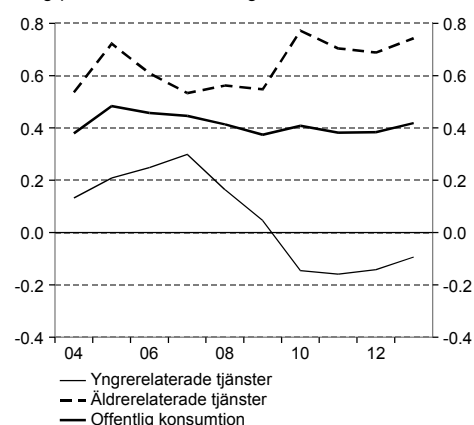
Den demografiska framskrivningen av efterfrågan på offentliga tjänster illustreras i diagram 54. Efterfrågan skrivs fram för yngre- respektive äldrerelaterade tjänster. I de yngrerelaterade tjänsterna ingår barnsomsorg, skola och högskola och i de äldrerelaterade tjänsterna vård, hemtjänst mm. Att efterfrågan på yngrerelaterade tjänster ökar de kommande åren beror huvudsakligen på att barnen födda under "babyboomåren" under slutet av 1980-talet kommer att passera utbildningssystemet. Efter 2008 sjunker efterfrågan tillbaka. De äldrerelaterade tjänsterna beräknas ha en relativt stabil ökningstakt på mellan 0,6 och 0,8 procent de kommande tio åren. Den sammanlagda ökningen av efterfrågan på offentliga tjänster beräknas till ca 0,4 procent per år.

Eftersom offentlig produktion är personalintensiv och produktivitetstillväxten i offentlig sektor antas vara noll enligt nationalräkenskaperna ökar även antalet arbetade timmar med ca 0,4 procent per år. Jämfört med i dag innebär detta en oförändrad personaltäthet, dvs. antalet lärartimmar per barn och antalet hemtjänsttimmar per äldre är oförändrat.

Då det totala antalet arbetade timmar i hela ekonomin ökar med 1,0 procent mellan åren 2003 och 2013 (se kapitel 3 "Det långsiktiga arbetsutbudet") och de offentliga timmarna med 4,6 procent, innebär detta att andelen arbetade timmar i offentlig sektor ökar (se diagram 53). Andelen ökar dock relativt lite och beräknas uppgå till 29,6 procent 2013. Förändringen på ca 1,0 procentenheter är betydligt mindre än den nedgång som skedde 1993–2001. En ökad andel arbetade timmar i offentlig sektor medför ökade kostnader för framför allt kommunerna, vilket motsvarar en kommunalskatt som är 1 krona högre än om den offentliga sysselsättningsandelen vore oförändrad.

Det är möjligt att en större andel av de offentliga tjänsterna i framtiden kommer att produceras av näringslivet. I den mån som dessa fortsätter att finansieras via skattemedel ändras inte

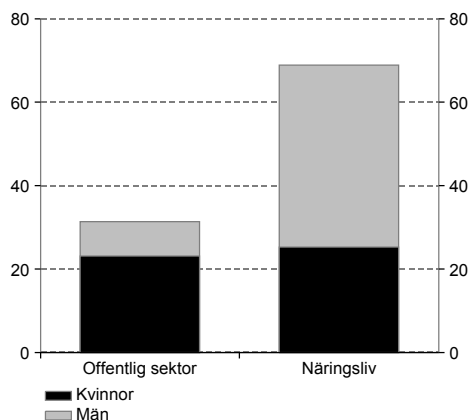
Diagram 54 Efterfrågan på offentliga tjänster
Årlig procentuell förändring

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 55 Sysselsatta per sektor och kön 2003

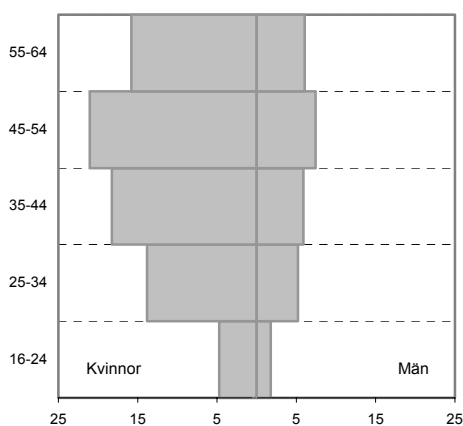
Andel av totalt antal sysselsatta, procent

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 56 Sysselsatta i offentlig sektor 2003 per åldersgrupp

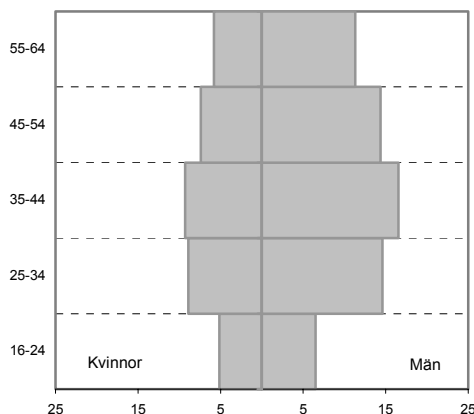
Andel av totalt antal sysselsatta i offentlig sektor, procent

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 57 Sysselsatta i näringslivet 2003 per åldersgrupp

Andel av totalt antal sysselsatta i näringslivet, procent

Källa: Statistiska centralbyrån.

analysen ovan på något väsentligt sätt. Samma överflyttning av sysselsatta till produktion av välfärdstjänster måste då ske, men i detta fall mellan branscher inom näringslivet.

Hög andel pensionsavgångar i offentlig sektor

De kommande tio åren kommer en allt mindre andel av befolkningen att vara sysselsatt, vilket gör att försörjningsbördan ökar för dem som arbetar (se kapitel 3 "Det långsiktiga arbetsutbudet"). Den totala efterfrågan på arbetskraft kommer dock att utvecklas i linje med utbudet genom att Riksbanken ser till att resursläget inte blir ohållbart högt. Detta gör att det inte kommer att bli någon allmän brist på arbetskraft. Sammansättningen av arbetskraften medför dock att en stor andel anställda går i pension inom kort. Således måste förhållandevis många rekryteras till den offentliga sektorn framöver.

Av det totala antalet sysselsatta i Sverige arbetar i dag drygt 31 procent i offentlig sektor, medan resterande 69 procent är anställda i näringslivet (se diagram 55). Andelen kvinnor respektive män i de olika sektorerna skiljer sig åt betydligt. Av kvinnorna arbetar 48 procent i offentlig sektor, medan endast 16 procent av männen återfinns där. Detta beror i hög grad på att i offentlig sektor återfinns ett flertal arbetsområden som traditionellt varit kvinnoyrken, som exempelvis sjukvård, barnomsorg och skola.

Av de sysselsatta i den offentliga sektorn utgörs den största gruppen av personer i åldern 45–54 år, vilken innehåller ca 28 procent av totalt antal sysselsatta i offentlig sektor (se diagram 56). I den yngsta åldersgruppen (16–24 år) återfinns relativt få sysselsatta i offentlig sektor jämfört med näringslivet. Detta beror delvis på att många arbetsuppgifter i offentlig sektor kräver gymnasial eller postgymnasial utbildning. Redan i den yngsta åldersgruppen syns dock att fler kvinnor än män söker sig till offentlig tjänst. I åldrarna över 55 år sjunker sysselsättningen tillbaka. Sysselsättningen i näringslivet är jämnare fördelad mellan åldersgrupperna än i offentlig sektor. Andelen i åldersgruppen 25–34 år är förhållandevis hög, medan åldersgruppen 35–44 år är störst (se diagram 57). Även i näringslivet är andelen lägre för åldersgruppen 55–64 år.

Under de kommande tio åren kommer 373 000 personer eller 28 procent av de sysselsatta i offentlig tjänst att lämna arbetsmarknaden, främst på grund av ålders- eller förtidspension (se tabell 13). Eftersom den andel av nyinträdande på arbetsmarknaden som för närvarande börjar i offentlig sektor är lägre än den offentliga sektorns andel av de som pensioneras varje år måste den offentliga sektorn framöver locka en större andel av de nyinträdande på arbetsmarknaden (se diagram 58). För närvarande arbetar 22 procent av det totala antalet sysselsatta i åldersgruppen 20–24 år i offentlig sektor. Om denna andel skulle bli bestående för nyinträdande på arbetsmarknaden under de

kommande tio åren och inga nettoflöden skulle ske mellan sektorerna, så kommer inflödet av ny arbetskraft till offentlig sektor att begränsas till 235 000 personer. Antalet offentliganställda skulle därmed minska fram till 2013 (se diagram 59 och tabell 13).

Tabell 13 In- och utflöde av sysselsatta
Tusental personer

	Totalt	Offentlig sektor	Näringsliv
Sysselsatta 2003	4 248	1 334	2 914
Pensionsavgångar ¹	997	373	623
Nyttillträdande ^{1, 2}	1 051	235	816
Nettoflöde mellan sektorer ¹	0	195	-195
Sysselsatta 2013	4 302	1 391	2 911

¹ Avser ackumulerad förändring 2004–2013.

² Givet antagandet att 22 procent av de nyinträdande på arbetsmarknaden går till offentlig sektor.

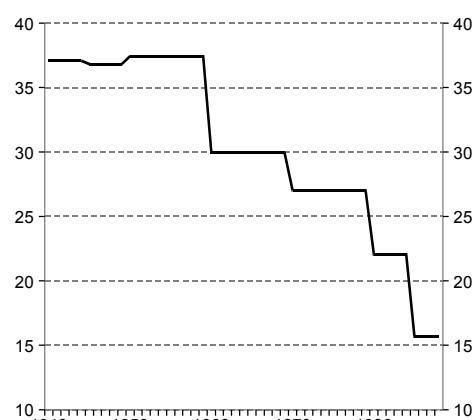
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

För att bibehålla nuvarande standard för offentliga tjänster måste nyanställningar i offentlig sektor ske så att de kompenserar för anställda som går i pension och dessutom leder till en ökning av antalet arbetade timmar med 0,4 procent per år. Vid dessa antaganden uppkommer ett underskott på totalt 195 000 personer som skulle behöva rekryteras till offentlig sektor från näringslivet. Detta motsvarar ca 7 procent av antalet anställda i näringslivet. Alternativt kan behovet av arbetskraft tillgodoses genom att fler än ovan antagna 22 procent av de nyinträdande på arbetsmarknaden börjar i den offentliga sektorn. För att nå upp till ett arbetskraftsutbud som stämmer överens med efterfrågan på arbetskraft skulle, vid frånvaro av nettoflöden mellan näringsliv och offentlig sektor, ca 55 procent av alla nyinträdande på arbetsmarknaden börja arbeta i offentlig sektor. Räkneexemplet beskriver situationen i landet som helhet. Således kan behovet av arbetskraft vara såväl mindre som större i ett regionalt perspektiv. En rimlig prognos är att den offentliga sektorns rekryteringsbehov kommer att tillgodoses både genom en överströmning från näringslivet och genom att en högre andel av de nyinträdande börjar arbeta i offentlig sektor.

Högre arbetskraftsutbud i offentlig sektor med relativlöneförändringar

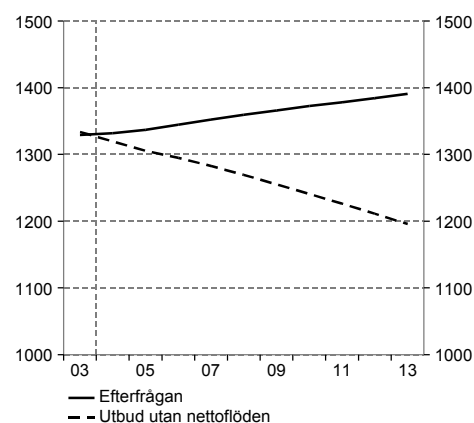
Löneutvecklingen i den offentliga sektorn och näringslivet har historiskt sett följts åt på lite längre sikt (se diagram 60). Löneutvecklingen i näringslivet har dock tenderat att påverkas mer av konjunkturläget än vad som varit fallet i den offentliga sektorn. Lönen i offentlig sektor relativt näringsliv har därför i allmänhet fallit när resursläget på arbetsmarknaden varit ansträngt och stigit när tillgången på arbetskraft varit bättre. Under de senaste

Diagram 58 Sysselsatta i offentlig sektor efter födelseår
Andel av totalt antal sysselsatta per födelseår, procent

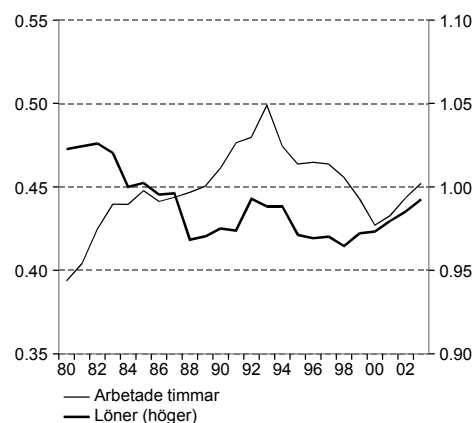
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 59 Utbud och efterfrågan på arbetskraft i offentlig sektor
Tusental

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 60 Arbetade timmar och lön
Offentlig sektor relativt näringslivet

Källor: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

årens svaga konjunkturutveckling har också de offentliga lönerna ökat snabbare än de i näringslivet. Denna utveckling kan således brytas när arbetsmarknadsläget förbättras. Under den kommande tioårsperioden bedöms dock den ökade efterfrågan på arbetskraft i offentlig sektor i förhållande till den i näringslivet att medföra ett tryck uppåt på de offentliga lönerna.

Samtidigt finns en strukturell komponent i relativlöneutvecklingen som går åt motsatt håll. Lönenivån i offentlig sektor stiger generellt sett med högre ålder och längre yrkeserfarenhet. Allt eftersom de äldre i offentlig sektor pensioneras och ersätts av yngre tenderar den genomsnittliga lönen i offentlig sektor därmed att minska. Detta innebär att utrymmet för löneökningar blir något större på individnivå än för genomsnittet. Sammantaget bedöms därför relativlönen för offentliganställda som grupp komma att öka något det närmaste året men därefter att förbli oförändrad.

Ur samhällsekonomisk synvinkel är det önskvärt att öka arbetsutbudet i svensk ekonomi (se kapitel 3 ”Det långsiktiga arbetsutbudet”). Medelarbetstiden för offentliganställda är något lägre än i näringslivet, även med hänsyn taget till demografiska faktorer. Det torde därför finnas ett visst utrymme för ökad arbetsinsats från befintlig personal, exempelvis genom övergång från deltid till heltid.

Det är knappast realistiskt att majoriteten av de ungdomar som kommer ut på arbetsmarknaden de kommande åren kommer att börja arbeta i den offentliga sektorn. Dock kräver ett ökat nytillträdande till offentlig sektor att tillräcklig utbildningskapacitet finns. Därför torde det krävas ett nettoflöde av redan etablerad arbetskraft från näringslivet till den offentliga sektorn. För vissa yrkesgrupper kan en sådan förflyttning ske utan omskolning, medan andra arbeten inom offentlig sektor kräver lång utbildning. Detta kommer att ställa höga krav, både kvantitativt och kvalitativt, på såväl arbetsmarknadspolitiken som vuxenutbildningen.

5 Läget på arbetsmarknaden 2004

Avtalen inom det kommunala området omförhandlas under våren 2005. Dessa förhandlingar förs mot bakgrund av något ljusare utsikter för svensk ekonomi än vid 2004 års förhandlingar för lönerna i näringslivet.

Den svenska ekonomin befinner sig för närvarande i en återhämtningsfas. Efterfrågan och produktion stiger i rask takt och arbetsmarknadsläget har stabiliserats. Normalt slår förbättrad konjunktur igenom på arbetsmarknaden i form av ökad sysselsättning först med viss eftersläpning. Produktivitetstillväxten har dock varit osedvanligt hög samtidigt som sjukfrånvaron har minskat. Detta har gjort det möjligt att öka produktionen utan att öka arbetsstyrkan i motsvarande mån, vilket fördröjt genomslaget mer än normalt. Resursutnyttjandet har ökat det senaste året men är fortfarande relativt lågt.

Löneökningstakten i näringslivet har gradvis växlat ned de senaste åren, främst till följd av den svaga arbetsmarknaden. Lönerna i offentlig sektor har ökat något snabbare än i näringslivet, vilket är normalt under en lågkonjunktur.

Arbetskostnaderna i Sverige är ungefär lika höga som i övriga Norden och USA, däremot är de högre än i euroområdet. Historiskt sett har arbetskostnaderna ökat i linje med övriga Norden och USA, men betydligt snabbare än i euroområdet. Den svenska konkurrenskraften har dock i huvudsak bibehållits till följd av hög produktivitetstillväxt.

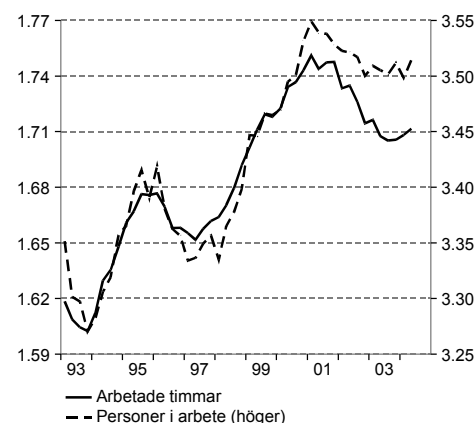
Inflationen är för närvarande låg, till följd av hög produktivitetstillväxt, måttliga löneökningar, lågt resursutnyttjande samt låg importerad inflation. Såväl inflations- som löneökningförväntningar har även de växlat ned till förhållandevis låga nivåer det senaste året.

Arbetsmarknad

Svagt arbetsmarknadsläge

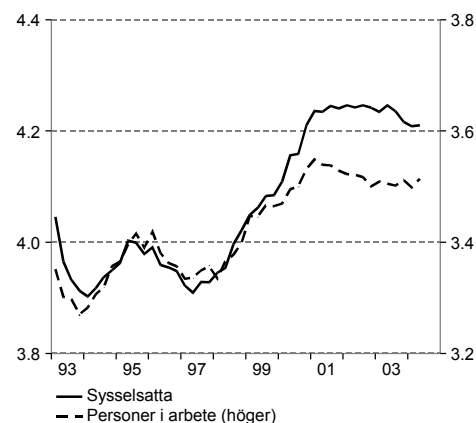
De senaste årens lågkonjunktur med måttlig BNP-tillväxt har präglat arbetsmarknaden. Antalet arbetade timmar har, liksom antalet personer i arbete, fallit sedan inledningen av 2001 (se diagram 61). Samtidigt har medelarbetsstunden minskat, främst på grund av stigande frånvaro men även till följd av minskad normalarbetsstid och minskad övertid. Uttryckt i timmar per vecka var den faktiska medelarbetsstunden mer än en timme kortare andra kvartalet i år jämfört med toppåret 1999, trots att medelarbetsstunden har ökat det senaste året. Den höga frånvaron höll länge uppe sysselsättningen, eftersom såväl frånvarande som deras vikarier räknas som sysselsatta. Sysselsättningen började dock minska under hösten 2003 (se diagram 62). I år har pro-

Diagram 61 Arbetade timmar och personer i arbete
Miljarder respektive miljoner, säsongrensade kvartalsvärden

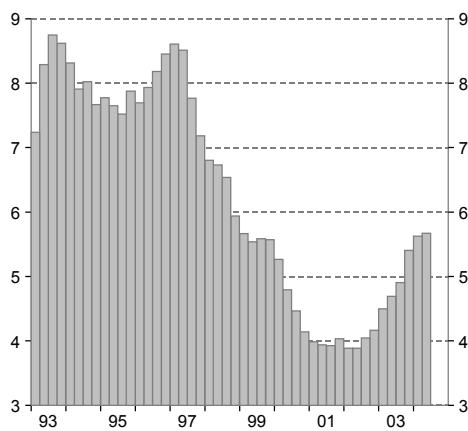
Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 62 Sysselsatta och personer i arbete
Miljoner, säsongrensade kvartalsvärden

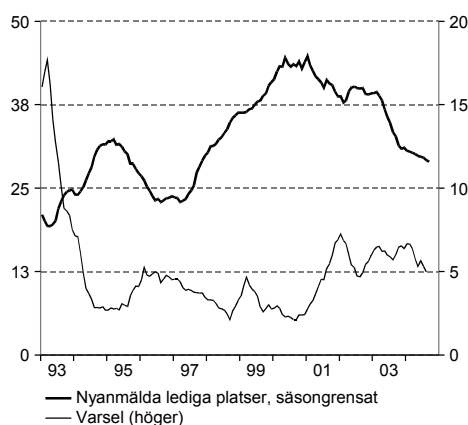
Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 63 Öppen arbetslöshet
Procent av arbetskraften, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 64 Varsel och lediga platser
Tusental, månadsvärden

Anm. 6-månaders glidande medelvärde.
Källa: Arbetsmarknadsstyrelsen.

Diagram 65 Brist på arbetskraft i näringslivet
Andel företag, procent, kvartalsvärden

Anm. Sammanvägt mått baserat på branscher i Konjunkturbarometern.
Källa: Konjunkturinstitutet.

duktionen vuxit snabbt, men detta har främst skett genom ökad produktivitet och ökad medelarbetstid. Att antalet sysselsatta ökar med viss eftersläpning är normalt i en konjunkturuppgång.

Utbudet av arbetskraft ökade kraftigt under förra året trots den svaga efterfrågan på arbetskraft. Förutom ökningen av befolkningen i arbetsför ålder är det framför allt neddragningen av arbetsmarknadspolitiska program som bidragit till ökningen. Det ökade arbetskraftsutbudet i kombination med den svaga efterfrågan resulterade i högre öppen arbetslöshet. Arbetslösheten har ökat sedan mitten av 2002 (se diagram 63) och uppgick i augusti till 5,3 procent, justerat för normala säsongsvariationer. De senaste månaderna har ökningen av arbetslösheten stannat av, vilket till stor del förklaras av att antalet platser inom arbetsmarknadspolitiska program ökat. Ökningen av denna åtgärdsvolym väntas fortsätta även under nästa år.

Den svaga efterfrågan på arbetskraft avspeglas i statistiken över lediga jobb som inrapporteras till landets arbetsförmedlingar (se diagram 64). Antal nyanmälda lediga platser har minskat markant i de flesta branscher och det senaste året har nedgången varit större inom offentlig verksamhet. Det senaste halvåret har dock minskningen bromsats, vilket indikerar att situationen på arbetsmarknaden håller på att stabiliseras. Antalet varsel började öka igen sommaren 2002 och ligger fortfarande på en hög nivå. Hittills i år har mer än 40 000 personer varslets om uppsägning. Varslen har dämpats något inom industrin och uppdragsverksamheten, vilka dominerade varslen förra året, men samtidigt ökat påtagligt inom offentlig verksamhet och byggnadsverksamhet. Även delar av den privata tjänstesektorn har uppvisat högre varseltal, såsom transport- och kommunikationsbranscherna samt handeln.

Lågt resursutnyttjande

I början av lågkonjunkturen försämrades lönsamheten i näringslivet. Sysselsättningen hölls tillbaka av att företagen sökte förbättra sina resultat genom långtgående kostnadsbesparingar och stor återhållsamhet med nyanställningar. Sedan andra halvåret i fjol har produktionen tagit fart i näringslivet, men efterfrågan på arbetskraft är fortfarande svag då produktiviteten och medelarbetstiden utvecklats starkt. Även om andelen företag som anger brist på arbetskraft har stigit det senaste året är nivån fortfarande förhållandevis låg (se diagram 65). Bilden inom industri- och tjänstebranscherna är snarlik. Det som begränsar företagets produktion är fortfarande i första hand efterfrågan och inte tillgången på arbetskraft eller andra produktionsfaktorer. Stora delar av näringslivet kännetecknas av ett lågt, om än stigande, resursutnyttjande.

Konjunkturinstitutets samlade bedömning av resursutnyttjandet sammanfattas av det s.k. produktionsgapet. Produktionsgapet är skillnaden mellan faktisk och potentiell produktion, där

den senare speglar den nivå på produktionen som är förenlig med låg och stabil inflation. Produktionsgapet bedöms vara negativt i nuläget (se diagram 66). Efterfrågetrycket på priser och löner är därmed lågt. I takt med att produktionsresurserna i ekonomin tas i anspråk under de närmaste åren kommer produktionsgapet att slutas.

Löner, arbetskostnader och konkurrensläge

Svaga arbetsmarknad bromsar löneökningarna

Nya avtal har i år slutits för anställda i näringslivet gällande perioden 2004–2006. Förhandlingarna präglades av den svaga konjunkturen samt en förhållandevis hög grad av samhällsekonomiskt hänsynstagande, vilket medförde att den årliga avtalade löneökningstakten blev i genomsnitt 0,4 procentenheter lägre än för avtalsperioden 2001–2003. I höst förhandlas nya avtal för den statliga sektorn, varvid avtalen väntas följa näringslivet och således växla ned något jämfört med föregående avtalsperiod (se fördjupningsrutan ”Avtalsrörelsen och lönebildningen”). Timlöneökningarna i hela ekonomin avtog under förra året och avtar ytterligare i år till följd av det svaga arbetsmarknadsläget (se tabell 14 och diagram 67). Lönerna i näringslivet bedöms, med utgångspunkt i de nya avtalen, öka med 3,1 procent i år, vilket är 0,6 procentenheter lägre än den genomsnittliga ökningstakten under föregående avtalsperiod (se diagram 68).

Tabell 14 Timlön enligt Konjunkturlönestatistiken

Årlig procentuell förändring

	2001	2002	2003	2004 ¹
Industri	3,7	4,1	3,2	3,1
Byggbransch	4,9	3,7	3,8	3,2
Tjänstebranscher	4,4	3,8	3,2	3,1
Näringsliv	4,2	3,9	3,2	3,1
Offentlig sektor	4,7	4,4	3,9	3,9
Totalt	4,3	4,1	3,5	3,4

¹ Konjunkturinstitutets prognos.

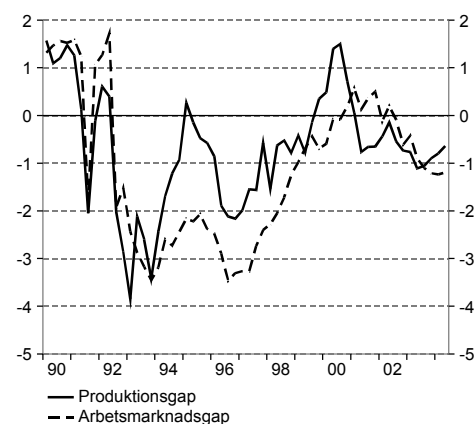
Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Arbetsgivarens totala timkostnad enligt LCI för anställda inom näringslivet ökade med i genomsnitt 3,1 procent under det första kvartalet i år²⁹. Förlängningen av arbetsgivarens sjuklöneansvar från två till tre veckor den 1 juli i fjol bidrog till att höja arbetskostnaderna förra året. I år motverkas detta delvis av att arbets-

²⁹ LCI är en förkortning av *Labour Cost Index* och grundas för svensk del på Konjunkturlönestatistiken. LCI initierades genom en EU-förordning och beräknas vara fullständigt harmoniserat mellan länder 2005.

Diagram 66 Produktionsgap och arbetsmarknadsgap

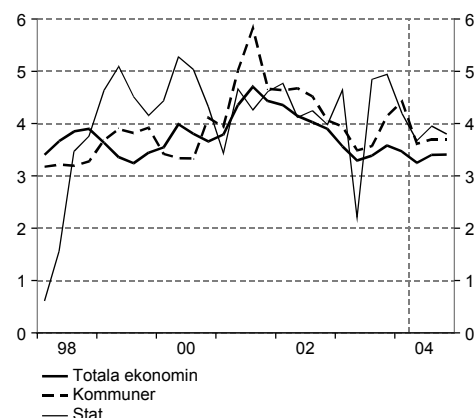
Procent av potentiell BNP respektive potentiellt antal arbetade timmar, kvartalsvärden

Anm. Arbetsmarknadsgapet är beräknat som antal arbetade timmars avvikelse från sin potentiella nivå. Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 67 Timlön i näringsliv, offentlig sektor och totalt

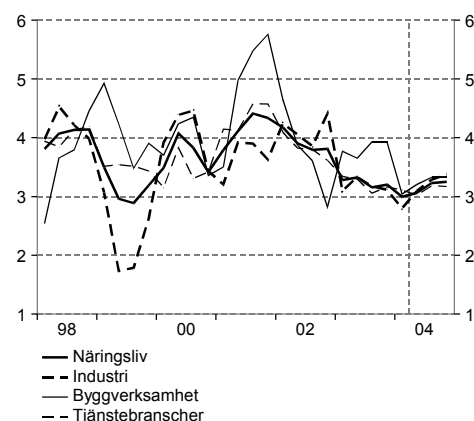
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 68 Timlön i näringslivet

Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet

givaravgifterna sänkts med 0,12 procentenheter men arbetskostnaderna i näringslivet ökar ändå något mer än timlönerna (se tabell 15).

Arbetskostnaderna i näringslivet enligt nationalräkenskaperna (NR) kommer i år att öka med 2,5 procent.³⁰

Tabell 15 Arbetskostnad per timme i näringslivet enligt Labour Cost Index (LCI) och nationalräkenskaperna (NR)
Årlig procentuell förändring

	2001	2002	2003	2004 ¹
LCI	4,9	3,5	4,5	3,2
NR	6.0	4.2	2.8	2.5

¹ Konjunkturinstitutets prognos.

Källor: Eurostat, SCB och Konjunkturinstitutet.

³⁰ För en genomgång av skillnaderna mellan olika timlöne- och arbetskostnadsmått se fördjupningsrutan "Löner och statistik" i *Lönebildningen, Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige 2003*, Konjunkturinstitutet.

Avtalsrörelsen och lönebildningen

Under våren och sommaren har nya löneavtal slutits för nära 1,4 miljoner anställda i näringslivet. Av de avtal som ännu inte förhandlats färdigt återfinns de flesta i tjänstesektorn, exempelvis Postens avtal och Transportavtalet. Även inom den statliga sektorn omförhandlas under hösten avtalen för ca 200 000 anställda. Den kommunala sektorn kommer att omförhandla sina avtal i mars 2005, men ännu har inga yrkanden lagts fram.

Under 1970- och 1980-talen var såväl löneökningstakten som inflationstakten i Sverige hög jämfört med våra viktigaste konkurrentländer. Denna utveckling var inte förenlig med den dåvarande fasta växelkursen, utan resulterade i flera devalveringar. Övergången i början av 1990-talet till en ny stabiliseringspolitisk regim med flytande växelkurs, en oberoende centralbank och ett inflationsmål på två procent innebär nya förutsättningar för lönebildningen. Löneutrymmet följer numera av inflationsmålet och produktivitetsutvecklingen i ekonomin. Höga löneökningar som hotar att driva upp inflationen motverkas av att Riksbanken höjer reporäntan, vilket höjer arbetslösheten och dämpar löneökningarna. Den ekonomiska krisen under början av 1990-talet samt dessa nya förutsättningar har lett till en ny syn på lönebildningen bland arbetsmarknadens parter. Rehnbergkommissionens stabiliseringsavtal från 1991 påbörjade arbetet med att sänka löneökningstakten i ekonomin (se tabell 16 och diagram 69). Efter det höga utfallet i avtalsrörelsen 1995 inledde parterna inom industrin diskussioner om spelreglerna för lönebildningen, vilket ledde fram till Industriavtalet 1997. Industriavtalet innebär att förhandlingarna i industrin ska ha sin utgångspunkt i de makroekonomiska förutsättningar som råder vid förhandlingstidpunkten. Till hjälp i förhandlingarna har parterna opartiska ordföranden som utses av Industrikommittén. Motsvarande samarbetsavtal finns numera även inom andra avtalsområden, och syftet är att löneökningstakten ska anpassas till den ekonomiska utvecklingen så att arbetstagnarna kan uppnå reallöneökningar utan att inflationen tar fart. Industrins löneavtal avses dessutom vara normerande för resten av arbetsmarknaden, vilket kan bidra till att hålla nere löneökningstakten i hela ekonomin.

Tabell 16 Timlön 1980–2003 enligt Konjunktur-
lönestatistiken

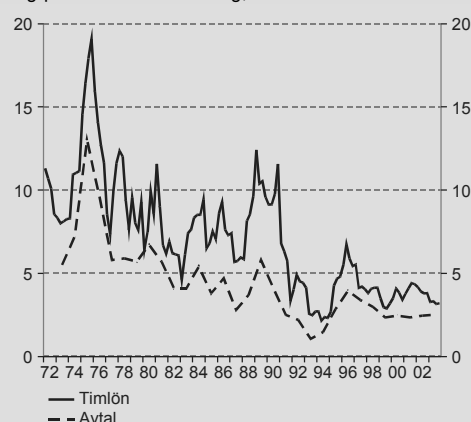
Årlig procentuell förändring

	80–90	91–94	95–97	98–00	01–03
Industri	7,8	4,1	5,5	3,5	3,7
Byggverksamhet	8,2	1,8	3,8	3,9	4,2
Tjänstebranscher	8,2	4,1	4,6	3,7	3,8
Näringsliv	8,0	3,8	4,8	3,6	3,8
Offentlig sektor	7,8	3,9	4,2	3,6	4,3
Totalt	7,9	3,8	4,6	3,6	4,0

Källa: Medlingsinstitutet.

De första förhandlingarna inom ramen för Industriavtalet genomfördes 1998 och resulterade i genomsnitt i en dryg procentenhets lägre löneökningar för näringslivet jämfört med 1995 års avtal, trots att konjunkturen var på väg upp. I avtalsrörelsen 2001 ökade löneökningstakten något igen till följd av det starka ekonomiska läget, men löneökningarna var fortfarande lägre än 1995–97 och ungefär hälften av ökningstakten under 1980-talet.

Diagram 69 Timlön i näringslivet
Årlig procentuell förändring, kvartal

Källa: Medlingsinstitutet.

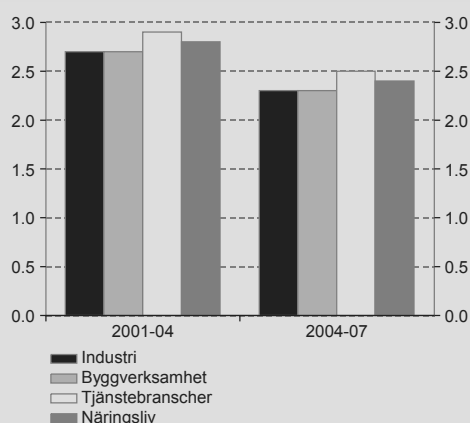
Sannolikt har Industriavtalet och motsvarande samarbetsavtal inom andra områden samt eventuellt även instiftandet av det statliga Medlingsinstitutet inneburit att arbetsmarknadens parter i högre grad beaktar de samhällsekonomiska kostnaderna av hög arbetslöshet. Detta har, i kombination med det svaga arbetsmarknadsläget, givit relativt låga löneökningar även i årets avtalsrörelse.³¹ Antalet konflikter har också varit förhållandevis begränsat.

³¹ Många avtal bygger numera på lokal lönebildning med s.k. stupstockar, eller helt utan centralt specificerade löneökningar, vilket innebär att den avtalsenliga löneökningen är svår att tolka.

Måttliga löneökningar i näringslivet

Det svaga arbetsmarknadsläget har satt sin prägel på årets avtalsrörelse vilket har bidragit till att utfallet generellt sett har blivit lägre än under avtalsrörelsen 2001. Under våren har tillväxten börjat öka men arbetsmarknaden är fortfarande svag. Produktionsökningen har främst uppnåtts genom ökad produktivitet och medelarbetstid, medan sysselsättningen har fortsatt att minska. Detta tillsammans med en stigande arbetslöshet under början av året har bromsat de avtalsenliga löneökningarna i år. De kommande två åren ökar de avtalade lönerna i något högre takt. Låga inflationsförväntningar har också bidragit till att löneökningstakten sänkts. För hela näringslivet har den genomsnittliga avtalsenliga löneökningstakten minskat med 0,4 procentenheter per år under avtalsperioden, jämfört med föregående treårsavtal (se diagram 70).

Diagram 70 Avtalade timlöneökningar innevarande och föregående avtalsperiod
Arlig procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Industrins avtal löpte ut 31 mars i år och de stora avtalen inom området var klara i god tid före detta datum. I de branscher i näringslivet som slöt avtal efter industrin blev de avtalade löneökningarna ungefär lika stora som industrins, vilket avspeglar att industrins avtal utgör en norm för lönebildningen. För så gott som alla arbetare inom industrins olika grenar uppgår de avtalade löneökningarna till 6,8 procent under en treårsperiod, vilket är ungefär detsamma som i föregående treårsavtal. Däremot har arbetstidsförkortningen minskat i omfattning då de i föregående avtal uppgick till sammanlagt 1,5 procent, och i det nuvarande till sammanlagt 0,5 procent. Till följd av de mindre arbetstidsförkortningarna har de totala avtalade timlöneökning-

arna för industriarbetare blivit i genomsnitt 0,4 procentenheter lägre per år än i föregående treårsavtal. Även avtalen för tjänstemännen inom industrin är treåriga och innehåller i många fall 0,5 procents löneutrymme över perioden som kan tas ut i form av arbetstidsförkortning eller pensionsavsättning. De avtalade löneökningstakterna för tjänstemän skiljer sig dock mer åt mellan olika industrigrenar än vad som är fallet för arbetare. Viktat med antalet personer som berörs av respektive avtal uppgår de avtalade löneökningarna, inklusive arbetstidsförkortningar, för industritjänstemän till 6,2 procent. Att tjänstemännen inom industrin får lägre avtalsenliga löneökningar än arbetarna har dock historiskt sett uppvägs av att de haft högre löneglidning. Under förra avtalsperioden ökade tjänstemannalönerna med i genomsnitt 1,3 procentenheter mer per år än arbetarnas löner, trots att avtalen var i genomsnitt 0,3 procentenheter lägre. Den genomsnittliga avtalade löneökningstakten inklusive arbetstidsförkortningar för hela industrin blev 0,4 procentenheter lägre per år jämfört med föregående avtalsperiod (se diagram 70).

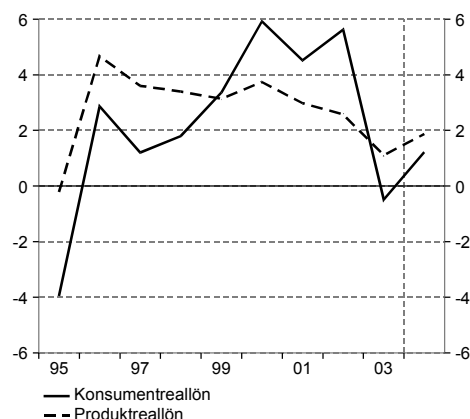
För arbetare i byggbranschen har förhandlingarna givit avtalade löneökningar i nivå med vad som avtalats för industriarbetare. Inklusive arbetstidsförkortningar har den avtalade löneökningen växlat ned med nära en halv procentenhet per år jämfört med föregående avtalsperiod. Även inom tjänstebanscher som helhet har avtalen hamnat i linje med industrins löneökningar. Däremot är skillnaderna större mellan olika branscher än vad som är fallet inom industrin. Den avtalade löneökningen för arbetare i handeln blev något högre än för arbetare i industrin. I genomsnitt ligger dock de nya avtalen för handeln ca 0,5 procentenheter lägre per år än de föregående avtalen. I övriga tjänstesektorer, som exempelvis företagstjänster, kreditinstitut och transportnäringen, finns avtal som löper ut senare under 2004. För de avtal som slutits hittills under året ligger den genomsnittliga löneökningstakten per år på 2,3 procent, vilket är 0,4 procentenheter lägre än föregående avtalsperiod.

Svag arbetsmarknad har gett lägre timlöneökningar

I *Lönebildningen – Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige 2003* prognostiserade Konjunkturinstitutet en nedväxling av den avtalsenliga löneökningstakten

vid 2004 års förhandlingar med 0,3 procentenheter per år jämfört med avtalen 2001. Den samhällsekonomiskt önskvärda nedväxlingen bedömdes uppgå till 0,7 procentenheter per år. En sådan nedväxling skulle avspegla en samhällsekonomiskt bättre fungerande lönebildning och därmed motsvara en lägre jämviktsarbetslöshet.

Bedömningen i föregående års rapport baserades på ett relativt svagt ekonomiskt läge. Tillväxten var låg, arbetslösheten var på väg upp och inflationstrycket var svagt. Även prognosen för det kommande året var förhållandevis dyster. När avtalsförhandlingarna började under första kvartalet 2004 hade läget på arbetsmarknaden försämrats ännu mer än vad som tidigare prognostiserats, vilket innebar andra förutsättningar för avtalen. Den nedväxling av de avtalsenliga löneökningarna med 0,4 procentenheter som uppmäts är visserligen något större än vad som förutsades i *Lönebildningen – Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige 2003*, men detta bedöms främst vara ett resultat av den oväntat svaga arbetsmarknaden vid förhandlingstillfället och inte en indikation på en bättre fungerande lönebildning motsvarande en lägre jämviktsarbetslöshet.

Diagram 71 Konsument- och produktreallohn
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Konsumentreallohn ökar långsammare än produktreallohn i år

Konsumentreallohn, som mäter löntagarens reala inkomst efter skatt per arbetad timme, minskade med en halv procent förra året, främst på grund av höjd kommunalskatt (se tabell 17). Produktreallohn mäter företagets reala arbetskostnad, vilken ökade med en dryg procent förra året. Åren innan ökade konsumentreallohn snabbare än produktreallohn, främst till följd av minskade inkomstskatter (se diagram 71).

Tabell 17 Konsument- och produktreallohn

Årlig procentuell förändring, respektive bidrag i procentenheter.

	2001	2002	2003	2004 ¹
Konsumentreallohn	4,5	5,6	-0,5	1,2
Varav bidrag från:				
Nominallön	4,6	4,2	3,4	3,1
Inkomstskatt ²	2,4	3,4	-1,4	-0,3
Konsumentpriser	-2,4	-1,8	-2,5	-1,5
Produktreallohn	3,0	2,6	1,1	1,9
Varav bidrag från:				
Nominallön	4,6	4,2	3,4	3,1
Kollektiva avgifter ³	0,8	0,1	0,3	-0,1
BNP-deflatorn	-2,3	-1,6	-2,5	-1,1

¹ Konjunkturinstitutets prognos.

² Positiva bidrag från inkomstskatt innebär en inkomstskattesänkning.

³ Positiva bidrag från kollektiva avgifter innebär en avgiftshöjning.

Anm. Konsumentreallohn är den lön konsumenten har kvar efter att hänsyn tagits till inkomstskatt och konsumentprisnivå (deflator för hushållens konsumtion). Produktreallohn är den lön som arbetsgivaren betalar efter att hänsyn tagits till kollektiva avgifter och förädlingsvärdeprisnivå (BNP-deflator).

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

I år ökar konsumentreallohn något långsammare än de senaste årens genomsnitt, vilket delvis beror på att kommunalskatten höjs med i genomsnitt 0,34 procentenheter. Produktreallohn ökar något snabbare än konsumentreallohn i år, framför allt på grund av att BNP-deflatorn utvecklas svagare än konsumentpriserna. Enligt förslag i budgetpropositionen för 2005 sänks inkomstskatten nästa år motsvarande hälften av det sista steget för att kompensera för egenavgifterna till pensionssystemet. Den prognostiserade höjningen av kommunalskatten med 0,1 procentenhet verkar i motsatt riktning.

Svenska arbetskostnader högre än i euroområdet

Utvecklingen av de svenska företagens internationella konkurrenskraft är beroende av hur arbetskostnader, tillsammans med produktivitet och priser, utvecklas relativt omvärlden (se kapitel 2 "Förutsättningar för lönebildningen i näringslivet"). Det önskvärda måttet för att mäta arbetskostnader är per timme. Då stati-

stik över arbetade timmar saknas för många länder så måste ofta arbetskostnad per anställd användas vid internationella jämförelser, vilken inte tar hänsyn till medelarbetstid.

Tabell 18 Faktiska arbetskostnader per anställd i näringslivet 2003

I svenska kronor

	Arbetskostnad	Varav lönekostnad	Varav kollektiva avgifter
Sverige	30 461	22 806	7 655
Norden exkl. Sverige	30 390	25 583	4 807
Euroområdet	24 328	17 869	6 459
USA	31 557	25 255	6 302

Anm. OECD:s arbetskostnader baseras på nationalräkenskaper från respektive land. I definitionen ingår kollektiva avgifter men inte löneberoende produktionsskatter. Norden inkluderar Danmark, Finland och Norge.
Källa: OECD.

I tabell 18 redovisas faktiska arbetskostnader per anställd i Sverige och några ur konkurrenssynvinkel viktiga regioner. Det svenska näringslivet har i genomsnitt samma kostnad per anställd som näringslivet i övriga Norden och USA, men högre arbetskostnader än näringslivet i euroområdet. Av den totala arbetskostnaden per anställd i Sverige är ca 25 procent kollektiva avgifter, vilket är något högre än i övriga Norden och USA men lägre än i euroområdet (se diagram 72).

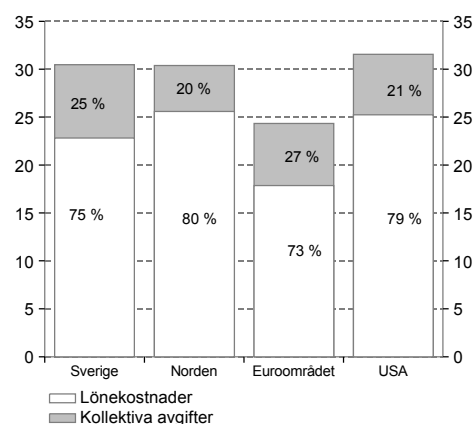
Sett över en längre tidsperiod har arbetskostnaderna per anställd i Sverige varit ungefär lika höga som i övriga Norden, men högre än i euroområdet, en skillnad som ökat de senaste åren. (se diagram 73). Jämfört med USA så var arbetskostnaderna i Sverige något högre i början av 1990-talet, men väsentligt lägre runt millennieskiftet eftersom dollarn då var väldigt stark jämfört med den svenska kronan.

Balanserat relativt kostnadsläge i gemensam valuta

Svenskt näringsliv var inte konkurrenskraftigt vid 1990-talets inledning, vilket framkommer bl.a. genom den markanta deprecieringen av kronan efter övergång till flytande växelkurs i slutet av 1992. En mer relevant utgångspunkt för analysen av konkurrensläget är därför en tidpunkt efter övergången till flytande växelkurs.

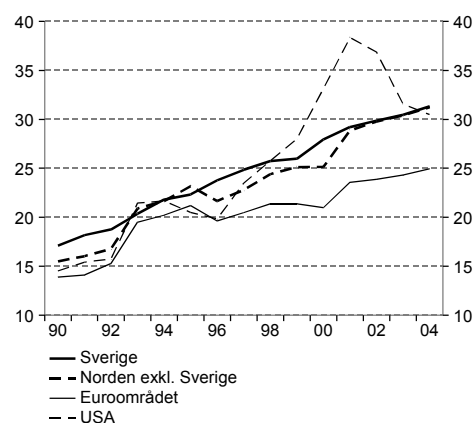
Jämfört med 1994 har arbetskostnaderna per anställd i Sverige i nationell valuta ökat i ungefär samma takt som i övriga Norden och USA, men betydligt snabbare än i euroområdet (se diagram 74). En högre arbetskostnadsökning behöver i sig inte vara ett problem ur konkurrenssynpunkt om det är en följd av en motsvarande högre produktivitetsutveckling. Genom att jämföra utvecklingen av arbetskostnaden per producerad enhet i Sverige relativt andra länder, den s.k. relativa enhetsarbetskostnaden,

Diagram 72 Faktiska arbetskostnader per anställd i näringslivet 2003, fördelat på lönekostnader och kollektiva avgifter
Tusentals svenska kronor

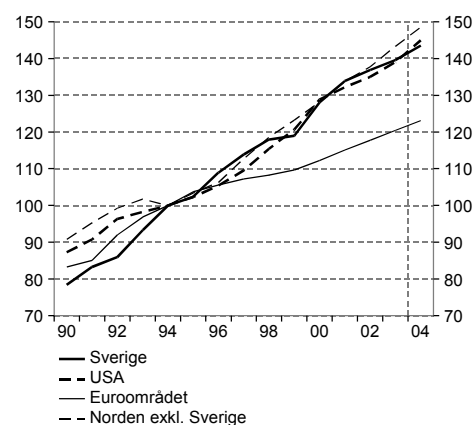
Anm. Norden exkl. Sverige.
Källa: OECD.

Diagram 73 Faktiska arbetskostnader
Tusentals svenska kronor

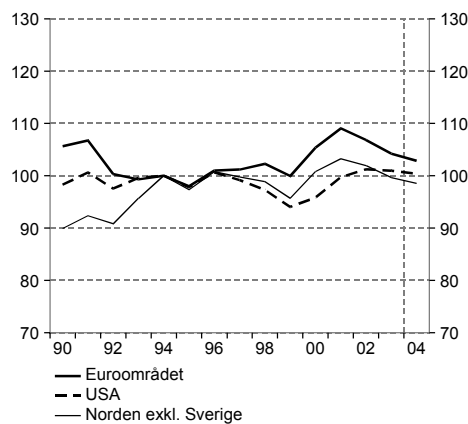
Källa: OECD.

Diagram 74 Nominella arbetskostnader per anställd i näringslivet i nationell valuta
Index 1994=100

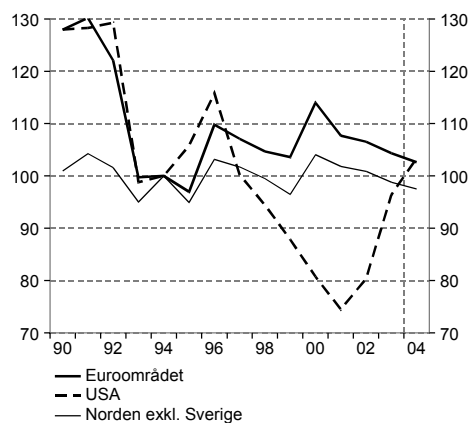
Källa: OECD.

Diagram 75 Relativa enhetsarbetskostnader i näringslivet, nationell valuta
Index 1994=100

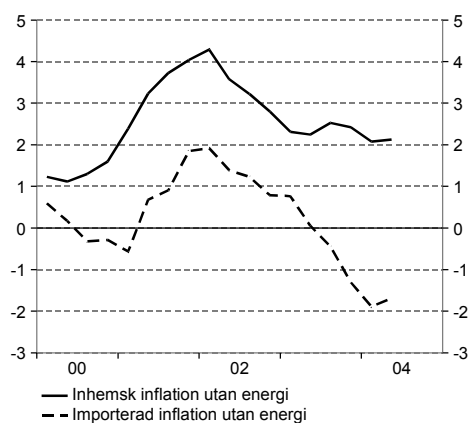
Källa: OECD.

Diagram 76 Relativa enhetsarbetskostnader i näringslivet, gemensam valuta
Index 1994=100

Källa: OECD.

Diagram 77 Inflation
Procent, kvartalsvärden

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

beaktas även skillnader i ökningen av arbetsproduktiviteten mellan Sverige och andra länder. I år är de relativa enhetsarbetskostnaderna i nationell valuta lika höga som 1994 jämfört med övriga Norden och USA (se diagram 75). De har dock varierat enskilda år under perioden, vilket givet likartad utveckling av arbetskostnaderna, härrör från skillnader i produktivitetstillväxt. Åren 1996–2000 var svensk produktivitetstillväxt hög jämfört med övriga Norden och USA, vilket avspeglas i sjunkande relativa enhetsarbetskostnader. År 2001 var svensk produktivitetstillväxt däremot negativ men har därefter åter stigit (se avsnittet ”Arbetsproduktivitet” i kapitel 3). Jämfört med euroområdet har de relativa enhetsarbetskostnaderna endast ökat marginellt 2004 jämfört med 1994, trots att svenska arbetskostnader ökat betydligt snabbare, vilket beror på att produktivitetstillväxten i Sverige har varit betydligt högre än i euroområdet under hela perioden.

För att bedöma den faktiska utvecklingen av det svenska näringslivets konkurrenskraft måste hänsyn även tas till växelkursförändringar, vilket görs genom att mäta den relativa enhetsarbetskostnaden i gemensam valuta (se diagram 76). Därvid framkommer att den relativa enhetsarbetskostnaden i gemensam valuta har varit stabil mot övriga nordiska länder och mot euroområdet sedan 1994. Variationen mot USA har däremot varit stor, vilket kan tillskrivas förändringar i dollarns värde.

Sammanfattningsvis blir slutsatsen från diagram 76 att det svenska kostnadsläget 2004 synes vara förhållandevis balanserat jämfört med omvärldens vid nu rådande växelkurs. Denna slutsats ligger väl i linje med analysen av de internationella avkastningskraven (se avsnittet ”Internationella förutsättningar” i kapitel 2). Det presenterade underlaget är en av flera indikatorer som tillsammans utgör underlag för Konjunkturinstitutets samlade bedömning av kostnadsläget i svenskt näringsliv 2004 (se kapitel 2).

Inflationsutveckling och förväntningar

Låga konsumentprisökningar

Inför den omfattande avtalsrörelsen våren 2004 hade inflationen sjunkit gradvis sedan början av 2002. Prisökningarna växlade ned för såväl inhemskt producerade som importerade varor och tjänster (se diagram 77). En stark produktivitetstillväxt och måttliga löneökningar resulterade i en dämpad kostnadsutveckling. Detta tillsammans med ett svagt efterfrågerelaterat inflationstryck och ett lågt resursutnyttjande har bromsat den inhemskt genererade inflationen påtagligt. Låga prisökningar på internationellt handlade varor samt en gradvis förstärkning av kronan har bidragit till lägre priser på importerade varor och tjänster.

Sammantaget medförde detta att KPI-inflationen rensat för energipriser sjönk tillbaka successivt från närmare 3 procent i början av 2002 till endast 0,1 procent under andra kvartalet 2004 (se diagram 78). KPI-inflationen inklusive energipriser, som uppgick till över 3 procent första kvartalet 2003, hade sjunkit med hela 3 procentenheter ett år senare. Under det andra kvartalet i år steg KPI-inflationen något, främst beroende på högre priser på oljeprodukter.

Inflations- och löneökningsförväntningar

Olika aktörers förväntningar om framtida priser och löner påverkar den faktiska pris- och löneutvecklingen och utgör därför ett av många underlag för Konjunkturinstitutets prognoser.

Inflationsförväntningarna på ett års sikt, såsom de mäts i olika enkätundersökningar, är nu ca 0,5 procentenheter lägre än de var inför avtalsrörelsen våren 2004. Ett undantag är inflationsförväntningarna i Konjunkturbarometern som var låga redan för ett år sedan. Inflationsförväntningarna har sjunkit mest hos arbetsmarknadens parter, medan hushållens förväntningar har varit mer stabila (se diagram 79 och 80).

Även inflationsförväntningarna på två års sikt har sjunkit under det senaste året (se tabell 19). Liksom för förväntningarna på ett års sikt är det arbetsmarknadens parter som har nedjusterat inflationsförväntningarna mest.

Tabell 19 Inflations- och löneökningsförväntningar
Procent per år

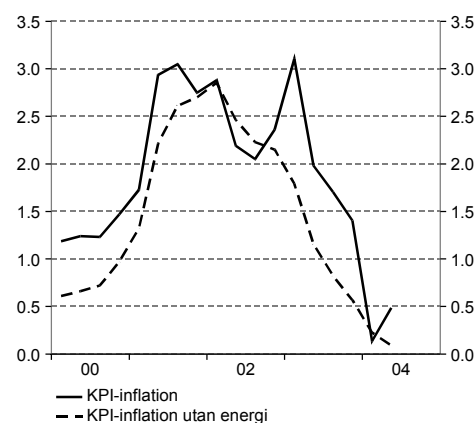
	2003		2004	
	1 år	2 år	1 år	2 år
Inflationsförväntningar				
Arbetsgivarorganisationer (Prospera)	2,2	2,3	1,6	1,8
Arbetsgivarorganisationer (Prospera)	2,1	2,2	1,7	1,9
Penningmarknadsaktörer (Prospera)	1,8	2,0	1,6	2,0
Hushållens inköpsplaner (HIP)	2,1		1,9	
Konjunkturbarometer (samtliga branscher)	1,2		1,3	
Löneökningsförväntningar				
Arbetsgivarorganisationer (Prospera)	3,3	3,2	2,7	2,9
Arbetsgivarorganisationer (Prospera)	3,2	3,2	2,8	2,9

Anm. Förväntningarna 2003 och 2004 är uppmätta tredje kvartalet respektive år och avser förväntningar om inflation och löneökningar ett och två år framåt. Ett undantag är inflationsförväntningarna 2004 enligt Konjunkturbarometern som uppmättes andra kvartalet.

Källor: Aragon, Prospera, Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

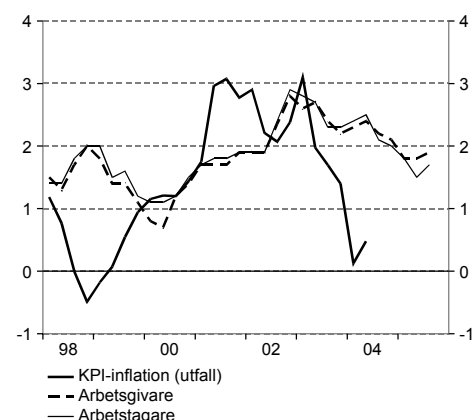
Arbetsmarknadens parter förväntade sig under tredje kvartalet 2004 att lönerna skulle komma att stiga med 2,9 procent på två års sikt. Förväntningarna har justerats ned något sedan motsvarande kvartal 2003, i synnerhet löneökningsförväntningarna på ett års sikt (se diagram 81).

Diagram 78 Inflation
Procent, kvartalsvärden

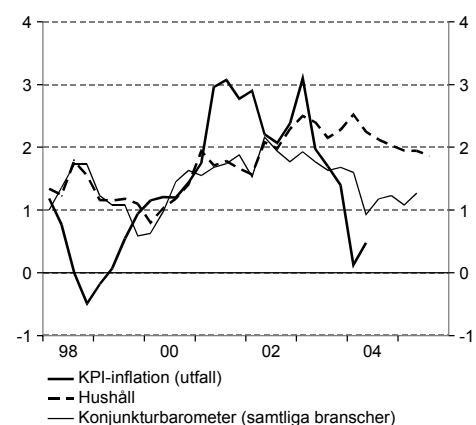
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 79 Inflationsförväntningar på ett års sikt
Procent, kvartalsvärden

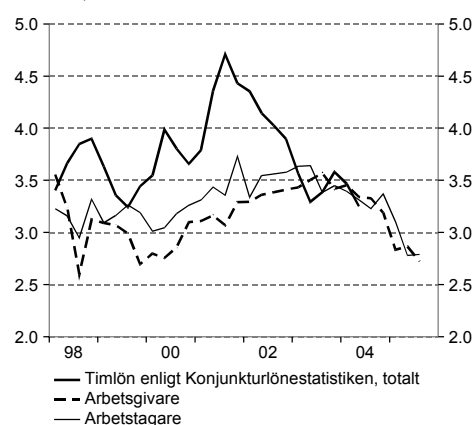
Anm. Förväntningar är tidsförskjutna ett år framåt.
Källor: Statistiska centralbyrån och Prospera.

Diagram 80 Inflationsförväntningar på ett års sikt
Procent, kvartalsvärden

Anm. Förväntningar är tidsförskjutna ett år framåt.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 81 Löneökningförväntningar på ett års sikt
Procent, kvartalsvärden

Anm. Förväntningar är tidsförskjutna ett år framåt.
Källor: Prospera, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Sammantaget har inflationsförväntningarna dämpats under det senaste året. Löneökningförväntningarna har också justerats ned, vilket kan förklaras av att de ingångna avtalen under våren 2004 är lägre än de under föregående avtalsperiod 2001–2003 (se tabell 19). Förväntningarna är lägre än Konjunkturinstitutets prognoser för löneökningarna 2004–2006.

6 Huvudscenariot för lönebildningen 2004–2010

Efter en period med svag tillväxt vände den svenska konjunkturen uppåt sommaren 2003 (se diagram 82). Sysselsättningen fortsatte dock att falla men har nu stabiliserats och väntas ta fart kring årsskiftet (se diagram 83). Liksom vid tidigare konjunkturuppgångar vänder alltså sysselsättningen upp med en viss eftersläpning.

Tillväxten i den svenska ekonomin har efter den djupa krisen i början av 1990-talet varit jämförelsevis stark. Både arbetsproduktiviteten och sysselsättningen har utvecklats väl under den senaste tioårsperioden och produktiviteten har fortsatt att stiga snabbt under de senaste två åren trots den svaga konjunkturutvecklingen. Sammantaget indikerar detta att den långsiktigt ut hålliga produktivitetstillväxten har ökat och den bedöms nu vara betydligt högre än under 1980-talet, se vidare kapitel 2 "Förutsättningar för lönebildningen i näringslivet". En fortsatt förhållandevis stark produktivitetstillväxt under de närmaste åren bidrar till att BNP växer snabbt, samtidigt som arbetslösheten faller tillbaka mot jämviktsnivån. Arbetsutbudet dämpas dock av demografiska faktorer och verkar därmed återhållande på BNP-tillväxten. Den höga produktivitetstillväxten ger utrymme för jämförelsevis snabbt stigande reallöner. En mer återhållsam löneutveckling skulle dock leda till att jämviktsarbetslösheten blir lägre och därmed till att sysselsättningen kan bli varaktigt högre. Se fördjupningsrutan "Konjunkturinstitutets rekommendationer inför avtalsrörelsen 2005" för en utförligare analys.

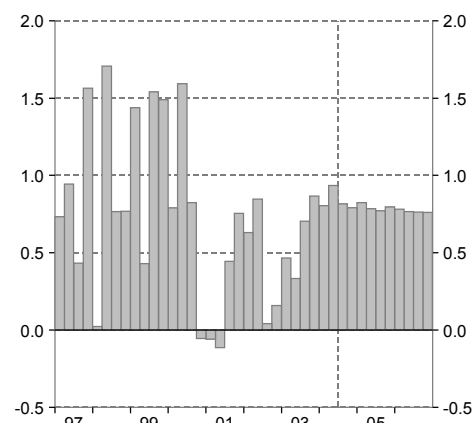
Efterfrågeutvecklingen

Världskonjunkturen fortsätter förstärkas

Den internationella konjunkturåterhämtningen fortsätter trots att oljepriserna stigit rejält under året. I länder där återhämtningen tog fart tidigt, som t.ex. USA, Storbritannien och delar av Asien, har tillväxten redan kulminerat. Euroområdet släpar fortfarande efter, även om uppgången gradvis håller på att ta fart också där (se diagram 84). Sammantaget går den internationella konjunkturåterhämtningen nu in i en något lugnare fas, samtidigt som den breddas geografiskt.

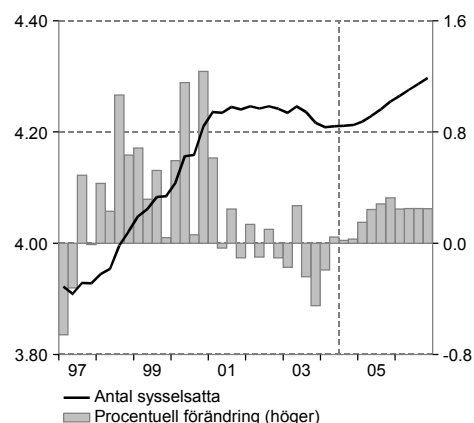
Den snabba återhämtningen under slutet av fjolåret var delvis en reaktion efter kriget i Irak och SARS-epidemin och var därför till viss del av tillfällig karaktär. Den höga tillväxten har också drivits fram av en expansiv ekonomisk politik i många länder, inte minst i USA. Resursutnyttjandet har nu börjat stiga på många håll i världen. De första stegen mot en mindre expansiv ekonomisk politik har därför tagits i bl.a. USA, Kanada, Storbri-

Diagram 82 BNP
Procentuell förändring, säsongrensade kvartalsvärden

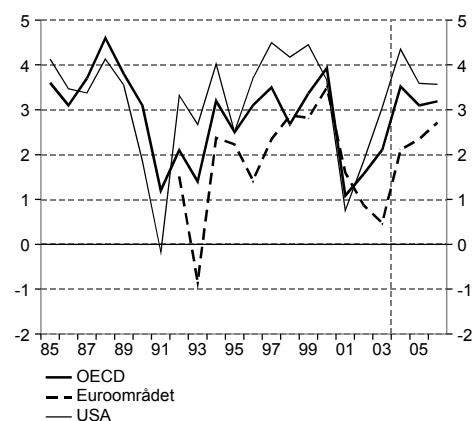
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 83 Sysselsättning
Miljoner respektive procentuell förändring, säsongrensade kvartalsvärden

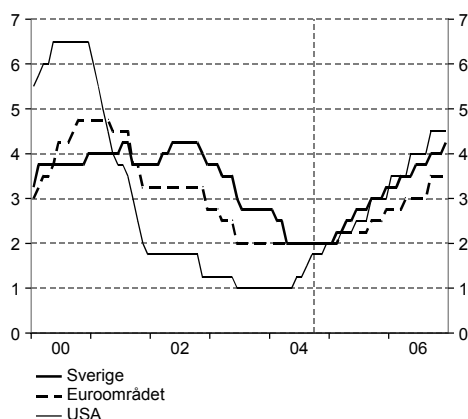

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

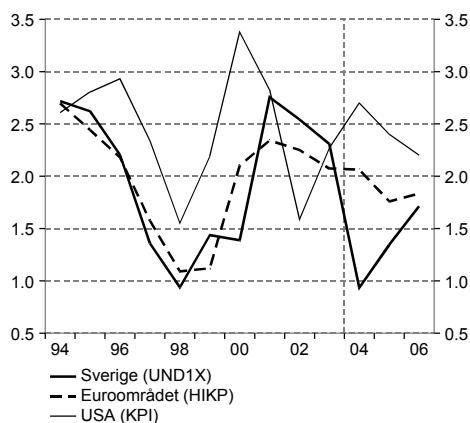
Diagram 84 Internationell BNP
Årlig procentuell förändring

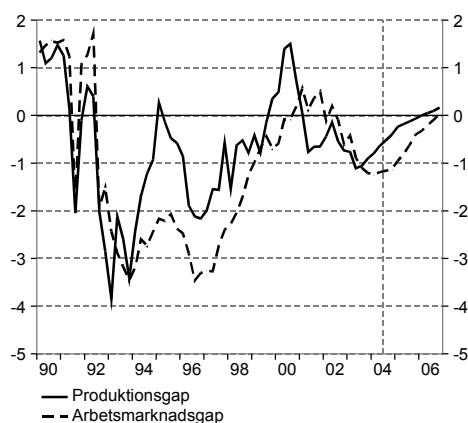
Källor: OECD, Eurostat, Bureau of Economic Analysis och Konjunkturinstitutet.

Diagram 85 Styrräntor
Procent

Källor: Riksbanken, ECB, Federal Reserve och Konjunkturinstitutet.

Diagram 86 Inflation
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån, Eurostat, Bureau of Labor Statistics och Konjunkturinstitutet.

Diagram 87 Produktionsgap och arbetsmarknadsgap
Procent av potentiell BNP respektive potentiellt antal arbetade timmar, kartalsvärden

Anm. Arbetsmarknadsgapet är beräknat som antal arbetade timmars avvikelse från dess potentiella nivå.

Källa: Konjunkturinstitutet.

tannien och en del av de nya EU-länderna genom att centralbankerna har höjt sina styrräntor under året (se diagram 85). I bl.a. USA väntas även finanspolitiken ges en något åtstramande inriktning under de kommande åren för att råda bot på de stora budgetunderskotten. En åtstramning av den amerikanska finanspolitiken tenderar att försvaga dollarn och minska det stora underskottet i bytesbalansen.

För den svenska ekonomins utveckling är dock euroområdet av större betydelse, eftersom den största delen av den svenska exporten går dit. I euroområdet har konjunkturåterhämtningen inte kommit lika långt, men tillväxten fortsätter att öka under 2005 och 2006 (se diagram 84). I delar av euroområdet, t.ex. Frankrike och Spanien, växer konsumtionen och investeringarna förhållandevis snabbt, men i Tyskland är uppgången hittills endast en följd av stigande export. Den starka utvecklingen i den tyska exportindustrin väntas dock börja sprida sig till övriga delar av ekonomin framöver. Då förbättras situationen på arbetsmarknaden, vilket i kombination med fortsatt låga räntor stimulerar bl.a. konsumtionstillväxten.

Inflationen i euroområdet är i nuläget visserligen något högre än ECB:s mål, men den svaga arbetsmarknaden och det låga resursutnyttjandet innebär att det underliggande inflationstrycket är lågt (se diagram 86). ECB väntas därför behålla den låga styrräntan ännu en tid (se diagram 85). Den förhållandevis tröga återhämtningen gör att resursutnyttjandet når upp till normal nivå först 2007, då även ECB:s styrränta normaliseras.

Konjturen i Sverige har börjat ta fart

BNP-tillväxten tog fart under andra halvåret 2003 och var 0,8 respektive 0,9 procent per kvartal under de två första kvartalen 2004 (se diagram 82). Under första halvåret 2004 ökade BNP med 3,7 procent jämfört med motsvarande period i fjol. Exporten fortsatte att öka i snabb takt och även investeringarna vände uppåt. BNP-tillväxten har sedan förra sommaren varit högre än den potentiella tillväxten, dvs. den trendmässiga tillväxt som är förenlig med stabil inflation, och därmed har resursutnyttjandet stigit (se diagram 87). Hittills har dock inte sysselsättningen ökat, men arbetsproduktiviteten har stigit snabbt och antalet arbetade timmar har slutat minska.

Den starka exportutvecklingen i Sverige sedan förra sommaren har stimulerat industriproduktionen. Den oväntat starka produktivitetens utvecklingen har inneburit att industrin hittills kunnat öka produktionen utan att öka antalet anställda, men när industrikonjunkturer fortsätter att förstärkas kommer även sysselsättningen att öka. Hushållens konsumtion har också ökat ganska snabbt den senaste tiden. Trots detta har inte efterfrågan på tjänster ökat tillräckligt snabbt för att leda till ökad sysselsättning i tjänstebranscherna. Hushållens konsumtion har stimule-

rats bl.a. av att Riksbanken har sänkt reporäntan i flera steg de senaste åren (se diagram 85).

Tabell 20 Försörjningsbalans för Sverige

Årlig procentuell förändring, fasta priser

	2003	2004	2005	2006	2007	2008–10
BNP	1,6	3,8	3,3	2,8	2,4	2,1
Hushållens konsumtionsutgifter	1,9	2,2	3,1	3,4	3,5	3,4
Offentliga konsumtionsutgifter	0,6	1,1	1,7	0,6	0,4	0,4
Fasta bruttoinvesteringar	-2,0	2,9	6,5	8,3	8,7	3,4
Lagerinvesteringar ¹	0,2	-0,3	0,4	-0,1	0,0	0,0
Export av varor och tjänster	5,5	10,9	7,9	6,4	4,8	5,0
Import av varor och tjänster	5,0	6,8	9,9	8,2	7,6	6,2
Nettoexport ¹	0,6	2,2	-0,1	-0,2	-0,8	-0,3
Bytesbalans ²	5,6	7,1	6,8	5,9	4,9	4,1

¹ Förändring i procent av BNP föregående år.

² I procent av BNP, löpande priser.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

I takt med att den globala BNP-tillväxten avtar och den svenska industrin närmar sig fullt kapacitetsutnyttjande dämpas exporttillväxten 2006 och 2007. Därefter bedöms exporten växa något svagare än världsmarknaden. Investeringarna, som vanligen släpar efter i konjunkturuppgångar, ökar allt snabbare och växer med över 8 procent per år 2006 och 2007 (se tabell 20). Hushållens konsumtion växer också snabbt under hela perioden fram till och med 2010. Bakom denna utveckling ligger ett flertal faktorer. Hushållens inkomster ökar snabbt 2005–2006 när sysselsättningen stiger, samtidigt som inkomstskatterna sänks och transfereringarna höjs. Tillsammans med en fortsatt låg inflation medför detta att de reala disponibla inkomsterna stiger förhållandevis mycket. Dessutom faller det demografiskt motiverade sparandet under senare delen av perioden när andelen personer i övre medelåldern minskar. Detta får till följd att konsumtionen växer snabbare än BNP och att överskottet i utrikeshandeln minskar, dock från en mycket hög nivå (se tabell 20 och diagram 88).

Fortsatt lågt inflationstryck

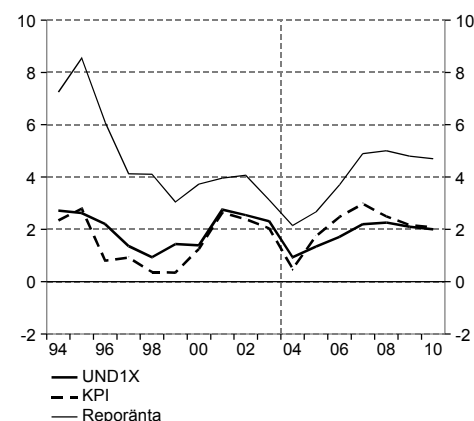
Den starka produktivitetsutvecklingen och de dämpade arbetskostnaderna har bidragit till ett lågt kostnadstryck i näringslivet. Denna utveckling fortsätter under det närmaste året och inflationen stiger därför endast långsamt trots det förbättrade konjunkturläget (se diagram 89). Riksbanken bör därför inte börja höja reporäntan förrän under första kvartalet 2005. Därefter bör reporäntan höjas förhållandevis snabbt fram till 2007 och något ytterligare under 2008. Med denna penningpolitik bedöms inflationen, mätt med UND1X, nå upp till målet om 2 procent under

Diagram 88 Nettoexport
Procent av BNP

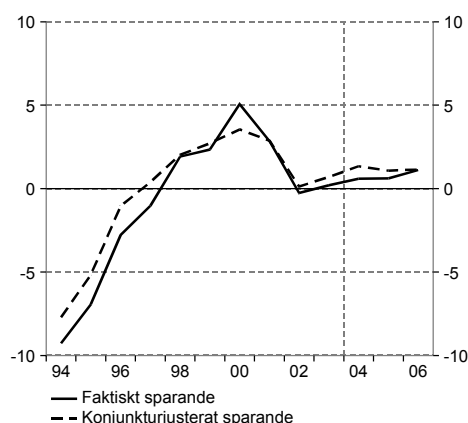
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 89 Inflation och reporänta
Årlig procentuell förändring respektive procent

Källor: Statistiska centralbyrån, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 90 Offentliga sektorns finansiella sparande
Procent av BNP

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

2007, för att därefter först stiga ytterligare något innan den sakta sjunker tillbaka mot 2 procent.

De offentliga finanserna missar målet

Riksdagen och regeringen har som mål att det finansiella sparandet i den offentliga sektorn skall uppgå till 2 procent av BNP i genomsnitt över en konjunkturcykel. Sedan 2002 har sparandet varit lägre än så, vilket bara till viss del förklaras av den svaga konjunkturen (se diagram 90). I takt med att konjunkturen nu förbättras ökar också sparandet, men som en följd av ofinansierade utgiftshöjningar och skattesänkningar i budgetpropositionen för 2005 uppgår sparandet ändå endast till 1,1 procent av BNP 2006. Det konjunkturjusterade sparandet är något högre än det faktiska i år och nästa år men sammanfaller med det faktiska sparandet 2006.

Tabell 21 Nyckeltal för Sverige

Årlig procentuell förändring respektive procent

	2003	2004	2005	2006	2007	2008–10
KPI	2,0	0,5	1,7	2,5	3,0	2,2
UND1X	2,3	0,9	1,3	1,7	2,2	2,1
Reporänta	3,1	2,1	2,7	3,7	4,9	4,8
Offentligt finansiellt sparande ¹	0,2	0,6	0,6	1,1	1,4	1,9
Produktionsgap ²	-1,0	-0,6	-0,2	0,1	0,2	0,1
Real disponibel inkomst	0,2	1,3	2,1	2,4	2,3	2,3
Hushållens sparkvot ³	8,3	7,0	6,1	5,6	4,5	2,4

¹ I procent av BNP.

² Procent av potentiell BNP.

³ Sparande i procent av disponibel inkomst.

Källor: Statistiska centralbyrån, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Efter 2006 antas den offentliga konsumtionen öka i takt med de demografiskt framskrivna behoven, så att oförändrad personalitet i den offentliga servicen upprätthålls. Sammantaget beräknas offentlig konsumtion och sysselsättning öka med 0,4 procent per år 2006–2010 (se tabell 20). Om den offentliga konsumtionen skulle öka snabbare än i huvudscenariot, vilket är mer i linje med den historiska utvecklingen, skulle det finansiella sparandet minska i motsvarande grad. Då krävs det högre skattesatser eller lägre transfereringar för att nå överskottsmålet, vilket skulle dämpa hushållens konsumtion. Den måttliga ökningen av den offentliga konsumtionen 2006–2010 innebär att offentlig konsumtion som andel av BNP minskar från 27,9 procent 2004 till 27,4 procent 2010.

Under antagandet om oförändrade regler efter budgetpropositionen för 2005, dvs. inga ytterligare ofinansierade skattesänkningar eller utgiftshöjningar, beräknas den offentliga sektorns finansiella sparande uppgå till 2,1 procent av BNP 2010. Samtliga år 2002–2009 är sparandet dock lägre än 2 procent (se dia-

gram 91 och tabell 21). Om regeringens och riksdagens mål om två procents överskott ska uppnås i genomsnitt för 2006–2010 genom permanenta skattehöjningar eller besparingar 2006, så måste dessa uppgå till 10 miljarder kronor.

Huvudscenariots antagande om oförändrade regler innebär att inga höjningar utöver befintlig indexering genomförs för t.ex. barnbidrag, studiebidrag, tak i arbetslöshets- och sjukförsäkring och garantipension. Ett sådant antagande kan på längre sikt vara ganska realistiskt eftersom dessa bidrag då blir allt lägre i förhållande till genomsnittlig lön. Om man istället antar att bidragsnivåer och vissa skatteskalor följer löneutvecklingen genom att reformer fortlöpande genomförs, uppgår sparandet istället till 1,6 procent av BNP 2010 (se diagram 91). I detta fall skulle motsvarande permanenta skattehöjningar eller besparingar behöva genomföras 2006 för att överskottsmålet skall kunna uppfyllas 2006–2010.

Ett högre arbetsutbud än i huvudscenariot skulle medföra att sysselsättningen blir högre 2010. Ett högre arbetsutbud kan exempelvis nås genom en ytterligare förbättrad integration av utlandsfödda, se fördjupningsrutan ”Effekter av ytterligare förbättrad integration av utlandsfödda” i kapitel 3, eller genom minskad ohälsa.³² Då blir även BNP och skattebaserna högre, vilket förstärker de offentliga finanserna.

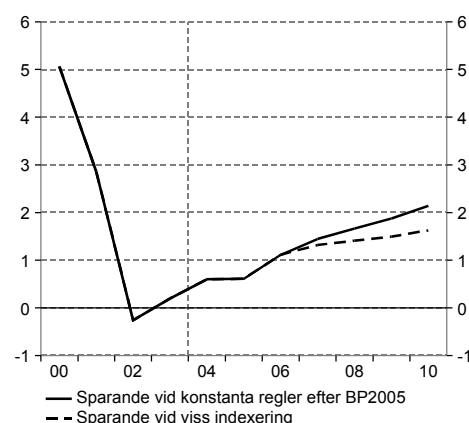
Sysselsättning och produktion

Arbetslösheten faller och resursutnyttjandet stiger

Det s.k. produktionsgapet, dvs. skillnaden mellan faktisk och potentiell produktion, har varit negativt sedan 2001 (se diagram 92). Den höga BNP-tillväxten innebär att produktionsgapet stiger (blir mindre negativt) sedan slutet av fjolåret. I år väntas BNP öka med hela 3,8 procent, men det beror till en del på att året har ovanligt många arbetsdagar, vilket beräknas bidra med 0,6 procentenheter till både den faktiska och den potentiella produktionen. Korrigerat för antal arbetsdagar ökar BNP i år med 3,2 procent och med 3,3 respektive 3,1 procent under 2005 och 2006 (se tabell 22). Den starka tillväxten medför att sysselsättningen vänder upp kring årsskiftet (se diagram 83). Arbetslösheten minskar dock redan i år till följd av ökande arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Sysselsättningen fortsätter att stiga under 2006 då produktionsgapet sluts och den öppna arbetslösheten faller till den uppskattade jämviktsnivån kring 4,3 procent (se diagram 93).

³² Lägre jämviktsarbetslöshet skulle också kunna bidra till högre sysselsättning, något som analyserades i *Lönebildningen – Sambällsekonomska förutsättningar i Sverige 2003*, Konjunkturinstitutet.

Diagram 91 Offentliga sektorns finansiella sparande
Procent av BNP

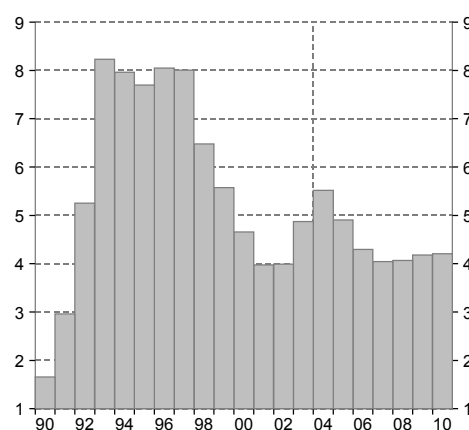
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 92 Produktionsgapet
Procent av potentiell BNP

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 93 Öppen arbetslöshet
Procent av arbetskraften

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

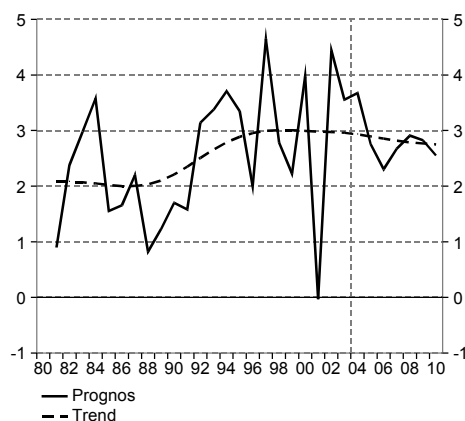
Tabell 22 Produktion och sysselsättning i Sverige

Årlig procentuell förändring respektive procent

	2003	2004	2005	2006	2007	2008–10
BNP, baspris ¹	1,5	3,2	3,3	3,1	2,3	2,0
Arbetade timmar ¹	-1,1	0,3	1,1	1,2	0,3	-0,1
Arbetsproduktivitet	2,6	2,9	2,1	1,9	2,0	2,1
Medelarbetstid	-0,8	0,8	0,5	0,2	-0,1	-0,1
Sysselsatta	-0,3	-0,5	0,6	1,1	0,3	0,0
Offentlig sektor	0,9	0,5	1,1	0,6	0,5	0,5
Näringsliv och HIO	-0,7	-0,9	0,4	1,3	0,3	-0,2
Öppen arbetslöshet	4,9	5,5	4,9	4,3	4,0	4,2

¹ Kalenderkorrigerad.

Källor: Statistiska centralbyrån, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 94 Arbetsproduktivitet i näringslivet
Årlig procentuell förändring, kalenderkorrigeradAnm. Trenden är beräknad med ett HP-filter.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Arbetslösheten sjunker under sin jämviktsnivå 2007 då produktionsgapet är positivt. Därefter anpassar sig ekonomin mot jämvikt med successivt krympande gap och svagt stigande arbetslöshet. Under perioden 2008–2010 stagnerar det trendmässiga arbetsutbudet och sysselsättningen bedöms vara i det närmaste oförändrad. Den offentliga sektorns konsumtions- och produktionsökning kräver en något stigande arbetsinsats, vilket innebär att både antalet arbetade timmar och sysselsättningen i näringslivet utvecklas svagare än genomsnittet för hela ekonomin (se tabell 22). Produktivitetsutvecklingen i näringslivet, som har varit hög av konjunkturella skäl de senaste åren, faller under den trendmässiga utvecklingen 2006 och 2007 (se diagram 94). Därefter utvecklas produktiviteten i linje med trendtillväxten, som beräknas vara något lägre under den kommande 5-årsperioden än under den senaste 10-årsperioden, men fortfarande betydligt högre än under 1980-talet. Sammantaget innebär detta att BNP ökar med 2,0 procent per år i genomsnitt 2008–2010.³³

Löner, arbetskostnader och vinster

Löneökningstakten i näringslivet vänder upp

Löneökningstakten i näringslivet har dämpats under 2003 och 2004 men vänder uppåt igen nästa år (se tabell 23). Detta är både en följd av avtalens konstruktion och av att efterfrågan på arbetskraft stiger, vilket driver upp löneökningarna utöver avtalen. Uppgången gäller alla branscher, men är under 2005 starkast inom industrin och byggverksamheten där konjunkturåterhämtningen har kommit längst. I tjänstesektorn, där efterfrågetillväx-

³³ BNP från produktionssidan och förädlingsvärde i näringsliv respektive offentliga myndigheter mäts till baspris, dvs. exklusive produktskatter (huvudsakligen moms) och produktsubventioner. Vanligen utvecklas BNP till marknadspris i samma takt som BNP till baspris, men när efterfrågans sammansättning varierar kan det uppstå skillnader. I huvudscenariot växer den relativt högt beskattade hushållskonsumtionen snabbare än BNP, vilket lyfter BNP-tillväxten till marknadspris.

ten tar fart mera påtagligt först under nästa år, stiger efterfrågan på arbetskraft och därmed löneökningarna senare.

Tabell 23 Arbetskostnader och löner

Årlig procentuell förändring

	2003	2004	2005	2006	2007
Näringsliv					
Timlön, KL	3,2	3,1	3,4	3,8	4,9
Arbetskostnad, NR ¹	2,8	2,5	3,4	4,0	5,2
Offentlig sektor					
Timlön, KL	3,9	3,9	3,9	3,9	4,1
Arbetskostnad, NR ¹	5,8	4,0	3,9	4,2	4,4
<i>Kommuner</i>					
Timlön, KL	3,8	3,9	4,0	4,0	4,1
Arbetskostnad, NR ¹	5,6	4,3	4,0	4,3	4,4
Hela ekonomin²					
Timlön, KL	3,5	3,4	3,6	3,8	4,7
Arbetskostnad, NR ¹	3,6	2,9	3,6	4,1	5,0

¹ Kalenderkorrigerad.

² Inklusivt hushållens ideella organisationer (HIO).

Anm. KL betecknar Konjunkturlönestatistiken och NR nationalräkenskaperna.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

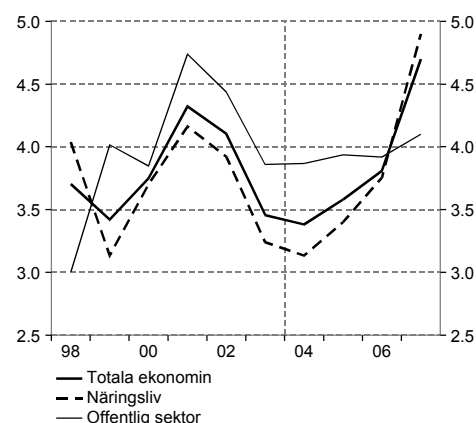
Löneökningstakten i näringslivet uppvisar ett påtagligt cykliskt mönster, med lägre ökningstakt i lågkonjunkturer och högre i högkonjunkturer, medan lönerna i offentliga sektorn utvecklas mera jämnt (se diagram 95). Det höga resursutnyttjandet 2007 medför därför att lönerna i näringslivet då väntas öka snabbare än i den offentliga sektorn.³⁴

Under våren 2005 planeras avtal slutas för det kommunala området. Stor osäkerhet råder om avtalsperiodens längd. I föreliggande prognos antas att avtalet blir treårigt och att det innebär 2,3 procents avtalad löneökning per år. Ökade statsbidrag till kommunerna 2005–2007 medför att sysselsättningen ökar, vilken driver upp löneökningstakten i kommunerna något. Sammantaget bedöms den kommunala löneökningstakten uppgå till 4 procent per år 2005–2007, vilket är samma genomsnittliga ökningstakt som i näringslivet.

Det ökade nyrekryteringsbehovet i den offentliga sektorn till följd av de stora pensionsavgångarna driver på sikt upp löneutvecklingen i den offentliga sektorn, men detta balanseras av att nyrekryterade har lägre lönenivå än de som pensioneras, se vidare analysen i kapitel 4 ”Förutsättningar för lönebildningen i offentlig sektor”. Därmed kommer timlönerna i den offentliga sektorn och i näringslivet att utvecklas i samma takt på lång sikt.

De kollektiva avgifterna beräknas utgå med ungefär oförändrade procentsatser de närmaste åren. Riksdagen planerar att under hösten föreslå nya sjuklöneregler från och med nästa år.

Diagram 95 Timlöner
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

³⁴ I höst förhandlas nya avtal för den statliga sektorn. Dessa väntas följa näringslivet och således växla ned något jämfört med utvecklingen de senaste åren.

En möjlighet som övervägs är att den sjuklöneperiod som arbetsgivaren ansvarar för minskas från tre till två veckor. Istället ska arbetsgivaren betala 15 procent av lönen i den mån sjukskrivningen överstiger två veckor. Arbetsgivarna kompenseras för nettoförändringen genom sänkta arbetsgivaravgifter. Dessa förändringar har inte beaktats i föreliggande prognos eftersom de ännu inte lagts fram i form av proposition. Konjunkturinstitutets bedömning är att dessa förändringar inte skulle ha några större nettoeffekter på arbetskostnaderna i ekonomin som helhet. Arbetskostnaderna bedöms ändå öka något snabbare än lönerna enligt Konjunkturlönestatistiken, liksom de gjort i genomsnitt de senaste 10 åren. Förklaringen är bl.a. att Konjunkturlönestatistiken inte beaktar att andelen tjänstemän med högre timlöner har stigit och beräknas fortsätta stiga under perioden fram till 2010.³⁵

Ökningen av konsumentreallönen, som mäter löntagarnas reala inkomstutveckling efter skatt, stiger åter i år efter nedgången i fjol som orsakades av höjda kommunalskatter och stigande inflation. I år höjs kommunalskatterna i mindre utsträckning och nästa år sänks den sammanlagda inkomstkatten något. Dessutom har inflationen växlat ned i år, vilket också bidrar till stigande ökningstakt för konsumentreallönen. Framöver beräknas inkomstkatterna vara oförändrade och inflationen ligga i linje med Riksbankens mål. Därmed ökar konsumentreallönen förhållandevis starkt under hela perioden 2006–2010 (se diagram 96).

Diagram 96 Konsumentreallön
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 97 Arbetskostnadsandel i näringslivet
Procent av förädlingsvärdet

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Arbetskostnaderna ökar snabbare

Den låga efterfrågan på arbetskraft har inneburit att löneökningstakten har växlat ned. Samtidigt har arbetsproduktiviteten ökat snabbt, vilket har inneburit att arbetskostnadernas andel av förädlingsvärdet har sjunkit sedan 2001 (se diagram 97). Analysen i kapitel 2 "Förutsättningar för lönebildningen i näringslivet" indikerar att arbetskostnadsandelen liksom reallönen låg nära sina jämviktsnivåer 2003. Arbetskostnadsandelen väntas fortsätta att sjunka i år och nästa år som en följd av de relativt låga löneökningarna. Vinstläget i näringslivet förbättras därmed och arbetskostnadsandelen är 2005 något under jämviktsnivån. Arbetskostnaderna beräknas öka med i genomsnitt 4,6 procent per år 2006–2010, vilket är något snabbare än ökningen av betalningsförmågan (se tabell 24). Arbetskostnadsandelen stiger därmed mot den bedömda jämviktsnivån kring 61 procent 2010.

³⁵ Se fördjupningsrutan "Löner och statistik" i *Lönebildningen – Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige 2003*, Konjunkturinstitutet.

Tabell 24 Nyckeltal för näringslivet

Årlig procentuell förändring respektive procent

	2003	2004	2005	2006	2007	2008–10
Produktivitet ¹	3,6	3,7	2,8	2,3	2,7	2,8
Förädlingsvärdepris	1,7	0,6	1,6	1,1	1,7	1,7
Betalningsförmåga	5,3	4,3	4,4	3,4	4,4	4,4
Arbetskostnader ¹	2,8	2,5	3,4	4,0	5,2	4,6
Arbetskostnadsandel ²	61,2	59,8	59,2	59,7	60,2	60,5

¹ Kalenderkorregerad.² Löner, kollektiva avgifter och löneberoende produktionsskatter i procent av förädlingsvärde till baspris.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Den i huvudscenariot beskrivna utvecklingen av näringslivets arbetskostnader är förenlig med Riksbankens inflationsmål och en arbetslöshet nära jämvikt 2010. Även arbetskostnadsandelen är nära sitt jämviktsvärde, vilket innebär att reallönerna befinner sig på en nivå där kapitalavkastningen är i nivå med de internationella avkastningskraven.

Beräkningarna är dock givetvis osäkra och den faktiska arbetskostnadsutvecklingen kan mycket väl komma att avvika från den prognostiserade. Jämviktsnivån för arbetskostnadsandelen kan exempelvis fortsätta att falla, vilket kräver motsvarande långsammare arbetskostnadsökning. Därtill kan det givetvis inträffa störningar som ger upphov till större variationer i produktion, sysselsättning och arbetskostnader än i huvudscenariots förhållandevis jämna utveckling. En annan osäkerhetsfaktor är produktivitetstillväxten som kan bli både högre eller lägre än i huvudscenariot. Som diskuteras i fördjupningsrutan ”Konjunkturinstitutets rekommendationer inför avtalsrörelsen 2005” är det dessutom samhällsekonomiskt gynnsamt med en högre sysselsättning och lägre jämviktsarbetslöshet, vilket skulle kräva en övergångsvis långsammare löneutveckling än i huvudscenariot.

Konjunkturinstitutets rekommendationer inför avtalsrörelsen 2005

I Konjunkturinstitutets prognos, som redovisas i kapitel 6 ”Huvudscenariot för lönebildningen 2004–2010”, ökar arbetskostnaderna per timme i hela ekonomin med i genomsnitt 4,2 procent per år under 2005–2007. Denna ökning inkluderar ändrade lagstiftade och avtalade kollektiva avgifter, arbetstidsförkortningar samt förändringar av arbetsgivarernas kostnader för sjukskrivning och rehabilitering. Timlönen i hela ekonomin, som den mäts i Konjunkturlönestatistiken, ökar med 4,0 procent per år under 2005–2007.

Prognosen speglar den mest sannolika utvecklingen enligt Konjunkturinstitutets bedömning och innebär en stark konjunkturåterhämtning samt är förenlig med Riksbankens inflationsmål. Prognosen beskriver däremot inte den samhällsekonomiskt bästa utvecklingen. I denna fördjupningsruta diskuteras hur arbetsmarknadens parter kan medverka till högre framtida sysselsättning och därmed högre framtida välbästand.

Ur samhällsekonomisk synvinkel är det önskvärt att lönebildningen fungerar på ett sådant sätt att den motsvarar en lägre långsiktig jämviktsarbetslöshet än de 4,2 procent som ligger till grund för prognosen. Ett sätt att uppnå en bättre fungerande lönebildning är att öka graden av koordination i löneförhandlingarna. Detta innebär att arbetsmarknadens parter i lönebildningen i än högre grad tar hänsyn till de samhällsekonomiska kostnaderna av hög arbetslöshet. En sådan hänsyn avspeglas i lägre löneökningar vid en given arbetslöshet än enligt prognosen. Därmed kommer arbetskostnadsökningen att understiga den prognostiserade fram till dess att arbetslösheten sjunkit till en lägre nivå medan lönerna därefter ökar lika snabbt som i huvudscenariot. För att uppnå en varaktigt lägre arbetslöshet rekommenderar därför Konjunkturinstitutet övergångsvis löneökningar som är lägre än de prognostiserade.

Som analyserats i kapitel 1 ”Den svenska arbetsmarknaden” kan en högre grad av koordination i löneförhandlingarna bidra till lägre jämviktsarbetslöshet främst genom att parterna i högre grad tar samhällsekonomiska hänsyn. I den mån en mer koordinerad lönebildning också innebär mindre flexibla relativa löner blir de positiva samhällseko-

nomiska effekterna mindre. Detta beror på att den mer återhållsamma lönebildningen då motverkas av en försämrad matchning på arbetsmarknaden. Det är därför viktigt att en ökad koordination inte försvårar samhällsekonomiskt önskvärda justeringar av de relativa lönerna.

En mera fullständig analys av konsekvenserna av en ökad koordination finns i *Lönebildningen-Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige 2003*, Konjunkturinstitutet. Några av de viktigaste slutsatserna är dock värda att nämna. En högre grad av koordination innebär att parterna ändrar sitt beteende permanent så att löneökningstakten vid en given arbetslöshet blir lägre. I termer av den modell av arbetsmarknaden som redovisas i fördjupningsrutan ”Jämviktsarbetslöshet” i kapitel 1 innebär denna förändring att lönesättningskurvan skiftar åt höger, vilket i sin tur leder till en lägre jämviktsarbetslöshet och en högre sysselsättning. Sysselsättningen tenderar att öka mer än arbetslösheten minskar. Detta beror på att fler individer söker sig ut på arbetsmarknaden då det nu finns fler vakanser och färre arbetslösa. De långsiktiga effekterna blir, förutom högre sysselsättning och lägre jämviktsarbetslöshet, att BNP blir högre samt att de offentliga finanserna förbättras. Det förbättrade läget för de offentliga finanserna kan utnyttjas till skattesänkningar, utgiftshöjningar eller ett högre offentligt sparande. Timlönen blir även varaktigt något lägre än annars, men löneökningstakten på lång sikt påverkas inte eftersom den i princip bestäms av inflationsmålet och produktivitetsökningen. Denna löneökningstakt uppkommer således vid en lägre arbetslöshet än tidigare. För löntagarkollektivet kompenseras den något lägre lönen per timme mer än väl av den högre sysselsättningen och att de starkare offentliga finanserna ger utrymme för lägre skatter eller högre offentliga utgifter än i huvudscenariot.

En något långsammare löneutveckling än enligt prognosen skulle också påskynda den konjunkturella återhämtningen i ekonomin. Detta sker i någon mån genom att lägre löner leder till högre efterfrågan på arbetskraft, men främst genom att inflationstrycket blir lägre, varvid Riksbanken kan bedriva en mer expansiv penningpolitik. I 2005 års avtalsförhandlingar är dock den senare effekten förhållandevis liten, eftersom förhandlingarna främst omfattar den kommunala sektorn. Som diskuterats i kapitel 4 ”Förutsättningar för lönebildningen i offentlig sektor” har löneutvecklingen i den offentliga sektorn endast en liten direkt påverkan på konsumentprisin-

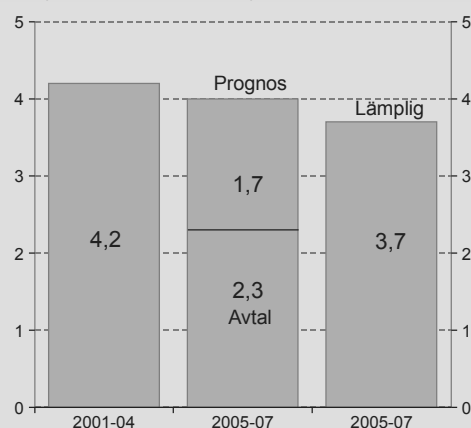
flationen. Lägre löneökningstakt i offentlig sektor påverkar inflationen endast indirekt via en lägre löneökningstakt i näringslivet. En lägre löneökningstakt i den kommunala sektorn än i huvudscenariot skulle dock förbättra kommunernas finanser, vilket medför att den kommunala sysselsättningen skulle kunna öka något snabbare än i huvudscenariot.

De samhällsekonomiska fördelarna av en lägre jämviktsarbetslöshet och en något snabbare återhämtning på arbetsmarknaden medförde att Konjunkturinstitutet inför 2004 års omfattande avtalsförhandlingar inom näringslivet rekommenderade en nedväxling av löneökningstakten i näringslivet med 0,5 procentenheter 2004–2006 jämfört med prognosen. Avtalsförhandlingarna 2005 avser en mindre del av arbetsmarknaden än 2004 och den direkta effekten på inflationen är mindre. Därtill råder en förhållandevis bred samsyn om att avtalen i näringslivet, och särskilt i industrin, i någon mån bör vara normerande för avtalen inom andra områden.

Mot denna bakgrund och med hänsyn till de för näringslivet slutna avtalen 2004–2007 är det enligt Konjunkturinstitutets bedömning samhällsekonomiskt önskvärt att de kommunala löneökningarna blir 0,3 procentenheter lägre än enligt prognosen för 2005–2007, dvs. uppgår till i genomsnitt 3,7 i stället för prognostiserade 4,0 procent. Jämfört med löneökningstakten 2001–2004 på 4,2 procent innebär detta en nedväxling med 0,5 procentenheter (se diagram 98). Nedväxlingen kan komma till stånd genom lägre avtalsenliga höjningar samt genom lägre löneökningar utöver avtalen.

Även efter denna nedväxling överstiger de kommunala löneökningarna 2005–2007 de prognostiserade löneökningarna i näringslivet för avtalsperioden 2004–2006.³⁶ Lägre kommunala löneökningar skulle därtill medföra lägre löneökningar i näringslivet än enligt prognosen dels genom lägre löneökningar utöver befintliga avtal men framför allt genom lägre avtalsenliga löneökningar från och med 2007. Lägre kommunala löneökningar som avspeglar en lägre jämviktsarbetslöshet skulle därmed inte få någon bestående effekt på lönerna i kommunerna i förhållande till lönerna i näringslivet.

Diagram 98 Timlön i kommunerna
Årlig procentuell förändring

Anm. Konjunkturlönestatistik.
Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

³⁶ Här antas att de avtal som förhandlas i höst för den statliga sektorn följer näringslivet och således växlar ned något jämfört med föregående avtalsperiod. I övrigt gäller resonemanget ovan avseende en ytterligare nedväxling i näringslivet framöver även den statliga sektorn.

